STALİN'İ ANLAMAK

Cemal Hekimoğlu

GELENEK

GELENEK: 10

STALİN'İ ANLAMAK

Cemal Hekimoğlu

Birinci Baskı
Ocak 1998
ISBN 975-8271-00-8

Baskı
Kayhan Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Davutpaşa Cad. Güven Sanayi Sitesi
A Blok 2. Kat No: 155 Topkapı/İstanbul
Tel: 0.212.576.01.36

GELENEK
Dünya Yayıncılık
Balıkçılar Çarşısı Yasa Caddesi 41/3
Kadıköy/İstanbul
Tel: 0.216.418.53.51 - 0.216.414.65.04
Faks: 0.216.346.11.37

İçindekiler

Neden Stalin'i Anlamak 5

BÖLÜM 1:
Destalinizasyon Egzersizleri 11
BÖLÜM 2:
Hedefi Güncelleştirmek 19
BÖLÜM 3:
Ücret Sorunu: Eşitsizliğe Giden Zahmetli Yol 31
BÖLÜM 4:
Sosyalist Kuruluşun Hassas Gerilimi
Değer Yasası 41
BÖLÜM 5:
Üretimde İstikrar Arayışı 51
BÖLÜM 6:
İktidar Alındı...
Kavga Devam Ediyor 55
BÖLÜM 7:
NEP'ten Çıkış
Zorla Gelen Güzellik 65
BÖLÜM 8:
Bir Örgüt Emekçisinin Öyküsü:
Stalin'in Yükselişi 77
BÖLÜM 9:
Bir Vasiyet Ve...
Bir Devrimcinin Kişiliği 87
BÖLÜM 10:
Destalinizasyonun İkinci Savaş Masalı - I
Stalin'e Rağmen 97
BÖLÜM 11:
Destalinizasyonun İkinci Savaş Masalı - II
Başkomutan'a Rağmen 125
BÖLÜM 12:
Bir Büyük Trajedi
Kuruluş Şiddeti 141
BÖLÜM 13:
Stalin Diplomasisi
İhtilalci Gerçekçilik 165

NOTLAR 175

Neden Stalin'i anlamak?

Yeni bir yüzyıla girerken ve onca yerel-evrensel sorun varken, nereden çıktı Stalin üzerine kitap yazmak? Bu soruyla karşılaştığım için değil, kendim bu soruyu sorma ihtiyacı hissettiğim için, buradan başlayacağım.

İki nedenle kalkıştım bu kitabı yazmaya. Birincisi, oldukça öznel. Yıllarca Stalin dönemine ilişkin çok sayıda makale yazdım, yazmak zorunda kaldım. Panellere katıldım, seminer hazırladım. Bütün bunlar için, oldukça fazla materyale ulaşma şansım oldu. Belli bir noktaya gelince, mevcut Stalin biyografilerinin veya Stalin'e yoğunlaşan Sovyet tarihi çalışmalarının ötesine geçen bir ürün verilebileceğine kanaat getirdim. Bundan ne kastettiğimi birazdan açmaya çalışacağım.

Ayrıca daha önce yayınlanan Sovyet Dış Politikası'nda İlk Yıllar çalışmamın devamı olarak planladığım, İkinci Savaşı eksen alan kitap için hazırladığım notlar, "dış politika" çerçevesinin sınırlarını zamanla aştı. Bu notların da Stalin için yazılacak kitapta merkezi bir rol üstlenebileceğini düşündüm.

Ancak asıl ihtiyaç başka bir şekilde kendisini gösterdi... Peşinen söylemek istiyorum: Sosyalist mücadelenin bugünkü sorunlarının çözümünde Stalin'in çok önemli bir yeri olduğunu düşünmüyorum. Ek olarak, Stalin'le ilgili tartışmaların belli bir noktadan sonra teorik üretkenliğimiz açısından fazla işlevi de bulunmuyor. Ne var ki, bu tartışmaların, kendimizi ne kadar sakınsak da, gelip bizi bulduğunu farkettim.

Geleneğimizde çözülen bir Sovyet deneyimi var. Bu deneyi yok sayarak yolumuza devam etmemiz mümkün değil. Bırakın kendi ihtiyaçlarımızı, buna burjuva ideolojisi ile girdiğimiz zorlu mücadele de izin vermiyor. Bu deneyi "başarısız" olarak bir köşeye koymak, marksizme adına sarsıcı bir "yenilgi"yi kabullenmek anlamını taşıyor. "Sosyalizmin denenen bir türü başarısızlığa uğradı, biz doğrusunu yapacağız" diyen ahistorik yaklaşımlar bize göre olmamalı. Sovyet

deneyinin köşe taşlarına sahip çıkmadan "doğrusu"nun yapılması olanaksız.

Şurası çok açık, ister beğenelim ister beğenmeyelim, uluslarası alanda marksizm içi tartışmalarda "Stalin" kelimenin her anlamında bir sorun haline gelmiş durumda. Yakın bir örneğe bizzat tanık oldum. Geçtiğimiz yılın Ekim ayında Havana'da yapılan uluslararası toplantıda, hemen hepsi bağlı bulundukları örgütlerin üst düzey yöneticisi olan devrimciler nasıl becerdilerse becerdiler, tartışmaları bu sorunda düğümlediler. Uluslararası harekette başarıları ve başarısızlıkları Stalin'e bağlamak konusundaki inat o düzeydeydi ki, ben dahil bu sorundan kaçınma konusunda kararlı olanlar da, kör döğüşüne bir yerinden bulaşmak zorunda kaldı.

Kör döğüşü diyorum, çünkü ne yazık ki iş Stalin meselesine geldiğinde ortada düzey filan kalmıyordu. Stalin geleneğine düşmanlık konusunda onca deneyime sahip olan partilerin artık yaşını başını almış yöneticileri, hala son derece ilkel argümanlarla oyalanıyorlardı. Onlara göre, uluslararası hareket hala Stalin'in günahlarının bedelini ödüyordu. Kendilerini buna inandırmışlardı. Bu kadar yıl aradan sonra hala bu inancı sürdürmenin içler acısı mizahını farkeden bir-iki dürüst unsur dışında inatla "Stalin taşlıyorlardı"...

Doğal olarak, her şeyin Stalin'in ölümüyle kötülediğini düşünenler de hasımlarından aşağı kalmamaya özen gösterdiler. Öyle konuşmalar dinledim ki, bunlardan sonra "Stalin'i savunacak" ne enerji kaldı, ne de bir istek. Bunlar arasında da otuz-kırk yıllık gün görmüş devrimciler vardı ve ısrarla "iyi devrimci kötü marksist" olduklarını kanıtlamakla meşgul oldular (bu toplantıda iyi giden çok şey de vardı elbette. Başka yerlerde yazdım, şimdi hatırlatmak ihtiyacı hissediyorum, Küba Komünist Partisi'ni temsilen konuşan Kübalı komünistlerin uluslararası işçi sınıfı hareketinin tarihine, bugününe ve yakın geleceğine ilişkin çözümlemeleri insanın yüreğini ferahlatacak bir düzey tutturdu. Hem içerik, hem de biçim açısından...)

Özetle diyeceğim şu: Stalin tartışılıyor ve tartışılmaya devam edecek. Dolayısıyla teorik ve siyasal faaliyetimiz açısından güncel hayatiyeti olmayan bu "sorun" için her zaman bir şeyler yapmak gerekiyor. Herkes bu konuda onca laf üretirken, "geleneğimiz" diyenlerin susmaları, bazı şeyleri sineye çekmeleri elbette yanlış olacaktır.

Bütün bunlardan, bu soruna ilişkin olarak ortalarda bir yerde durduğumuz sonucu çıkmamalı. Stalin'i, "iyi yönleri de var, kötü yönleri de" gibi bende artık bulantı uyandırmaya başlayan bir köksüzlükle

değerlendiremeyiz. Zaten her şey için böyle... İyi şeyler, kötü şeyler... Peki bu şeylerin çıktısı ne? Geleceğe devrolan, baskın ton ne?

Bizi jüri üyeliğinden kurtaracak olan, ana doğrultunun saptanmasıdır.

Aynı kaygıyı daha önce de dile getirmiştim. Bu kitabın bazı bölümleri daha önce *Gelenek*'te yayınlandı. Bu bölümlerde değişiklikler yaptım, diğer bölümlerle belli bir bütünlük oluşturduklarını sanıyorum. Yapmak istediğimi daha iyi ifade edebilmek için bu kitapta yer vermediğim "giriş" yazısından bir bölümü buraya aktarmak istiyorum:

"Stalin, biz istediğimiz kadar daha sağlıklı ve daha yaratıcı bir tanesinin peşinden koşalım, uluslararası komünist hareketin kendisini vareden bütün ihtilalci özellikleri için tartışılmaz bir mihenk taşı olarak varolmaya devam etmektedir.

Bu varoluşun maliyeti büyüktür. Bu varoluşun marksizmin teorik alandaki etkisizleşme sürecinden siyasal alanda çoğu kez küme düşüşüne kadar bir dizi olumsuzlukta dolayımsız etkileri vardır. Üstelik kendisini vareden ve kendisinden etkilenen nesnel dinamiklerin karmaşık yapısı içerisinde Stalin'in bizzat kendisi de siyasal, teorik, örgütsel açılardan son derece karmaşık bir ihtilalcidir ve bu karmaşıklık mihenk taşımızın "yön duygumuzu" karıştırmasına da elbette yol açmaktadır.

Burada durmak gerekir.

Bilinmelidir ki, bu karmaşıklık veya tıkanıklıklardan kurtulmak için mihenk taşını yerinden oynatmaya kalkan her girişim soluğu şu veya bu biçimde karşı devrimde almıştır.

Ampirik olarak, Stalin'le "uğraşanlar"ın akibeti budur.

"Çarpılmama" kaygısını çok fazla iplemeden, geleneğimizde Stalin'in neden vazgeçilmez bir yere sahip olduğunu ortaya koymamız gerekiyor. Bunu (şimdilik) seçilmiş başlıklar altında yapmaya çalışacağım.

Stalin ve dönemini popülerlik kazanmış belli tartışmalar üzerinden ele almadan önce, belki daha ilerki zamanlarda anlamlı olabilecek "objektif" bir yaklaşıma (yani karmaşık bir kişiliğin olumlu ve olumsuz yanlarını sergilemek; buna kimileri aydınlık ve karanlığın ayrımına varmak diyor) fazla itibar etmeyeceğimi peşin peşin söylemem gerekiyor. Az önce bunun bir nedenini anlatmaya çalıştım, ancak, Stalin düşmanlığını bayrak edinenlerin devrimci hareket içerisinde (veya dışarısında) üstlendikleri misyonun yıkıcı sonuçlarını yeterince kavrayan birisi olarak, birçok yönden talihsiz özellikler taşıyan sarsıl-

maz Koba'yı, Kafkaslar'ın ele avuca sığmaz Tugaşvili'sini, Kremlin'deki kuşkucu ihtiyar Visaryanoviç'i "şöyle faydaları oldu, şu şu zararlar verdi" dengeciliğiyle sahiplenmeye hiç niyetimin olmadığını belirtmek zorundayım.

Stalin düşmanlığının merkezde olduğu siyasal ve örgütsel konumlanışları beğenmiyoruz...

Lafa devrimci marksizmle başlayıp devlet kapitalizmiyle bitirenlerin işçi sınıfı hareketine zarardan başka bir şey vermediğini düşünüyor ve onlardan hoşlanmıyoruz...

Kendilerini marksizmin ilkelerine, enternasyonalizme adadıklarını iddia ettikten sonra, geri bir ülkede sosyalist kuruluşu zorlayan ve bunun için her türden yükün altına giren ihtilalcilerle uğraşmayı iş edinenleri samimi bulmuyoruz...

Sözde sosyalizmi mükemmelleştirmek için "Stalin'den arınmak" gerektiğini söyleyip kapitalizme yol veren perestroyka züppelerinden nefret ediyoruz..."

(...)

"Marksist olma iddiasındaki teorik çalışmaların neredeyse yarısına yakın bir bölümünün Stalin'i merkeze koyup taşa tuttuğu dönem kapanmış değil; kapanacağa da benzemiyor. Bu noktadan sonra keyfi bir tercihten söz edilemez. Her siyasi hareketin aşağı yukarı tutarlı ama kesinlikle laf kalabalığına getirmeden "Stalin meselesi"nde nerede durduğunu göstermesi gerekir.

Yaratıcı bir marksist ve ciddi bir ihtilalcinin Stalin meselesinde iki türde korkuyu yenmiş olması beklenir. Bunlardan ilki, Stalin'e malolan değerlerin Sovyet deneyinin hazin sonu ile birlikte, sahiplenilmesinin yolaçacağı itibar kaybından duyulan endişedir. Diğeri ise Stalin'e öykünen ve kendi yetersizliklerini bir tür "bu işler böyledir" mantığı ile kapatmaya çalışan azgelişmiş devrimcilerin oluşturduğu görüntünün yarattığı utançla karışık korkudur.

Bu korkuların yanına bir materyalist için vazgeçilemeyecek tutku "bilimsel kuşkuculuk"u eklediğinizde, eğer leninizmden biraz nasibinizi aldıysanız "şöyle iyiydi, böyle kötüydü" ortalamasını bulacaksınız, yok leninizmin verimli katkılarından mahrum kaldıysanız "lanet olsun..." diyeceksiniz.

Stalin meselesinde bunların bir anlamı yok. Bugün açık bir biçimde "biz Stalin'i geleneğimizin önemli bir parçası olarak sahipleniyoruz" demeyen bir tarihsel çerçevenin Sovyet deneyinin sıçrattığı çamurdan kurtulmak için yapmaya başlayacağı dansın siyasal bir lambadaya

dönüşeceği; Stalin'e öykünen kestirmeci ve vulger devrimci tipolojisinden kurtulmak için gösterilecek çabanın içki sofralarında "hocam aslında adam haklıymış" sızlanmalarında sonlanacağı açık."

Kısacası bu kitap Stalin madalyonunun iki yüzünü göstermek amacı ile yazılmadı. Zaten bu amaçla çok fazla şey söylendi şimdiye kadar. Ben, eğer ille de "iki yüz"den bahsedilecekse, bağlantı noktalarına, madalyonun bütünlüğüne dikkati çekmeye çalıştım.

Kitapta Stalin'e ilişkin her şey değil, bu bütünlüğü kurmaya yarayacak konular yer alıyor. Yazdığım şeylerin "çok yeni" olma iddiası yok; yeni belgeler, yeni gerçekleri ortaya çıkarma iddiası da...

Zaten bazı kısıtlarım var, en azından Rusça kaynakları okuyamayan birisinin bu tür bir iddiayı ortaya koyması anlamsız. Ancak, bu kitabın iddialı olduğu başka şeyler var. En başta, Stalin biyografilerinde görülen çözümleme yetersizliğinden kurtulunduğu söylenebilir. Çok sayıda örnekte, olgu zenginliği nedeniyle ağırlık "olgu seçiciliği"ne kaymakta, bunların iç bağlantılarına yoğunlaşılmamaktadır. Ayrıca konuya ilişkin yazılmış sayısız eserin önemli bir bölümünün gereksiz yere gerçekleri şu veya bu yöne doğru zorladığına tanık olduk. Stalin geleneğine sahip çıkıp da, böyle bir zorlamaya ihtiyaç duymamak, bizim "gelenek-yaratıcılık" dengesinde sağlıklı bir zemin yaratmamızın ürünüdür. Ve bu açıdan da iddialarımız vardır. Son olarak, Stalin'de direnmenin, onu anti-komünist histerinin canavarlığına terk etmemenin özel bir önemi olduğunu hatırlatmak istiyorum. Stalin karşıtı kampanyaların şimdiye kadar hiç masum sınırlarda kalmadığını, hep işçi hareketine karşı kapsamlı saldırıların parçası olduğunu yeterince gördük. Hruşçov, 20. Kongre'de o berbat konuşmasında "sınırları bilmeliyiz; düşmana cephane vermemeliyiz; kirli çamaşırlarımızı onların gözünün önünde yıkamamalıyız" demişti. Anti-komünist kampta elbette değildi, ama Stalin karşıtlığı üzerinden, bu karşıtlığı geçici de olsa merkeze koyarak yapılacak her şeyin neye malolacağının somut kanıtı oldu Hruşçov. Sosyalizme dönük onca atılıma tanık olan bir dönemi "kirli çamaşır"a benzetince, düşmanın bunu duyup duymamasının önemi kalmaz; üstelik bu pek olanaklı da değildir. Hruşçov'un ünlü konuşmasını kongrenin gizli oturumunda yapması, kesinlikle tasarladığı şovun bir parçasıdır. Sıcak ve soğuk savaşı yaşayan bir yöneticinin bu konuşmanın "gizli" kalacağını düşünmesi olanaksızdır.

Şimdi her şey ortada... Elbette yeni bazı belgeler ve yaklaşımlarla karşılaşılacak. Örneğin yıllarca terör pratisyeni olarak gösterilen

Beriya'ya ilişkin... Bizde Yalçın Küçük'ün oldukça farklı bir Beriya tablosu çizdiğini biliyoruz. Ama görüldüğü kadarıyla uluslarası komünist harekette, özellikle eski sosyalist ülkelerde hala devrim için mücadele eden marksistler arasında bu konular çok fazla tartışılıyor. Öyle ki, kitabımda söz ettiğim bir KP yöneticisi, Beriya'ya ilişkin neredeyse hiçbir şey yazmamama neden olan "yeni bulgu"lardan bahsetti.

Ama bütün bu olası "yeni"likler, Stalin sorununda sağlam bir konumlanışa sahip olmamızı engellemiyor. "Bir gün bir belge çıkar ortaya da, birileri veya bizler mahçup oluruz" diye hiç düşünülmemeli. Tarih bu değil...

Tarih, bizim için hayatı değiştirmektir...

Tarih, bizim için hayatın değişimini anlamaktır...

Tarihte hayatın en fazla değiştirildiğine ise, Stalinli yıllarda Sovyetler Birliği'nde tanık olunmuştur...

Tarih, bu değişime sahip çıkanlar için yazılmıştır...

Tarih yarıda bırakılmayacaktır.

Cemal HEKİMOĞLU
Ocak 1998, İstanbul

1. DESTALİNİZASYON EGZERSİZLERİ

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ndeki karşı devrim süreci bu kitabın kapsamında yer almıyor. Karşı devrimin tarihsel arka planını ve onun siyasi aktörlerini şimdiye kadar değişik vesilelerle ele aldık. Yakın gelecekte daha bütünsel, çerçeve çalışmalar ortaya çıkacak. Hareketimizin reel sosyalizm pratiğine ilişkin sorumlu ve yaratıcı konumlanışını teorik olarak ifade etmede bir zorluk çektiğine ve çekeceğine hiç inanmıyorum.

Yine bu kitapta post-Stalin dönem yer almıyor. Ancak, Stalin tartışmalarında mesafe alabilmek için bu tartışmalarda yeni öğeleri devreye sokan, ek başlıklar açan destalinizasyon girişimlerini kısaca özetlemek gerekiyor.

Bilindiği gibi 1956 yılına kadar "Stalin'le hesaplaşma" SSCB içerisinde cılız, SBKP içerisinde ise neredeyse münferit vakalardan ibaret bir olguydu. Gerçek anlamıyla bir hesaplaşma SBKP'nin 20. Kongresi'nde Nikita Hruşçov'un şaşırtıcı konuşması ile start aldı. 1930'ların başından itibaren Stalin'in etrafında oluşmaya başlayan ilk halkada yer almasa bile kendisine bu halkanın hemen yakınlarında bir yer bulan Hruşçov'un, Sovyet toplumundaki sıkışmayı aşmak için seçtiği bu radikal yol, mucidinin ikinci sınıf bir lider olmasının yardımıyla daha hemen başlangıçta olağanüstü büyük bir kaos yarattı. Yalnız Sovyetler'de değil, bütün dünya komünist hareketinde bölünme, hayal kırıklığı, küskünlük ve karamsarlık yaratan bu "şok" konuşma, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin militanlarına özetle "aldatıldınız" diyordu. 1922-1953 yılları arasında bir ülkenin kaderini fazlasıyla etkilemiş bir liderin aslında yeteneksiz, kaprisli, bencil bir kriminal vaka olduğu ilan ediliyordu. Hruşçov konuşmasını inandırıcı

hale getirebilmek için, kendi tanıklığını veya partililerin çoğu kez sınama şansı bulamayacakları belgeleri yardıma çağırıyordu.

Aralara abartılı öyküler serpiştirilen bu küçük tarih yazımı denemesinin birçok sonucu oldu. Bu sonuçlar başka bir çalışmanın konusu. Ancak, bazı noktalar iyi anlaşılmalıdır. Her şeyden evvel, Hruşçov döneminde kapitalistleşme sürecinin başladığını söylemek "bilimsel" olarak mümkün değildir. Aynı şekilde Sovyet toplumunda düzeni tehdit eden unsurların belirmeye başlamasını da tek başına Hruşçov dönemi ile açıklamak olanaksızdır. Ama, bu dönemin daha sonra gelen karşı devrimci dalgaya önemli bir altyapı sunduğu, tartışılamayacak kadar açıktır. Bu altyapı, Hruşçov şokunun Sovyet toplumunun siyasal (ve dolayısıyla ideolojik) dengelerinde yaptığı değişimde aranmalıdır. 20. Kongre, eksiği ve fazlasıyla ülkeyi sosyalist kuruluş rotasında tutan bir siyasal gücü büyük ölçüde paralize etmiş ve sosyalizmle barışıklıklarını bu siyasi güce borçlu olan, bu güç olmadan sosyalizmin önünü açacak iradeyi sağlamaktan aciz olan bir koalisyonu ön plana çıkarmıştır. Bu koalisyonda teknokratlar ve aydınlar ağırlıktadır.

Hruşçov'un sözünü ettiğim gücü bu kadar kolay geri plana itmesi, bu gücün Stalin dönemindeki yorgunluğuna da bağlıdır. Ardı ardına son derece keskin virajlar alan, savaşta kaybedilen 20 milyon insanın yükünü üzerinde hisseden ve 30 yılın alışkanlığıyla Stalin'siz yapamayan bu gücün öne çıkan kadroları arasında liderlik vasıflarına sahip tek bir kişi bile yoktu. Başka problemleri olan Lavrentiy Beriya'yı saymazsak, Malenkov, Varoşilov veya Molotov'un, sosyalist kuruluşu canlandıracak bir girişime önderlik edebilecek özellikler taşımadıkları rahatlıkla söylenebilir. Bir bakıma Hruşçov'u maliyeti çok yüksek bir deneme konusunda serbest bırakan, ortaya çıkan bu yönetsel boşluk olmuştur.

Hruşçov'un bu maliyetin boyutunu farkettiğini hiç sanmıyorum. 1930'ların, 40'ların yükünü sırtlayan kadrolardan birisi olarak keskin dönüşlere alışkın olan Hruşçov'un, Stalin dönemini başaşağıya çevirerek son bir iradi müdahale yaparken geçmiş kazanımların artık toprağa kazındığını sanması son derece doğaldır. Sosyalizmin maddi altyapısı, Hruşçov'un oynamaları ile sarsılmayacak kadar sağlamdır! Hruşçov aynı sağlamlığı partisi açısından da gözlemlemekte ve çok değil birkaç gün sonra yapacağı aptalca konuşmanın öncesinde bakın neler demektedir:

"Partimizin birliği yıllar ve on yıllar boyunca oluştu. Pek çok düşmana karşı mücadele içinde gelişti ve sağlamlaştı. Trotskistler, Buharinistler, burjuva milliyetçileri ve öteki en aşağılık halk düşmanları, kapitalist restorasyonun şampiyonları, partimizin leninist birliğini içerden bozmak için umutsuzca çaba gösterdiler ve partimizin birliği karşısında hepsinin başları ezildi" **(1). [HRUŞÇOV Nikita]**

Bu konuşmaya bakılırsa Hruşçov'un Sovyetler Birliği tarihinde geride kalan onlarca yıla dair önemli bir sorunu olmaması gerekir! Ve aynı kongrede daha sonra yaptığı konuşmayla birleştirilince, Stalin'in suç ve yanlışlıklarına rağmen, sahip çıkılması gereken, kazanımlarla dolu bir parti hattının varolduğunu ileri sürmektedir Hruşçov. O halde sorun basittir: Stalin'den kaynaklanan olumsuzluklar düzeltilecek, parti kendisini arındıracaktır.

Destalinizasyon böyle başladı ve hiç de böyle gitmedi!

Bir kere Stalin'in partiyi canlı ve inançlı tutmadaki rolü fazla küçümsenmişti. Hruşçov'un keyfi bir biçimde silkelediği parti uzun bir dönem kendisine gelemedi. Yıllarca Stalin'e güvenen bir topluma hitap etmeye alışan parti kadroları kendilerini Hruşçov'a teslim ettiler. Hruşçov ise büyük lafların adamı olduğunu, ama büyük işler yapamayacağını hemen belli etti. 20. Kongre'nin şokunu hafifletmek yerine istikrarsız davranışlarıyla yalnızca Sovyetler'i değil, bütün sosyalist iktidarları bunalıma sürükledi. Öyleki kendisini yönetimden indiren Podgorniy, Kosigin, Brejniyev ekibi Sovyet toplumunun huzurunu bozacak her şeyden kaçınmayı "en devrimci görev" zannettiler. Sovyet toplumu sosyalizm kavgasına yabancılaştı...

Oysa dinginleştirilen toplumda dipten dibe düzen dışı eğilimler güçleniyordu...

1956 sarsıntısının asıl sonuçları, trajik sonuçları ortaya sonradan çıkacaktı...

Hruşçov'un destalinizasyon kampanyasının kilit kavramı "kişi putlaştırması" idi. Bu kavramın hiçbir şey açıklamadığını birçok marksist ileri sürdü. Zaten Hruşçov'un "Stalin'siz Stalin dönemi" felsefesinin böyle "boş" bir kavrama ihtiyacı vardı. İlginçtir, Garbaçov'un liderliğindeki karşı devrimin son aşamasına kadar Sovyetler'de bu kavram popülerliğini hiç yitirmedi. Ancak artık bu kavrama eşlik eden daha anlamlı yaklaşımlar vardı: Stalin yıllarının en önemli dönemeci olan "kollektivizasyon" sürecine ilişkin değerlendirmelerde düpedüz Buharin'cilik yapılmaya ve sosyalist kuruluşun iradi zorlamalarla

gerçekleşmesinin ne kadar yanlış olduğu anlatılmaya başlanmıştı. Garbaçov döneminde bu sağcı yaklaşımlar yaratıcı marksizm kisvesi altında pazarlanıyordu. Denge kuramları yeniden piyasaya sürüldü, "piyasa sosyalizmi"nden bahsedilmeye başlandı, planlama mekanizmasının tabana yayılması sloganı altında desantralize sosyalist kuruluş modelleri oluşturulmaya çalışıldı.

Perestroyka döneminin ömrü kısa süren garabetleri bu kitabın kapsamında değil. Ancak burada şu son derece önemli:

Stalin yalnızca 70 yıllık bir kesitin 30 yılını yönettiği için değil, bu kesite damgasını vuran bütün önemli atılımları yönettiği için de lanetlendi ve karalandı. Hruşçov'un cahil ve beceriksizce süzmeye kalktığı büyük endüstrileşme döneminin değerli kısmı, Stalinsizleştirme kampanyası sayesinde süzgeçte kalmış ve Sovyet toplumu silahsızlandırılmıştı. Perestroyka'nın hain önderliği ve onların eskortu şımarık iktisatçılar, züppe tarihçiler bu sayede kolay at oynattılar. O dönemde bunların hepsi marksizm pazarlamaktaydı. Şimdi her birisi ya batı üniversitelerinde hoca ya da Moskova'daki şirketlere danışman ve yere göğe sığdıramadıkları Stalin tarafından tasfiye edilmiş parti içi eğilimleri çoktan unutmuş durumdalar. Canları cehenneme...

Aslında destalinizasyon denemelerinin kaçınılmaz uzantıları Hruşçov döneminde hemen ortaya çıkmıştı. Silahsızlandırılan Komünist Partisi'nin yarattığı siyasal boşluğu dolduran (ve muhtemelen hepsi yine KP üyesi olan) yerel bürokratları yanına alan Genel Sekreter, 1957 yılında attığı desantralizasyon adımı ile Stalin döneminin sosyalizme dönük iradi müdahalelerini başaşağıya çevirmiş oluyordu. Yerel ekonomik konseylerin (sovnarhozi) kurulması ile başlayan ademi merkeziyetçi dönemin sonuçları oldukça acımasız oldu. Sosyalist bir ekonominin ancak ve ancak sektörler baz alınarak planlanabileceğini hesaba katmayan yönetim, dev bir ekonominin iç bağlantılarında önemli kopukluklara neden oldu. Teknoloji kullanımında dengesizlikler ortaya çıktı, üretim düştü, birçok işletme aramal sıkıntısı çekti, bölgeler arası eşitsizlikler arttı. Sovyet ekonomisi bu kamburu 1965'e kadar sırtında taşıdı.

Hruşçov benzer bir reaksiyoner girişimi tarımda başlatarak 1929-33 yıllarında çehresi tamamen değişmiş olan Sovyet kırlarının en ileri mülkiyet biçimini, devlet çiftliklerini kısmen de olsa tasfiye etmeye kalktı. Daha da kötüsü tarımsal üretim üzerindeki merkezi planlama baskısını hafifleterek kendi başını da yiyen büyük darboğazlara neden oldu.

Ancak Hruşçov dönemi kesintiye uğrayan bir kapitalistleşme denemesi olarak görülmemelidir. Hruşçov dönemi genel hatlarıyla sosyalist kuruluşun kesintiye uğradığı bir dönemdir ve kendisini izleyen dönemlere bu kesintiyi telafi ettirecek birikimi sağlamamıştır. Oldukça anlamlı bir büyüme hızına erişilmesi, uluslararası planda emperyalizme karşı ciddi mevzilerin elde edilmesi, toplumun yaşam standartlarındaki büyük artış Brejniyev dönemini sosyalist kuruluşun genel ihtiyaçları açısından kurtarmamaktadır.

Birçok olumlu yönüne rağmen Brejniyev, diğerleriyle karşılaştırıldığında bütün bir Sovyet tarihinin en korkak yönetimine başkanlık etmiştir. Hruşçov yıllarının yarattığı hoşnutsuzluğu, parti ve toplum yaşantısını canlandıracak ve yeni hamleleri gerçekleştirecek biçimde değerlendirmeyi düşünen bir liderlik kadrosu ortaya çıkmamıştır. Önemli tartışmaların üzerine toprak atılmış, parti denge arayışları içerisinde kişiliksizleştirilmiştir.

Oysa, altmışların ilk yarısında SBKP "Stalin" başlıklı tartışmaları sonuna kadar götürebilecek gücü bulsaydı, 1956 yılında afaroz edilen önderin adı etrafında toplanan güçler geçmişin kazanımlarına sahip çıktıkları kadar geleceğe de asılsalardı ve kendi kısırlıklarını aşan bir yaratıcı hamleyi önemseselerdi, belki yeni sarsıntılar gündeme gelecek, ama, başıboş bırakılan sosyalist kuruluş süreci tepetaklak yıkılmayacaktı.

Ne yazık ki, Hruşçov döneminden çıkış, zaten iflas eden kimi iktisadi uygulamaların noktalanması ve merkezi otoritenin restorasyonunun ötesine geçmedi. Hruşçov'un tasfiye ettiği bazı kadroların partiye dönmesi, Stalin'e yönelik suçlamaların dizginlenmesi gibi sembolik önlemler sayılmazsa, Sovyet toplumu ideolojik ve siyasal açıdan tam bir sessizliğe mahkum edildi.

Dünyanın büyük bir bölümünde kapitalizm hüküm sürerken, iki toplumsal sistem arasında amansız bir mücadele devam ederken bir ülkede ideolojik ve siyasal sessizlik olur mu?

Elbette olmadı ve sosyalist kuruluşun sesi kısılırken başka sesler duyulmaya başlandı. Ne gariptir ki, bu sesler büyük oranda sosyalizmden yana seslerdi. En azından başlangıçta. Ancak, Sovyet toplumu henüz sosyalizm için kavgaya devam etmesi gereken bir toplumdu ve duyulan sesler bu kavgaya son verilmesini talep ediyorlardı.

Örneğin 1965 yılında "Stalin döneminin yeniden canlanma olasılığı"na karşı harekete geçen yazar, sanatçı ve akademisyenler içerisinde pek azı anti-komünistti. SBKP yönetimine mektup yol-

layanlar arasında yer alan Mihayil Romm'un devrimci kişiliğini hepimiz biliyoruz... İlya Ehrenburg'a her şey denebilir, ama sosyalizm karşıtı asla... Kızılordu Korosu'nun en güzel şarkılarına imza atmış Vano Muradeli'nin de sosyalizmle bir derdi olduğu düşünülemez... Keza Dudintsev, çok açık ki sosyalizme inanmış bir yazardı...

Ama Sovyet toplumunun sosyalist kuruluş sürecindeki ihtiyaçları bu insanların sosyalizmle kurdukları ilişkiye hiçbir biçimde indirgenemez. 1960'ların, sonrasında 70'lerin temel sorunu budur: Herkes daha iyi bir sosyalizmde yaşamaktan sözetmiş ama pek az kişi sosyalizm için gerekli mücadeleye, bu mücadeleyi sürdürecek iradeye işaret etmiştir. Sonuçta zaten reel olan ile "ütopya" arasındaki bağda önemli deformasyonlar olduğu için, burjuva ideolojisi türlü türlü biçimlerde "daha iyi bir sosyalizm" yanlılarının yarattığı duyarlılığı kullanarak bütün toplumsal örgütlenmelere sızabilmiştir.

Hiç kuşku yok, "yıkıcı" unsurlar, Sovyet toplumunun zaaflarının, geçmiş hataların, çözülmeyen sorunların yarattığı birikimin oluşturduğu bataklıkta boy atmışlardır. Ancak bu bataklığın kendisi kadar, yıkıcı unsurların emperyalistlerin desteği ile sürdürdükleri karşı devrimci faaliyet de büyük önemdedir. Dünya komünistlerinin, restorasyonun nesnel dinamiklerinin yanısıra, bu faaliyetin de tarihini yazacaklarını, bu konuda bazı komünist partilerin elinde çok ciddi veriler olduğunu biliyorum. Bugüne kadar bazı yazılarda, bu türden verilere olmasa bile, hainlerin kişiliğine zaman zaman değinme fırsatı bulabildim. Geçerken, bir tanesinden, bayağı pişkince bir tanesinden bir şey aktarmak istiyorum. Sosyalist kuruluş işte bunlara teslim oldu:

> *"Kamuoyunda belli bir inandırıcılığa sahip olmak için bugün hala Lenin'e başvuruyoruz. Ülkede muhafazakar görüşler hala çok güçlü olduğundan, Lenin'e dayanmak gerektiğini düşünüyorum"* **(2). [YAKOVLEV ALEKSANDR]**

60'larda "aman Stalin geri gelmesin" diyenler 80'lerin sonunda ortaya çıkan karşı-devrimci güruhun önünü açmışlardır. Bu dönemi Yakovlev gibi hainler, günlerini bekleyerek geçirmişlerdir.

Niyet şuydu... "Stalin gelmesin, kapitalizm gelsin..."

Sosyalizm de, Stalin de geri gelecek...

Garbaçov'cular gittiği gibi, Yeltsin'ciler de, Yeltsin'in yerine gelebilecek burjuva iktidarlar da gidecek...

SBKP MK'sı 1989 Ocağı'nda Stalin dönemi uygulamalarının "Sovyet toplumunun gelişimini yavaşlattığı, sosyalist idealleri gözardı

ettiği ve partinin prestijini ciddi bir biçimde sarstığı"nı ilan etmişti (3).

Bu açıklamayla birlikte üç koldan Hruşçov'a rahmet okutan bir anti-Stalin kampanya başlatıldı. Edebiyat, askeri tarih ve siyaset cephelerinde sürdürülen bu kampanyanın manga komutanları Ribakov, Volkaganov ve Roy Medvedev'di. Ribakov Kirov'un katli konusunda polisiye fantaziler üretmeyi, Volkaganov Stalin'in 2. Dünya Savaşı sırasında elde ettiği prestiji sarsmayı, Medvedev ise partideki sosyalizm muhafazacılarını "Stalin gerçekleri" ile susturmayı üstlendi.

Ribakov'un edebi değeri konusunda artık zevzeklik eden yok, unutuldu gitti... Volkaganov karşı devrime hizmet etmiş bir subay olmaktan öteye geçemedi... Medvedev ise en fazla, Rusya ölçeğinde marjinal sayılabilecek bir sosyal demokrat partiye bir dönem liderlik edebildi...

Stalin mi?..

"Stepleri, o geniş ufukları olmaksızın düşünebilir misiniz?

Volga'yı susuz?

Rusya'yı Stalin'siz?"(4)

2. HEDEFİ GÜNCELLEŞTİRMEK

Konu Stalin dönemi olunca "tek ülkede sosyalizm" sorununa değinmemek olur mu?

Açıkçası bunu mümkün kılmak, soruna fazla girmemek için elimden nè geliyorsa yaptım. Daha önce "tek ülkede sosyalizm" konusunda haddinden fazla yazı yazdığım ve bu konuda Lenin'e başvurmaktan gına geldiği için bu kitapta Ekim Devrimi sonrasında Rusya proletaryasının büyük mücadelesinin nasıl bir perspektife denk düştüğünü farklı bir eksende değerlendirmeye çalışacağım. Bu eksenin "mümkün mü, değil mi" tartışmasını nasıl anlamsız hale getirdiğini göstermek amacındayım.

Adettendir, konuya ilişkin çalışmalarda söze Sovyet deneyiminin marksist teorinin o ana kadarki birikiminin uzanamadığı sorunlara çözüm aradığına işaret edilerek girilir. Lenin'den bu adeti bozmayan bir alıntıyla devam edebilirim:

> *"Bunlar çözümünü komünist kitaplarda değil, fakat Rusya tarafından başlatılan ortak mücadelede bulabileceğiniz türde sorunlardır"*(5) [LENİN VLADİMİR İLYİÇ]

Buna benzer sözler yine Lenin ve başkaları tarafından onlarca, yüzlerce kez tekrarlanmıştır. Yapılmak istenen ne sosyalizm hedefini revize etmek, ne de Marx tarafından tarihsel bağlantıları kurulan ve çerçevesi çizilen sınıfsız toplum projesini sümenaltı etmektir. Devrimci iktidarın kendi pratiğine yapılan bu vurgu, nihai hedef ile realite arasındaki köprüye dairdir ve aslında 20. yüzyıl marksizmini çok sayıda kanada bölen tartışmalar bu köprünün üzerinde geçmekte-

dir.

Bu köprünün tasarım ve inşaatını gerçekleştirenlerle köprünün sosyalizmin güzelliğini bozduğunu ileri sürenler arasında ortaya çıkan görüş ayrılıkları köprü yıkıldığı için elbette bitmedi. Sosyalizm mücadelesinden vazgeçmeyeceğimiz için yeni köprüler, daha sağlam ve yıkılmayacak köprüler inşa edeceğiz. Birileri de "görüntü bozuldu" diye yakınmaya devam edecek...

Trotskiy'nin bu mızmızlığı başlatmadaki rolü gerçekten de büyük. Yaşamını kapitalizme karşı ölçüsüz bir öfke üzerine kuran, işçi sınıfına bu öfkeyi büyük bir maharetle aşılayan birisinin sosyalizmi somut olarak hissetmedeki yetersizliği gerçekten de büyük bir talihsizlik.

Hissetmediğine karşı takındığı düşmanca tutum ise talihsizlikten çıkmış, ihanet olmuştur. Sosyalist kuruluş sürecinin, köprünün zayıf noktalarını doğal olarak iyi gören, nihai hedef ile realite arasındaki açının kolay kapanmayacağını bilen Trotskiy, bu açıya rağmen yola devam edenlere görgü ve bilgisi ile açıkçası zulmetmiştir. Siyasal ve ideolojik bir içeriğe sahip olan "sosyalizmi kurma" fikrine karşı giriştiği teorik mücadelenin acımasızlığı oranında, siyasal açıdan acımasız bir karşılık görmüştür.

Teorik gücü siyasete tahvil edilemeyen Trotskiy, marksist teorinin kısırlaşmasına da yardımcı olmuştur.

Trotskiy, 1931'de Pravda'da "İkinci Beş Yıllık Plan döneminde Sovyetler Birliği ekonomisindeki kapitalist öğelerin tamamen kaldırılacağı"nı belirten Bolşevik Parti yöneticilerine "bunu diyorsanız devleti de ortadan kaldırmalısınız" derken (6); proletarya diktatörlüğünü pekiştirmekten sözeden Stalin'i "eğer öyleyse sosyalizmin nihai zaferinden söz edemezsiniz" diye eleştirirken (7); yine Stalin'in Sovyet düzeni güçleniyor mesajını "sosyalizm geliştikçe sovyetler ortadan kalkacaktır" (8) diye karşılarken; Stahanov hareketini "sosyalizmden komünizme geçiş koşullarının hazırlanması" olarak sunan parti yöneticilerine çıkışırken (9) gerçekten zalimce davranmaktadır.

Sınıfsız topluma giden sürecin evreleri üzerine Marx'ın yapmış olduğu sınıflandırmaları kurcalayan Trotskiy, kuramsal açıdan oldukça güçlü gözükmektedir. Marx ve Engels'in devrim sonrasındaki siyasal iktidar ile toplumsal dönüşümler arasındaki ilişkiyi büyük ölçüde birbirini dışlayıcı bir biçimde resmettiği hesaba katılırsa, Stalin döneminde bu iki dinamiğin birbirine koşut hale getirilmesinin marksist ortodoksiyle çeliştiği pekala söylenebilir.

Bu çelişki, geçiş sürecine, dolayısıyla geçiş sürecinin önemli

ögelerinden birisi olan proletarya diktatörlüğüne ömür biçmede Engels'ten Marx'a, Marx'tan Lenin'e, Lenin'den Stalin'e artan cömertlikle bir nebze olsun açıklanabilmektedir. Üstelik, soyutlama düzleminden somuta doğru inildikçe sürenin uzamasında şaşılacak bir şey de yoktur.

Ancak "çelişki" bundan ibaret değildir. Çelişki yalnızca nicel değil, nitel bir özellik de arzetmektedir. Sosyalizmin kendisi ile sosyalizmi hedefleyen siyasal iktidar arasında kuramsal olarak yaratılan mesafe, Sovyet deneyinde kapatılmış, hatta toplumsal olan ile siyasal olanın çakıştırılmasından başka çare olmadığı ileri sürülmüştür.

Oysa kuruluş, başka türlü mümkün değildir. Bugün uzun gelebilen bir zaman kesitinin insanlık tarihinin devasa hacmi içerisinde aslında kuramsal olarak tolere edilebilir anlık sıçramalar olduğu mutlaka kavranmalıdır. Toplumsal devrimi önceleyen siyasal iktidarın fethi, tek atımlık bir barutun ateşlemesiyle toplumsal olana bir defaya mahsus bir itkide bulunamaz. Sosyalist devrim, siyasal iktidarın makul bir zaman limitinde toplumsal devrime lokomotif hizmeti görmesini gerektirmektedir. Böyle bir bağımlılık ilişkisi durumunda sosyalizmden sözedilemeyeceğini ileri sürmek ise, ihtilalcilerin iki ayağını bir pabuca sokmaktan başka bir şeye yaramayacaktır.

Ayrıca Trotskiy'nin sömürücü sınıfların fiziki olarak ortadan kaldırılması ile sınıf mücadelelerinin ideolojik ve siyasal olarak sönümlenmesi arasındaki farkı küçümseyerek "böyle sosyalizm olur mu" diye alay etmesindeki teorik gaf, politik rasyonaliteyi abartarak "sosyalizm tamam, komünizmin altyapısını hazırlıyoruz" biçimindeki vakitsiz horoz ötüşünden daha az vahim değildir. Siyasal açıdan ise bir karşılaştırma yapmaya bile gerek yoktur. Trotskiy'nin homurdanışından ne heyecan duyulabilir, ne de ona kulak verip bir toplumsal proje için harekete geçilebilir.

Teorik açıdan Trotskiy'nin içine düştüğü diğer bir sıkıntı, proletarya diktatörlüğüne atfettiği negatif roldür. Başka birçok marksistin tercih ettiği gibi, Trotskiy de proletarya diktatörlüğünü sadece işçi sınıfının sermaye sınıfına karşı kullanacağı bir baskı aracı olarak görme eğilimindedir. Oysa, proletarya diktatörlüğü, emekçi sınıfların somut ve fizik olarak tarif edilebilir bir karşıt sınıfı ezme, sindirme veya yola getirme örgütlenmesinden ibaret değildir. Bu kavramdan proletaryayı sınıflar mücadelesine taşıyacak, onun yeniyi örgütleme yeteneğini geliştirecek ve geriye dönüşlere karşı yalnızca idari ve cebri değil, ideolojik ve siyasal garantiler de sunacak olan karmaşık kurum-

sal bir yapı anlaşılmalıdır. Dolayısıyla bir sınıf olarak burjuvaziyi bitirmek, sınıflar mücadelesinde burjuvaziyi bitirmek anlamına gelmemektedir. Bu ikincisi, sosyalizme dönük pozitif adımlar atılmaksızın yerine getirilemeyecek olan bir ihtilalci göreve işaret etmektedir.

Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin, bu konuda Stalin döneminde ve sonrasında tutarlı tezlere hiç sahip olmadığı düşünülmemelidir. Zaman zaman, ama özellikle Hruşçov döneminde "komünizme geçiş"ten sözederek gösterişli ancak komünist toplum projesini sakatlayıcı girişimlerde bulunan bu gelenek, çoğu kez sosyalist kuruluşun siyasal ve toplumsal yönleri arasındaki diyalektiği sağlıklı bir biçimde yakalamayı başarmıştır:

> *"Bir husus daha var. Batılı eleştirmenlerden bazıları yeni Anayasamıza `solculuk' yönünden hücum ediyorlar, taslak hazırlayıcılarının sözde komünizmde devletin ortadan kalkmasına ilişkin marksist öğretiye yeterince bağlı kalmadıkları hakkında kuramsal fikirler atıyorlar ortaya. İtalyan `Messacero', Sovyet Anayasası'nın `devletin ortadan kalkması ve toplumsal örgütlerin devletin rolünü yüklenmesi şeklindeki komünizm ilkesini hiçbir koşul ileri sürmeden bir kenara attığından yakınıyor. `New York Times', `Sovyet devletinin ortadan kalkmayacağından ve ortadan kalkmayı istememesinden' yakınıyor. Kapitalist ideologların, sosyalist devletimizin marksist-leninist öğretiye uygun olarak gelişmesine bu derece özen göstermeleri çok dokunaklıdır kuşkusuz. Burjuva kampında olan eleştirmenlerimiz (açıkça söylemek gerekirse uluslararası işçi hareketi saflarındaki arkadaşlardan bazıları da bunlar arasındadır) en önemli şeyi -devletimizin ve toplumsal gelişmemizin diyalektiğini görmüyorlar ya da görmek istemiyorlar"* **(10). [BREJNİYEV Leonid İlyiç]**

Sovyetler Birliği'nin 1977'de yürürlüğe giren Anayasası'na Önsöz'de Brejniyev böyle diyor. Devletin mantıki sonuçlarına kadar genişlemesi gerektiğine ek olarak anayasanın komünist değil, sosyalist bir toplumun anayasası olduğunu özellikle vurguluyor.

Brejniyev döneminde ortaya çıkan ihtiyatlı yaklaşımlara rağmen Sovyet toplumunda çok çeşitli nedenlerle gündeme getirilen sosyalist kuruluşun evrelerine dair spekülasyonların Sovyet işçilerininin sosyalizm tasavvurlarını yalama ettiğini söylemek zorundayız. Bu bağlamda birazdan üzerinde duracağım siyasal rasyonalite ile, gele-

ceğe dair harekete geçirici optimizm arasında uygun bir denge bulmakta zorluk çekildi. Sömürücü sınıfların ortadan kalkması, tarımda kamu mülkiyetinin egemenliği, endüstrileşme, işçi sınıfının kollektif kazanımlarındaki muazzam artış sosyalizmdir; başka bir şey değil. Ancak, sosyalizm bunlardan ibaret değildir ve bir süreç olarak tarif edilmeye daha uygundur.

Böyle bir süreci tarif ediyoruz diye, nihai hedefe giden yoldaki en temel sıçramanın üretim araçlarındaki özel mülkiyetin ilgası olduğunu unutmak gerekmiyor. Bu anlamda, insanlık tarihinin sınıfsız sömürüsüz topluma giden kavgasında 1927-1934 arasında Rusya'da gerçekleşen dönüşümlerin büyük bir yeri vardır. Sovyet emekçilerinin bolşevik parti önderliğinde açtığı bu yeni sayfanın altındaki imza ise, kim ne derse desin Stalin'e aittir.

Bu sayfa içerik olarak henüz kurulmakta olan bir sosyalizm olmakla birlikte, antetinde "sosyalizm" yazmayı hakeden bir sayfadır. Bundan sonraki kuruluş süreçlerinde de, daha başından siyasi irade, "sosyalizm"e vurgu yapacak, onu bayraklaştıracak ve onu reel hale getirecektir.

Zaten, sosyalist kuruluş sürecindeki iradi zorlamaları, kuruluşun değişik evreleri arasında, örneğin sosyalizmle komünizm arasında "bir toplumsal devrim" (11) gerekirliğine kadar geliştiren maoist yaklaşıma geleneğimizde yer olmadığı için, sosyalist kuruluşu ona atfettiğimiz tüm öznelliklere rağmen, bir bütün olarak görmekteyiz. Bu bütünün en önemli üç halkası siyasal iktidarın fethi, üretim araçlarında özel mülkiyetin ilgası ve nihayet siyasetin ortadan kalkması, devletin sönmesi, kent-kır ve kafa-kol emeği arasındaki ayrımların ortadan kalkması, "herkesin ihtiyacına göre" ilkesinin uygulanması ile özetlenebilecek bir topluma ulaşılmasıdır. Sovyet tarihi, ilk iki halkanın üçüncüsüne bağlanamadığı bir reel sosyalizm deneyimidir.

Üstelik bu deneyim, son halkayı yakalayamamasına rağmen kapitalizmle sosyalizm arasında yapılan baskı-özgürlük, yoksulluk-zenginlik, bunalım-istikrar karşılaştırmalarında da sanıldığı gibi, başarısız olmamıştır. En usta tahrifatçı ve en deneyimli anti-sovyetik bile Sovyet emekçilerinin yalnızca "gelecekteki bir cennet" için büyük fedakarlıklar yapmakla yetindiğini, onlar için Sovyet deneyiminin bu tür bir yabancılaşmadan ibaret olduğunu ileri süremez, bunu kanıtlayamaz.

Ama şu soru hala sorulabilir? Sovyet deneyiminin bütününe bakıldığında, karşımıza çıkan toplum "sosyalist" olarak adlandırıla-

bilir mi?

Bu soruya yukarıda verdiğim yanıtı, daha sonra açacağım. Önce, bu adlandırmanın siyasal olarak taşıdığı değer üzerinde durmak istiyorum. Bir başlangıç olarak, Sovyet deneyine dostça bakmayan bir yazardan alıntı yararlı olacaktır:

> *"Ona göre (Lenin kastediliyor-CH) "sosyalizm" ve "komünizm" terimleri o kadar uzak bir geleceğin sorunuydu ki, orta vadede politik stratejideki yansımaların bilimsel doğruluğunu gözardı ederek, bu terimleri harekete geçirici güç ve propaganda aracı olarak kullanmakta tereddüt etmedi. Aynı makalesinde bu tür kavramları, bilimselliklerine dikkat etmeden kullandığına dair örnekler vardır."* **(12). [LEWIN MOSHE]**

Lenin'in sosyalizmi bir dağın arkasında gördüğü ve bu konudaki vurgularını bütünüyle propagandif amaçla yaptığı iddiası elbette saçmadır. Ancak, aynı Lenin'in sosyalist kuruluş sürecini uzun ve sancılı bir mücadele olarak gördüğü elbette doğrudur. Her ne olursa olsun, burada üzerinde durulması gereken "uzaklık" meselesi filan değildir. Önemli olan, "sosyalizm"in perspektif olarak emekçileri harekete geçirici işlevine işaret edilmesidir. Rusya dahil, dünyanın hiçbir yerinde emekçi kitlelerin sadece "uzakta"ki bir toplum için fedakarlık yapmayacağının bolşeviklerin "gerçekçi" kanadı tarafından kavranmasına dikkat çekmek istiyorum. Trotskiy ve bir kısım diğer "okullu" bolşeviğin akıllarının ucuna dahi getirmedikleri yalın gerçeklik budur. Bu gerçeği kavrayan Yosif Visaryanoviç Stalin'dir.

Stalin'i büyük bir önder yapan, Rus toplumunu sosyalizmle barışık hale getirmesidir.

Bu büyüklüğün tartışılacak tarafı yoktur.

Sovyet toplumunun ilk kuşak gerçekçileri yüzlerini sosyalizme dönerek devrimciliklerini korudular. Sovyet toplumunun son gerçekçileri yüzlerini Sovyet toplumuna değil, kapitalizme çevirerek karşı devrime önderlik ettiler.

Stalin ve arkadaşlarını tarih önünde aklayan, bugün onca soruna rağmen on milyonluk ülkesine sosyalizmi solutan Fidel'i onurumuz yapan budur.

Reel sosyalizm, sosyalist kuruluş sürecindeki bu siyasal rasyonaliteyi içermesi nedeniyle geçiş toplumunu en iyi ifade eden kavram olarak görülmelidir.

Sözünü ettiğim siyasal rasyonalite, Trotskiy'nin Rusya'daki

devrimci iktidarı dünya devriminin zaferine endeksleyen politikasızlığını kısa bir süre içerisinde ihanete doğru savurmuştur. Ekim devriminden sonra "kendi düzenleri"ni, sosyalizmi kurma işine soyunan Rus işçilerine kaderlerinin bir türlü gelmeyen dünya devrimine bağlı olduğunu ileri süren bir politikanın başarı şansı gerçekten de yoktu. Üstelik bolşevikler, kendi aralarındaki tartışmalar bir yana, Rusya proletaryasına ülkeyi sosyalizm sayesinde en ileri uygarlık seviyesine taşıma hedefini göstermişlerdi. Bu hedefi ilk telafuz eden de Lenin olmuştu. Lewin'in dediği gibi, siyasal rasyonalite ilk proleter iktidarının liderini iyimserlik ve yakın başarılara kilitlenmiş bir perspektife zorlamaktaydı. Vladimir İlyiç'e daha bismillah demeden, devrimden hemen sonra. Kasım ayında "şimdi, Rusya'da proleter sosyalist bir devlet kurmaya başlamalıyız" (13) dedirten bu rasyonaliteydi.

Stalin'in Lenin'den devralarak öne çıkarttığı "tek ülkede sosyalizm" perspektifi de bu rasyonalite olmadan algılanamaz. Tek ülkede sosyalizm, sürecin bütünü açısından elbette mümkün değildir; ancak sürecin uzun erimli devinimi içerisinde belli bir toplumda bu bütünün içerisinde önemli sıçramalar yapmak ve sosyalizmi reel hale getirmek bal gibi mümkündür.

Bu kitabın diğer bölümlerinde de yeri geldiği zaman değineceğim, Sovyet toplumunun en büyük sorunu, sosyalizmi giderek reel hale getiren kazanımların sosyalizm kavgasının üzerini örtmesine müdahale edilmemesidir. Büyük acılar çeken, bu acılara kendi geleceği için fedakarca katlanan Sovyet halkı, çok büyük önem taşıyan kazanımlarıyla yetinmeye başlamış, "daha iyi"ye dönük toplumsal ölçekte bir beklenti SBKP içi güçlerce yaratılıp karşılanmayınca devreye burjuva ideolojisinin gerici tüketim kalıpları girmiştir. Bu tıkanmanın Sovyet ekonomisi üzerindeki etkisi de hesaba katılmalıdır. Endüstrileşmeyi ve ardından yeni bir yıkım olan savaşı geride bıraktıktan sonra, sosyalizmin elindeki kaynakları siyasal ve ideolojik hedeflere daha bağımlı, bu anlamda kapitalist çerçeveden daha özgür bir biçimde kullanmasının önündeki en önemli engel, parti de dahil olmak üzere, sosyalizm yanlısı güçlerin yaşamın örgütlenmesi konusunda nötr duygulara sahip olmalarıdır. Bu konuda biri duygusal, öteki felsefi iki değerlendirmeye yer vermek istiyorum. Değerlendirme sahiplerinden biri hıristiyan, öteki batı marksisti; biri Stalin'in kızı, ötekisi uzun yıllar Fransız Komünist Partisi üyesi olan bir aydın. Her ikisi de, bu özelliklerinin de yardımıyla eleştirel ama "dost" sayılabilecek bir çerçevede bakıyorlar reel sosyalizme...

"Tehlike cehalette, zamanımızda her şeyin çoktan elde edildiğini varsayan kendini beğenmiş yaklaşımda, pik demir, yumurta ve süt üretimi artırıldığında karanlıkta kalmış insanlığın düşlediği cennetin gerçekleşeceğine inanmaktadır" **(14). [ALLULİYEVA SVETLANA]**

"(Sosyalizm-ch) Yaşamı değiştirmeyi vaad etmişti, ama bunu sadece yüzeysel biçimde yapabildi. Bu da derin bir soğukluğun nedeni oldu.... Sürekli olarak sosyalist ülkelerin ekonomik zayıflıklarından söz edilir. Mesele bu değil. Komünist rejimlerin felaketi, herşeyin ciddi, ürkünç biçimde ciddi hale dönüşmesidir. İnsanlar için daha iyi bir günlük yaşam örgütlemeyi başaramadı bu rejimler. (...) Savaş sonrası Çekoslavakya'da bulundum; koşullar çok ağırdı, ama o dönem bunun bir anlamı olduğu sanılıyordu. İşin içine anlam girince, güçlüğe katlanılabilir" **(15). [LEFEBVRE HENRI]**

Sosyalizmin yıkılışındaki barbarlığa bakıldığında her iki yaklaşıma da sıcak bakmak mümkün. Dahası, sosyalist ülkelerde yaşanan muazzam kültürel dönüşüme rağmen, bastırılamayan kasveti az-çok bilen birisi olarak, Lefebvre'nin yaklaşımı bana çok fazla batmıyor. Ne var ki, biri duygusal, diğeri felsefi iki yaklaşım da, marksist olmaktan bayağı uzak. Svetlana için doğaldır bu, ancak ciddi bir marksist olarak Lefebvre'nin yaşamının sonlarında sosyalizmle nihilizmi nişanlamak girişiminde olduğunu düşündürtmektedir bu söyledikleri.

Evet, cennet eğer sosyalizm veya daha doğrusu komünizmse pik demir, yumurta ve süt, bu cenneti tanımlamıyor. Ancak, cenneti kurmayı kafaya koyanların işe buralardan başlamasından başka çare yok. Süt ve yumurta olmadan, pik demir üretimini artırmadan cennete gidilemiyor. Dahası, insanlığın Zaire, Sudan, Somali, Ruanda ve daha birçok yerdeki trajedisini yaşadıktan sonra, bütün bu tartışmalar, taşıdıkları teorik değere rağmen biraz züppece kaçıyor.

Lefebvre'nin kafasına taktığı "özverinin anlamlandırılması" ise, "neden cenneti kuramadık" sorusunu ortaya çıkardığı için kendi kendisini yalanlar hale geliyor. Anlamın yeniden üretimi, mücadelenin yeniden örgütlenmesi, yeniden üretilmesidir. Sosyalizm, bunu gerçekleştiremedi. Halbuki, çok daha ötesine ulaşılmasına rağmen, diyelim ki eldekileri süt, yumurta ve pik demirle özetliyoruz, mücadeleye yeni anlamlar katılması için bunlar da yeterliydi. İleride bütün bunlarla yetinmeden, bunların mücadeleyi yeniden örgütlemesi için nasıl

yeterli olduklarını pek güzel kanıtlayacağız.

Mac Carthy döneminde Hollywood'daki ilerici sanatçılara yönelen iğrenç terör sırasındaki sorgularda muhbir olarak kullanılan Rand'a sormuşlar, "Rusya'da kimse gülmüyor mu?" diye... Ahmağın yanıtı "pek gülen yok. Gülse bile başka nedenlerle güler. Komünizmden hoşlandığı için değil" (16) olmuş. Gerçekten tam bir ahmaklık. Sovyet insanının yaşama coşkuyla ve neşeyle bağlandığı uzun yıllara ne kadar büyük bir nefretle bakmışlar. Gülümsemekse amaçlarımızdan bir tanesi, Sovyet insanının daha uzun bir süre, tanımlanmış hedefler için mücadele ederken bu duyguyu yaşaması gerekiyordu; verili nesnelliğin sınırları içerisinde neşelenmeyi "ahmak"lara bırakarak...

Bu coşkuya kaynaklık etmek açısından "tek ülkede sosyalizm" sloganının büyük bir işlevi olmuştur. Büyük üretimin oluşturulması, kollektivizm, eşitlikçiliğe yöneliş, trotskist bozguncuların "kapitalizm sonrası toplum" tanımına sığamayacak kadar önemli atılımlardır ve bunların değerini mujikten devşirme Rus proletaryası eski bolşeviklerden daha iyi kavramıştır. Stalin'i de...

> *"Tarihten gelme `Rus' geriliğimizi arkada bırakarak, sanayileşme yolunda, sosyalizm yolunda var hızımızla ilerliyoruz. İşlenmiş maden ülkesi, otomobil ülkesi, traktör ülkesi olmaktayız. Ve Sovyetler Birliği'ni otomobile ve mujiği de traktöre bindirdiğimiz zaman varsın o "uygarlıkları" ile övünen saygıdeğer kapitalistler, bize ulaşmaya çalışsınlar. Hangi ülkenin geri, ve hangi ülkenin ileri olarak nitelendirileceğini o zaman göreceğiz"* (17). **[STALİN YOSİF]**

Sovyet emekçilerini büyük bir coşkuyla harekete geçiren "somut"luk tam da budur. Bu somutun karşısında pesimist, yıkıcı ve entellektüelist "olumsuzluk" cephesi vardır. Stalin bu cephenin kitleler için ne anlama geldiğini şöyle anlatmaktadır:

> *"Böyle bir görüşe sahip olunca, işçi kitlelerini harekete geçirmek, onlarla çalışmak, iş alayları kurmak ve kapitalist unsurlara karşı saldırıya geçmek için heyecan uyandırmak olanağı var mıdır?"* (18). **[STALİN YOSİF]**

Stalin büyük bir ihtilalcidir:

> *"Bizim işçilerimiz, emeğin kurtuluşunu istiyor, kapitalizmi değil! İşçilerimiz kapitalizmi kesin olarak gömmek ve SSCB'nde*

sosyalizmi kurmak istiyor.
Onun, sosyalizmin kurulacağına olan inancını yıkarsanız, bütün yarışma ve emeğin kurtuluşu hareketini yıkarsınız. Bu olgudan aşağıdaki sonucu çıkarabiliriz: Emeğin kurtuluşu ve sosyalist yarışmanın sağlanması amacıyla işçi sınıfını harekete geçirebilmek için, ülkemizde sosyalizmin kuruluşuna olanak bulunmadığına ilişkin Troçkist burjuva teorisini öldürmemiz gerekecektir" **(19). [STALİN Yosif]**

Stalin'in çıkardığı sonuç, bolşevik partinin 1930'lardaki büyük atılım sırasındaki siyasal rasyonaliteyi ne kadar iyi kavradığını ortaya koyuyor. Parti ve kitlelerin Ekim ruhundan yeni bir irade birliği yarattığı bu yılları kaybeden ekolün temsilcileri de sözü edilen kavrayışın hakkını zaman zaman vermişlerdir. Entellektüel enerjilerinin önemli bir bölümünü endüstrileşme sürecinin ve kollektivizasyon hamlesinin aslında büyük bir "fiyasko" olduğunu göstermeye ayıran, ama başlarını bu uğraştan kaldırdıklarında gözleri köreden bir "kazanım"la karşılaşanların nerede hata yaptıklarını aynı ekolün starlarından Deutscher fazlasıyla açık bir biçimde ortaya koymaktadır:

"Fakat soyut bir teorik önerme olarak tek ülkede sosyalizm anlamını kaybetse de, modern bir mit ve bir ideoloji olarak dikkat çekici bir rol oynadı. Mit, Sovyet kitlelerinin Stalin döneminin acılarına razı olmalarına yardım etti; ve ideoloji, Sovyetler Birliği'nin gerilik ve yoksulluktan sanayi gücüne ve büyüklüğe görülmemiş yükselişini sağlayan, neredeyse insan gücünü aşan çabalar için gerek kitlelerin gerekse hakim grubun moral bakımdan disipline olmasına yardım etti" **(20). [DEUTSCHER Isaac]**

Bu kabullenişin sadece andığımız ekolün tarih yazıcılarına ait olduğu sanılmamalıdır. Trotskiy bile, Alman yayılmacılığının Sovyetler'de yaratacağı karışıklıktan kendi adına nasıl yararlanacağının planlarını yaparken 1930'lu yılların başında ülkesinde olanlara kendi teorisi açısından "mazeret" yaratmak zorunda kalmış, "üretim araçlarının bir tek ülkede ve özellikle SSCB gibi geri bir ülkede ulusallaştırılması sosyalizmin inşasını henüz sağlamaz. Ama sosyalizmin önkoşullarını pekiştirmeye, yani üretim güçlerinin planlı gelişimini sağlamaya, yeteneklidir" **(21)** diye yazmış, "tek ülkede sosyalizmin inşa edilmesi gerektiğini reddettiği iddiasının Sovyet bürokrasisi tarafından ortaya atıldığı"nı ileri sürmüştür **(22).**

Çok geç ve çok aptalca...

1936'da hem toplumun kazanımlarını somutlaması, hem de Hitler faşizmine meydan okuması anlamında büyük bir değeri olan yeni Anayasası'nı kabul eden Sovyetler Birliği ile Trotskiy fantezileri arasındaki bağ çoktan kopmuştu. Sovyet emekçileri, hiç şikayet edilmemesi gereken bir coşku ve özveri ile eski bolşeviklerin umutsuzluk verici politikalarını çoktan unutmuştu.

Bu dönemin ruh halini herhalde Sovyet paraşütçülerinin şu sloganından daha güzel hiçbir şey açıklayamaz:

"Bizim ülkemizin gökleri dünyanın en yüksek gökleridir" **(23)**.

Yaşamın her alanında sosyalizmin meydan okuyuşudur bu. Ve, bu meydan okuyuş, Rus proletaryasının "devrim için yeterince güçlü", iktidar için "zayıf" olduğunu ileri süren **(24)** troçkizme karşı da yöneliyordu.

Mantıklı bir marksistin böyle bir iddiayı dillendirdikten sonra Stalin'le hesaplaşmaya kalkması gerçekten anlamsızdır. Stalin yıllarını belirleyen altyapının proletaryanın zayıflığı ile açıklanabileceğini düşünenler Trotskiy'i hangi nesnelliğe oturtacaklar? İstanbul mu, Berlin mi, Meksika mı?

3. ÜCRET SORUNU: EŞİTLİĞE GİDEN ZAHMETLİ YOL

1938'de yayınlanan *Diyalektik ve Tarihsel Materyalizm* kitabı, uzun yıllar Stalin'in dogmatikliğine, düşünsel zenginliğinin sınırlarına bir kanıt olarak gösterildi. Bu iddialardan bağımsız olarak, bu kitabın kendisinden çok (ki bir ders kitabı olarak tasarlanmıştır), kitabın Stalin'in adını taşımasının yadırgatıcı olduğunu düşünüyorum.

Bolşevik gelenekte liderlik kadrosunun bu türden didaktik çalışmalar yapması Stalin'le başlamıyor. Benim bildiğim Buharin, Zinovyev, Probrejenskiy ve Kamanev'in de benzer ders kitapları var. Bu türden metinler hazırlamanın yönetici kadroların düşüncelerini berraklaştırabileceğini, ayrıca ders kitaplarının soyutlama düzeyi yüksek çalışmalara göre (okuyucu kitlesinin büyüklüğü, içerdiği kaçınılmaz formellikler vs.) daha büyük bir etki alanına sahip olduğunu hesaplamak ve birinci sınıf bir yazım gerektirdiğini anlamak kolay. Ancak, bu çalışmalara "imza" atılmasına fazla anlam vermekte güçlük çekiyorum.

Bu konuya, bakmayın Diyalektik ve Tarihsel Materyalizm kitabına, aslında Stalin teorik yaratıcılığı olan, marksizme bu anlamda büyük katkılar yapmış birisidir demek için girmedim. Zaten böyle diyemem; böyle düşünmüyorum.

Sovyet toplumuna devrimden sonraki ilk zorlu dönemeçlerde önderlik eden bir liderin, analitik düşünme, hızlı karar verme ve sezgilerini harekete geçirebilme yetilerinin gelişkin, özgün teorik üretiminin ise sınırlı olması isabetlidir. Yazılan her satırın sosyalist kuruluşa girişen ortalama emekçiye hitap etmesi, geniş kitleler için kesin yönelimler belirlemesi ve onların beklenti, arayış ve sorularıyla

alışveriş içerisinde olması zorunludur. Stalin, dünya ve ülke meselelerini saptamada, bunlara çözüm üretmede ve bütün bunların sosyalizm perspektifi ile nasıl bir ilişki içerisinde olduğunu sergilemede son derece ustalıklı davranmış, ne zaman bunun ötesine geçmeye ve kapitalist ülkelerdeki mücadeleye dair "baba teori"nin yazımına soyunduysa kısır, geriletici ve siyasi sonuçları bakımından büyük riskler taşıyan ürünler vermiştir.

Sosyalist devrim sürecinde ortaya çıkan kritik sorunlar (parti teorisi, ittifaklar vb.) bir yana, bütün bir sosyalist kuruluş sürecine dair Stalin'i ustalık ve kısırlık arasında sıkıştıran iki önemli başlıkla karşılaşılmıştır: Değer teorisi ve ücretler sorunu...

İkisi arasındaki bütün bağlantılara rağmen, "değer teorisi"nin sosyalist kuruluştaki yeri konusuna bir sonraki bölümde yer vermeyi düşünüyorum.

Sosyalist kuruluş sürecinde üretim araçlarında özel mülkiyetin tasfiyesi ile birlikte, nüfusun tamamının emekçileşmesi gerçekleşir. Henüz siyasal rasyonalitenin ekonomik rasyonaliteye ağır bastığı, kaynakların büyük üretimin örgütlenmesi ve toplumsal ihtiyaçlara akıtıldığı bir dönemde "ücret politikası"nın inanılmaz derece hassas bir konu olduğu açıktır.

Sosyalizm, eşitlikçi bir ideoloji olmasının ötesinde, eşitliğin elde edilmesini engelleyen nesnelliği ortadan kaldıran, sömürücü sınıfları mülksüzleştiren bir toplumsal sistemdir. Hassasiyet buradan gelmektedir.

Daha önce vurguladığım gibi, bu sistemin yolun başındayken "sosyalist" adını alması ile bu adın talep ettiği içeriğe ulaşması arasındaki gerginlik, birçok başlıkta ileriye doğru hamlelerin ortaya çıkaracağı somut başarılarla halledilebilir. Örneğin sosyalizm, bir boyutuyla "aydınlanma"cıdır; bu anlamda mesafe almak görece daha kolaydır. Nitekim öyle olmuştur. Sosyalizm Sovyetler'de cehaletin kökünü kazımış, gerici ideolojileri allak bullak etmiştir. Elektrik, su, konut, sağlık, spor, dinlenme gibi Rus emekçilerinin 1917 öncesinde ve 30'lara kadar pek ulaşamadığı beşeri olanaklar da, fazla beklenmeden devreye girmiştir. Bu nedenle henüz bir refah toplumu olmasa da, Sovyetler'de işçi sınıfını hayal kırıklığına uğratmayacak bir iyileşmenin daha 30'lu yıllarda gerçekleştiği hatırlanmalıdır.

Ya eşitlikçilik?

Sovyet işçileri, 1917 sonrasındaki zorlu içsavaş yıllarında ve ardından gelen NEP döneminde fedakarlığın az çok eşit dağıldığını (NEP'in

kent ve kırlarda palazlandırdığı sömürücü ve asalak sınıflara rağmen) hissederek ayakta durdular, yeni iktidara sahip çıktılar. Üstelik, az sonra üzerinde duracağımız gibi, devrim ücret eşitsizliklerini ve hiyerarşik ayrıcalıkları (ünvan ve rütbeler) büyük oranda düzleyerek işe koyulmuştu.

Ancak sosyalist kuruluşun henüz ilk basamaklarındaki Sovyet toplumu bu "erken" eşitlik rüzgarınının faturasını karşılayacak kaynaklara sahip değildi. 1930'lu yıllara gelindiğinde parti, ekonomik büyüme açısından daha gerçekçi bir düzenleme yapmak zorunda kaldı.

Eşitlikçiliği bayrak yapan bir partinin devrimden on yılı aşkın bir süre geçtikten sonra "eşitlikçi ücret anlayışı sosyalist kuruluşun önünü tıkıyor" gerekçesiyle bir kampanyaya girişmesi tahmin edilenin çok ötesinde sıkıntılar yaratacak bir adımdır. Bolşevik partinin bu sıkıntıya karşı geliştirdiği iki önlemden bir tanesi "ikna etmek ve anlatmaksa", diğeri işçi sınıfı içerisindeki ücret farklılaşmasına neden olan kalifikasyon farklılıklarını statikleştirmemek, yani kalıcı kastlar yaratmamaktı. Bu ikincisi, eşitlikçi ücret politikalarının terkedilmesinin nedenlerinden birisi olan "kalifikasyonu özendirici" bir dinamizm yaratmakla zaten uyum içerisindeydi.

Anlatmak ve ikna etmeye gelince... Bu konuda birkaç yıl boyunca Stalin ve diğer parti yöneticileri şaşırtıcı derecede fazla yazı yazıp, konuşma yaptılar. "Çok konuştukça" zaman zaman ipin ucunu kaçırdılar. Ancak yine de Stalin Sovyet emekçilerine makul ve dolayımsız gerekçeler sunmayı başardı. İlk önce, başka konularda olduğu gibi, yapılanın marksizmin ilkelerine ters düşmediği vurgulandı:

> *"Marx ve Lenin, nitelikli işle, nitelikli olmayan iş arasındaki farkın, sosyalizmde, hatta sınıflar ortadan kalktıktan sonra da sürüp gideceğini; bu farkın ancak komünizmde kaybolacağını söylemişlerdir. Buna göre, ücretin, sosyalist rejimde de ihtiyaca göre değil, emeğe göre dağıtılması gerekir"* **(25). [STALİN, Yosif]**

Sosyalist kuruluşun, bu anlamda ileriye doğru bir gelişmeyi içermesinin zorunlu olduğunu, böyle bir gelişmeden uzun süre mahrum kalamayacağını eklememesi, bir lider olarak olmasa bile, bir marksist olarak Stalin'i zorlayan bir yaklaşımdır. Ancak Stalin bu türden zorluklara alışkın bir liderdi...

Marx'a başvurarak, yapılanın kitaba uygunluğunu vurgulayan

Stalin, Sovyet ekonomisinin hangi ihtiyaçlarının bu değişimi gündeme getirdiğini anlatırken iki önemli sıkıntıdan sözetti.

Bunlardan ilki, Sovyet kırlarında başlayan büyük dönüşüm sonucu ortaya çıkmıştır. NEP döneminde tarımda artan sınıf farklılaşmasının doğal sonucu, hızlı yoksullaşma (topraksızlaşma) olmuştur. Bunun kentlere doğru büyük bir işgücü akışı sağladığı, Sovyet endüstrileşme hamlesinin ilk başlarda bu akışı kullandığı çok açıktır. Ancak NEP döneminin kapanması, tarımdaki hızlı kollektivizasyon, birkaç yıl içerisinde tarımsal nüfusu istikrara kavuşturmuş ve endüstrileşme sürecinde gereksinim duyulan yeni işgücünün kaynaklarından bir tanesi büyük ölçüde kurumuştur. Stalin, Sovyetler'de artık yeni bir işgücü politikasının gündeme gelmesini savunurken, bu sorunu da gündeme getirmiş, kollektif çiftlikler ile sanayi işletmeleri arasında işgücüne dair kontrat sistemine geçilmesini önermiştir **(26).** Bu sistemin yeni bir ücretler politikasını kapsayacağı muhakkaktır.

İkinci olarak doğrudan ücret sisteminden kaynaklanan soruna değinilmekte ve ücret eşitlikçiliğinin eğitilmiş işgücüne ilgiyi azalttığından bahsedilmektedir. Kısacası, eğitilmiş işgücüne ciddi bir ihtiyaç vardır ve bunu özendirmenin yollarından bir tanesi kalifiye işçilere daha fazla ödeme yapmaktır. Sorun fazlasıyla yalındır ve ne yazık ki bu yalınlık zaman zaman yakışıksız cümleler sarfettirmektedir: "Bir tornacının bir çöpçüyle aynı parayı almasını kimse kabul edemez" **(27).**

Halbuki Sovyet toplumu bunu, yani değişik kalifikasyondaki işçilerin birbirlerine yakın ücretler almasını çoktan kabullenmişti. Sorun, sosyalizmin gelişme dinamiklerinin bu erken düzlemeyi kabul edip etmeyeceğiydi...

1931'den sonra Stalin'e ait çok sayıda makale ve konuşmada eşitlikçi ücret politikaları eleştirilmiş, bunun her türlü dinamizmi yokettiğinden söz edilmiş **(28),** yeni ücret politikasıyla "nitelikli olmayan işçilere yeni ufuklar açılacağı" vurgulanmıştır **(29).**

Bu sistemli politika değişikliği sonucunda Sovyet ekonomisinde gelir eşitşizliklerinde gözle görülür bir artış oldu. Artışın boyutlarını kavramak ise "dost" ve "düşman" kaynaklar arasındaki marjın genişliği nedeniyle oldukça güç bir yan taşıyor.

Burada yeri gelmişken, değişimin yalnızca kalifiye işçilere daha fazla ödeme yapılması biçiminde gerçekleşmediğini hatırlatmak gerekiyor. Ücret politikasında asıl niteliksel değişim, zamana göre ödemeden parça başına ödemeye geçişle birlikte yaşanıyor. Doğal ki

kalifiye işçiye daha fazla ücret ile parçabaşı ödeme uygulamaları biri dikey, biri yatay olmak üzere aynı içeriği taşıyan, aynı bütünsel yaklaşımın parçası olan politikalar. Ancak, parça başına ödeme yapılması, emekçiler arasında üretken rekabeti körükleyen "yaratıcı yarışma" başlığı ile birlikte, ideolojik etkileri daha derinden işleyen bir politika olmuştur. Halbuki ücretler makasıyla oynayarak eşitsizliği daha makul sınırlarda tutmak ve denetlemek mümkündür.

İşin toplumsal sonuçları hesaba katıldığında, parça başı ödeme sistemine geçişin hızı ve kapsamı konusunda Sovyet yönetiminin bir hayli cesur davrandığı ortaya çıkmaktadır. Öyle ki, savaştan sonra sanayi işçilerinin %90'ına yakın bir bölümü parça başı ücret koşullarında çalışmaya başlamıştır. Yani devrimden sonra istisna olarak başlayan, 30'larda hedef haline getirilen bir uygulama 1940'larda kural haline gelmiştir.

Bu uygulamanın zorunluluğu ile sosyalist bir toplumda yaratacağı sıkıntı arasındaki denge her zaman iyi kurulamadı. Parti içindeki tasfiyelerde kullanılan yöntemlerin aşırılığı ile birleşince pek dost olmayan bir kaynaktan aldığım (ama doğru olduğunu düşündüğüm) örnekte rahatlıkla görüldüğü gibi, eşitlikçiliğe doğru tarihin en büyük hamlesini yapan partinin yöneticileri bu hamleyle uyumlu olmayan trajik bir durum içerisine düştüler. Yedinci Sovyetler Kongresi'nde Molotov'un çıkıp "bolşevik siyaset, sınıf düşmanının işbirlikçisi ve sosyalizme düşman unsurlar olan eşitlikçilere karşı kararlı bir mücadele talep etmektedir" **(30)** demesi gerçekten de bir trajedidir ama Rus toplumunda bu tür aşırılıkları soğurma kapasitesinin daha yüksek olduğu da unutulmamalıdır!

Marx'ın konuya dair en açık formülasyonlar yaptığı metin bilindiği gibi, Gotha Programı'nın eleştirisidir. "Herkesten yeteneğine göre, herkese ihtiyacına göre" ilkesinin komünist toplumun daha yüksek aşamalarında mümkün olduğunu yazan Marx, bu aşamaya giden yolda, aslında bir burjuva ilke olan "herkese emeğine göre" uygulamasının geçerli olacağını vurgulamıştır **(31)**. Bunun gerçekçi olduğu ve tam boy bir eşitlikçiliğe izin vermeyeceği açıktır...

Sosyalizmin bu aşamda ancak çelişki dolu bir ücret politikasına sahip olabileceğini göstermesi açısından Marx'ın aynı çalışmasından uzun ve belki de birçok yazıda yer verildiği için okumaktan sıkılınan bir uzun pasajı "notlar kısmı"nda tekrarlamak ihtiyacı var **(32)**.

Marx'ın bu pasajda sözü ettiği "çalışma süresi ve yoğunluğu" kriteri, 1930'larda gündeme gelen parça başı ödeme ile ücret makasının

kalifiye işçilerin lehine açılması politikalarını marksist ortodoksi açısından meşrulaştırmaktadır.

Burada üzerinde durulması gereken, bolşevik partinin eşitlikçi eğilimleri korumak ve devrimden sonraki eşitlikçi uygulamalardan çark edişin yaratacağı gerilimi engellemek için ne yaptığıdır. İlki konusunda fazla rahat davranıldığı ve ne yazık ki İkinci Dünya Savaşı'nın düzleyici sarsıntısı sayesinde bazı sıkıntılardan kurtulunduğu açıktır. Bu nedenle Sovyet deneyiminden bağımsız olarak, sosyalist kuruluş sürecinde ücret eşitsizliklerini sınırlayacak ve olumsuz sonuçlarını azaltacak önlemler üzerinde daha fazla kafa yorulması gerekmektedir.

Sovyet iktidarı devrimden hemen sonra uzmanlarla işçiler arasındaki ücret farklılığını belli oranlara kadar geriletmiştir. Zaten, bolşevikleri iktidara taşıyan ideolojik motiflerden önemli bir tanesi "ücret eşitliği"dir; ve bu sosyalist ihtilalciliğin evrensel ögelerinden bir tanesi olmak durumundadır.

Bolşevikler elbette iktidarlarının ilk yıllarında da bu konuda ham hayaller peşinde koşmadılar. Kısıtlarını ve toplumu ileri götürecek dinamikleri iyi biliyorlardı. Ancak, zorunluluğun altı çizilirken ilkesel olanın ağırlığı her zaman korunuyordu:

> *"Çeşitli nedenlerden dolayı maddi ücretlerde uzmanlığa göre farklılıkların geçici olarak korunması gerekiyorsa da, her şeye rağmen ücret düzeyi politikası, ücret oranları arasında mümkün olan en büyük eşitlik üzerine kurulmalıdır"* **(33). [X. Parti Kongresi]**

Mümkün olan neydi? Daha 1918'de parça başına ücret ve ikramiye politikası en yetkili ağızlarda meşruiyet kazanmış **(34)**, devrimden önce lanetlenen taylorizm Sovyet iktidarının manifestosu niteliğindeki "Sovyet Hükümeti'nin Acil Görevleri" broşüründe "hemen adapte edilmesi gereken" bir yöntem olarak gösterilmişti **(35)**. Daha ortada NEP filan yokken...

Çelişkili yönelimler kendisini hissettiriyordu.

Lenin, ücretlerdeki eşitsizliği açıklarken çok somut ve inandırıcı bir gerekçeyi arkasına almıştı: Çarlık döneminden kalan uzmanları yeni düzende çalıştırabilme ihtiyacı...

Bu dillendirilen gerekçenin siyasal gücü, başka gerekçelerin varlığını kesinlikle unutturmamalıdır. Eski uzmanlardan yararlanma sorunu çözülür, bir başka sorun, yeni teknolojilere uygun vasıflarda

işçi ihtiyacı ortaya çıkar.

Ancak bu ihtiyaçların hep artması ve kendi mantığını dayatması durumu güçleştirmiştir. Sovyet iktidarının ücret eşitsizliği konusunda iç savaş'tan NEP'e, NEP'ten endüstrileşmeye hep kötülediği hesaba katılırsa, bunun sosyalist kuruluş sürecinde ciddi ideolojik ve siyasal sıkıntılar yarattığı anlaşılır.

Aslında Sovyetler'de 1920-1940 arasında giderek güçlenen bu tersine gidiş, Stalin dönemine düşmanlık besleyenlerin önemli bir bölümü dahil olmak üzere, uluslararası marksist harekette, diğer uygulamalara göre genel bir hoşgörüyle karşılaşmıştır. Mandel Stalin'in "eşitlik gelişmeyi engeller" tezini onaylamış **(36)**, Trotskiy ise kimi rezervler koymasına rağmen "eşitsizliğin tarihsel gerekliliğini anladığı"nı **(37)** ve "parça başı ücret ile ülke gerçeklerine daha uygun bir ödeme biçimine geçildiği"ni **(38)** yazmıştır.

Trotskizmin bu konuda Stalin'e insaflı davranmasının altında "yiğidi öldür hakkını ver" büyüklüğü yatmamaktadır. Bu konuda başka birçok başlıkta zaman zaman içine düştükleri komik duruma düşmemişlerdir, o kadar... Literatürleri, "tek ülkede sosyalizm olmaz" deyip, olgun sosyalizmin standartlarıyla Stalin'e saldırdıkları yüzlerce örnekle doludur. Bu durumda ücret eşitliği konusundaki yaklaşımları nedeniyle onları sadece soğukkanlılıklarını korudukları için kutlayabiliriz! Çünkü, Trotskiy'nin yapılanların sosyalizm olmadığını anlatmak için gösterdiği çaba ile Stalin'in yapılanlarla sosyalizm arasındaki bağları koparmamak için giriştiği mücadele arasında hesaba katılması gereken "küçük" bir ayırım var: Birisi tarihi ilerletmek için uğraş vermiştir.

Eşitsizlikleri bütünüyle ortadan kaldırma uğraşının sahibinin Trotskiy olmadığı ise açıktır...

Bu uğraş, savaş badiresini atlatmış ve büyük bir darbe yiyen sosyalist kuruluşa yeni bir ivme kazandırmaya konsantre olmuştur.

Sovyetler Birliği'nde eşitlikçi uygulamalara dönüş, bu konsantrasyon sırasında, savaştan sonra gündeme geliyor. Hruşçov döneminde ise parça başına ücretten zamana göre ödemeye doğru bir geçiş başlıyor. Sosyalist kuruluşa dinamizm katan ama aynı zamanda onu tehdit eden politikalar dengeleniyor.

Ancak bu dengelemenin her zaman mümkün olduğu düşünülmemelidir. Örneğin diğer çalışmaları ile karşılaştırıldığında daha dişe dokunur bir içeriğe sahip olduğu açıkça görülen Sovyet iktisadı yazılarında Mao'nun önerdiği ve gerçekten de sağlıklı bir yak-

laşımı içeren hassasiyet, çoğu durumda kuruluşun kaba ihtiyaçları karşısında güme gidecektir ve Sovyet deneyinde güme gitmiştir:

> *"530. sayfada ücret biçimleri tartışılırken, parça başı ücretin esas, saat başı ücretin ise tamamlayıcı olarak ele alınması savunuluyor. Biz tam tersini yapıyoruz. Parça başına ücretin tek yanlı bir şekilde vurgulanmasının genç ile yaşlı, güçlü ile güçsüz emekçiler arasında çelişkiler doğurması kaçınılmazdır ve işçiler arasında büyük balığı yakalamak psikolojisi yaratacaktır. Bu, kollektif hedefin değil, bireysel gelirin birincil kaygı olmasına neden olur. Parça başı ücret sisteminin teknolojik yenilikleri ve makineleşmeyi önlediğine dair veriler bile vardır"* **(39). [MAO ZEDUNG]**

Sosyalist kuruluşun Sovyetler'de ardı ardına gelen ve çoğu kez birbirini çelen kampanyalarla sürmesinin yarattığı toplumsal şaşkınlık halinin vehametini kabul etmekle birlikte, nesnelliği baştan aşağıya dönüştürmeye soyunan bir öznel iradenin karmaşık sosyal sorunlarla başetmesinin başka türlü mümkün olmadığını düşünüyorum. Bu türden aşırılıklar her zaman varoldu, savaş komünizminde, NEP döneminde... Elbette yalnız ileriye doğru gidişte değil, Sovyet tarihinin olumsuz ve kara sayfalarında da aşırılıklar kendisini hisettirdi. Hruşçov'un destalinizasyon kampanyası benzer bir aşırılıktadır. Ve burada bir düşüncemi dillendirmeden edemeyeceğim: Brejniyev dönemindeki sükuta rağmen, Sovyet tarihi bu türden aşırılıklarla dolu olmasaydı, Sovyet işçi sınıfı ve parti Garbaçov kliğine karşı çok ciddi bir direniş gösterebilirdi. Garbaçov uç politikalara yatkın Sovyet halkını paniğe sokmadan kapitalizm yoluna sokmayı biraz da bu sayede başardı.

Evet, Stalin döneminde ücret eşitlikçiliğine karşı geliştirilen kampanyalarda ciddi aşırılıklar vardı. Ancak bu kampanyaların işçi sınıfını yoksullaştırıp ezdiğini, hatta bürokratik kast tarafından sömürülmesine çanak tuttuğunu ileri sürenler gerçekleri resmen tersyüz ediyorlar. Örneğin Sovyet işçilerinin durumunu İngiliz işçileriyle karşılaştırırken yaşam standartlarını yiyecek ve giyecek satın alma gücüyle ölçen Tony Cliff, bu tür bir ard niyetle hareket etmekte **(40)**, Sovyet işçisinin kendi tarihsel gelişimini gizlemekte ve daha da kötüsü, reel sosyalizmin en belirgin üstünlüğü olan kira, ulaşım, sağlık, eğitim, ısınma gibi başlıklarda İngiliz işçilerinin inim inim inlediğinden hiç söz etmemektedir.

Sovyetler Birliği'nde ücret farklılaşmasına izin, eğitimin tüm toplum ve ülkeyi meydana getiren bütün uluslara neredeyse eşit olanaklarla taşınmasına, yani kalifikasyon olanağının mümkün olduğunca eşitlenmesine güvenilerek verildi. Bununla birlikte bireysel tüketimin önemini azaltıcı devasa adımlar atıldı. Sovyetler Birliği'nde 1980'lerde harcayacak bir şey olmadığı için değersizleşen ruble, bugün en gelişmiş kapitalist ülkelerde işçi sınıfının hayal edemeyeceği olanakların satın alınmasında gereksiz hale gelmişti. Gereksizdi çünkü, bu olanakların bir bölümü için kopek ölçüsü yeterli oluyordu. Kira için sembolik, ulaşım ve kültürel etkinlikler için komik bir karşılık ödeyen, ısınma, su, eğitim ve sağlık için ise herhangi bir kişisel özveride bulunması gerekmeyen Sovyet işçisinin durumunu bir kapitalist ülkedeki sınıf kardeşleriyle, o kapitalist ülke uluslararası kapitalist işbölümünün kaymağını yese bile, karşılaştırmak terbiyesizliktir.

Sorunun çözümü kontrolü kaybetmemektedir. Ücret makasının gereğinden fazla açılmamasına özen göstermek, siyasi ve bürokratik görevlerdekilerin ücretlerinin kalifiye bir işçininkinden yüksek olmamasını sağlamak, maddi özendiricilerin ekonomideki yerini sınırlamak, ideolojik mücadeleye ve kollektif bilince önem vermek ihmal edilemeyecek ilkesellikte önlemlerdir.

Ama bütün bunlara rağmen, "sosyalizmin bir eşitlikler imparatorluğu olmadığı"nı bilmek ve eşitlikçiliğin tam ve kesin zaferinin kırkent kafa emeği-kol emeği arasındaki ayrımın ortadan kalktığı an gerçekleşeceğini hatırlamak gerekir.

4. SOSYALİST KURULUŞUN HASSAS GERİLİMİ DEĞER YASASI

Sosyalist kuruluşta ücretler makası sorunu, değer yasasının bu süreç içindeki hükmü ve rolü konusundaki tartışmalarla yakından ilişkili. Bu ilişki, ücretlerin sosyalist iktidarda değer yasasının işaret ettiği yönde belirlendiği veya belirleneceği anlamına gelmiyor. İlişki, değer yasasının kaderinin sosyalist kuruluş sürecinde ne olacağı tartışmaları ile ücret politikaları arasında. Bu nedenle peşinen söylemek gerekiyor; sosyalizmin eşitlikçiliği gücünü kamu mülkiyetinden alır, bu anlamda değer yasasına sosyalist kuruluşta merkezi veya kalıcı bir yer vermek sosyalizmin varlık nedenini sorgulamak, eşitlikçiliğin maddi temelini ortadan kaldırmak anlamına gelir.

Sosyalist iktidarın egemen sınıfı olan işçilerin yarattıkları değerler bir bütün olarak, toplumsal ihtiyaçlar için gerekli miktar çıkarıldıktan sonra, kendilerine dönmektedir. Devlet mülkiyetinin kapsamı dışında sayılabilecek kollektif çiftlikleri ve sözgelimi yine kamu mülkiyeti kapsamına alınmayan hizmet sektöründeki bazı küçük işletmeleri ayrı tutarsak, buradaki sorun, üretim sürecinin değişik alanlarına dağılmış olan emekçilerin yarattıkları kollektif zenginliklerin onlara nasıl geri döneceğidir. Bu zenginliklerin sosyalist toplumun gelişimi için kullanılan kısmının toplumun bütününe hitap eden ve ayrıcalıkları peşinen dışlayan karakteri, zaten sosyalist kuruluş sürecinin eşitlikçi doğasının temellerinden birisidir. Ancak, değişik kalifikasyon düzeylerindeki işçilerin sosyalist toplumun bireyleri olarak alacakları ücretlere geldiğimizde işin rengi değişmektedir. Bir önceki bölümde üzerinde durduğum gibi, geçmiş sosyalist kuruluş deneylerinde ücret politikaları kah eşitlikçiliğe vurgu yapmış, kah sosyalizmin eşitlikçi doğasını zorlayacak ölçü ve içerikte özellikler taşımaya başlamıştır.

Aslında, üretim araçlarındaki özel mülkiyetin kaldırılması ile birlikte, bir meta olmaktan çıkan işgücünün sosyalist kuruluştaki yerinin az sonra tartışacağımız değer yasası ile ilişkilendirilmesi ilk bakışta oldukça zor gözükmektedir. Ancak, merkezi planlama, işletme düzeyinde karlılık, fiyat politikaları gibi kuruluşun içiçe geçen önemli başlıkları değer yasası üzerine yapılan spekülasyonları kolayca ücret sorununa taşımaktadır.

Bu nedenle ücretler sorununa ilişkin bir bölümden sonra değer yasası ile sosyalist kuruluş arasındaki bağlantıları ele almak yöntemsel açıdan uygun gözükmektedir.

Değer teorisi, bir biçimde bugüne uzanan hemen bütün iktisadi okullarda merkezi bir rol oynamış durumda. Bunlar içerisinde marksizm, tarihsel gelişmenin sırtlayıcısı sınıflar mücadelesinin özel ve kritik aşaması olan kapitalist sömürünün anahtarını değer teorisi sayesinde ele geçirerek, ayrıcalıklı bir yerde duruyor.

Sömürü çarkının gizemli yapısının kavranabilmesi, giderek karmaşıklaşan ve farklılaşan emek süreçlerinin birbirlerine eşitlenmesini sağlayan soyut emek kavramına ulaşılması ile mümkün oldu. Bu eşitlemenin birimi olarak ortaya çıkan emek-zamanı, metaların değişim değerlerinin, bunların paraca ifadesi olan fiyat ve ücretlerin sırrını açıkça çözmenin aracı halinde geldi.

Bizim için tartışma, Marx'ın "ürünler arasındaki bütün raslantısal ve her daim dalgalanan değişim-ilişkilerinin ortasında, onların üretimleri için toplumsal olarak gerekli emek-zamanı kendisini, kaçınılamayacak bir doğa yasası gibi zorla dayatır" **(41)** diye tanımladığı bu yasanın tarihsel sınırları konusunda başlıyor. Geriye dönük olarak, değer yasasının hükmünün sadece kapitalizmde söz konusu olabileceğini söyleyenler **(42)**, elbette sorunu "değer yasasının bir bütün olarak üretim ilişkilerinin merkezine yerleşip yerleşmemesi" bağlamında ele alıyorlar. Yoksa, Engels'in *Kapital*'in üçüncü cildi için yazmış olduğu "Ek" bu konudaki marksist yaklaşım için oldukça yalın bir çerçeve çiziyor:

> *"Kısaca; genel olarak marksist değer yasası, ekonomik yasaların geçerliği ölçüsünde, bütün basit meta-üretimi dönemi için de, bu üretim kapitalist üretim tarzının görünmesiyle bir değişime uğrayana dek, geçerlidir. O zamana kadar fiyatlar, marksist yasaya göre saptanmış değerlere doğru yaklaşarak, bu değerlerin çevresinde dolanırlar; böylece basit meta-üretimi ne kadar fazla gelişirse, uzun süreler boyunca şiddetli dış müda-*

halelerle kesintiye uğramayan ortalama fiyatlar, bu değerlerle, ihmal edilebilir ufak bir marj içerisinde örtüşürler" **(43).** **[ENGELS FRIEDRICH]**

Değer yasası, egemenliğini kurmasa bile, kapitalizm öncesinde de, sonrasında da varlığını sürdürüyor. Sorun, burjuva egemenliği yıkıldıktan sonra, değer yasasının nereye kadar gideceği veya aynı anlama gelmek üzere değer yasası ile nereye kadar gidileceğinde düğümleniyor...

Stalin'in İkinci Savaş sonrasında bu konu üzerinde özellikle durduğu biliniyor. Sosyalist ekonominin yasallıklarını ortaya çıkarmak için yazdığı ve yine her zamanki gibi teorinin güncel siyasi ihtiyaçlar tarafından bir güzel rötüşlandığı *"Ekonomi Politik El Kitabı Taslağı ile ilgili Düşünceler"*de sosyalist kuruluş sürecinde iradeyi elinde tutan öznenin görevlerini "kanunları keşfetmek, tanımak ve bunlara dayanarak yine bu kanunları toplumun yararına kullanmak, bazı kanunların yıkıcı etkisini başka yönlere sevketmek, bunların etki alanlarını sınırlandırmak, kendine yol arayan başka kanunlara mecra açmak" **(44)** olarak tanımlayan Stalin, elbette bu kanunlar içerisinde "değer yasası"na özel bir yer veriyor. Ölümünden bir yıl önce, 1952'de kaleme aldığı bu yazılarda "yeni iktisadi kanunlar"ın öznel kararlarla yaratılamayacağını da hatırlatan Stalin, "değer yasasının sınırlanması ve denetlenmesi" **(45)** gerektiğini vurgulayarak sosyalist kuruluşun sancılarını açığa çıkartıyor.

Stalin'in meramını bu ve diğer makalelerde, son yazılarında anlamamak ve hatta bunların safında yer almamak mümkün değil. Ancak sosyalist kuruluşun sancılarını özetlerken, değer yasasının sınırlanması ve denetlenmesi gibi, marksist gelenekte hiçbir zaman iyi sonuçlar yaratmamış kavramlardan yararlanılmasını benimsememek gerekiyor. Sınırlama ve denetleme, egemenliğini sürdüren bir olgunun kuşatılması anlamına gelir. Sosyalist kuruluşta değer yasasına bir biçimde egemenlik atfetmek, muazzam sorunlara davet çıkarmak anlamına gelecektir.

Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin kuruluş sürecini zora sokmak, sınıfsız topluma giden süreci geriye çevirmek için bilinçli ya da bilinçsiz her tür çabanın altından "değer yasası"na sosyalizan bir cila atarak kuruluşun merkezine yerleştirme girişimleri çıkıyor. Bu anlamda Stalin'in "değer yasasının sosyalist kuruluşta iradi bir kararla ortadan kaldırılamayacağı" yaklaşımına katılmakla birlikte, değer yasasını dönüştürme, denetleme, kuşatma gibi "önlem"lere dayanarak

BİR KUTU DA BEN AÇTIM

Sosyalist kuruluşta "değer yasası"nın rolü konusunda Türkçe'de yazılmış en anlamlı metinlerden birisi Yalçın Küçük'ün Sovyetler Birliği'nde Sosyalizmin Kuruluşu 1925-1940 çalışmasının 23 ve 82. sayfaları arasındaki bölümdür. Bu çalışmaya temel olan daha önceki bir kitapla, Endüstrileşme Sürecinin Temel Sorunları'yla, lise yıllarındayken yaşıtım bazı yoldaşlarımla birlikte tanışmış olmayı, bu anlamda büyük bir kazanç sayıyorum. Öğrenme sürecinden bilgiye giden yoldaki heyecan verici uğraşı sevdirmenin sosyalist mücadeledeki "kadro eğitimi"nin temel sorunu olduğunu düşünen birisi olarak, bu çalışmaya borç ödemeden geçmem mümkün değildir.

Kitap veya makaleler kurulurken araya çok uzun dipnotlar veya özel kutular açmak, bir tercihtir. Bir okur olarak "dağıtıcı" bulduğum bu yöntemi bir yazar olarak benimsememek de, benim kişisel tercihim durumunda. Giderek yaygınlaştığını gördüğüm bu tarzı ilk ve son kez uygulamam, tamamen bu borçla ilgili bir şey.

Değer yasası ve sosyalist kuruluş arasındaki gerilim konusunda yukarıda andığım "Kuruluş" çalışması, daha sonra Küçük tarafından yazılan "Sovyetler Birliği'nde Sosyalizmin Çözülüşü" kitabı tarafından, revize edilmese bile bazı açılardan yenilenmiştir. Sovyetler Birliği'nin çözülüşünün yarattığı güncel basıncı çok fazla hissettiğini düşündüğüm bu kitabın değer teorisine ilişkin olarak, "sosyalist iktidarın ilk gününde değer yasasının geçersizliğini ilan edeceğiz" aforizmasını öne çıkartmasının birazdan değineceğim gibi, bilimsel anlamından çok, siyasal ve ideolojik içeriği sahiplenilmelidir. ■

sosyalist kuruluşun kutsal kitabındaki "değer yasasını kalıntılarına varıncaya kadar yoketme" hedefini sulandırmamanın mümkün olmadığını belirtmem gerekiyor. Bu anlamda bir yoldaşımın vurguladığı gibi, sosyalizmde, üretim araçlarının özel mülkiyeti ilga edildiği için, "değer yasası iktidardan düşmüştür" **(46)**.

Bu durumda, iktidardan düşen söz konusu yasanın neden sosyalist kuruluş sürecinde varolduğuna açıklık getirmek gerekiyor. Stalin, değer yasasının sosyalist kuruluş sürecindeki maddi temelini, tarımda kamu mülkiyeti ile birlikte varolan kollektif mülkiyette, kollektif çiftliklerde görüyor. Buna göre, sosyalist ekonomideki mülkiyet ilişki-

lerinde bu öge varolduğu sürece değer yasasınının varlığını kabul etmek zorundayız...

Kısacası, değer yasası sosyalist kuruluşta kendisine nesnel bir yer açmış oluyor. Ancak tartışmada yol aldıkça, bir ekonomik düzenleyici olarak değer yasasından sosyalist kuruluşta yararlanıp yararlanılmayacağı sorunu daha fazla öne çıkıyor. Değer yasasının sosyalist kuruluşta kendisine bulduğu nesnel alan ile, değer yasasının sosyalist kuruluşun öznesi tarafından bir ekonomik düzenleyici olarak kullanılması sorununun birbirleriyle fazla ilişkili olmadıklarını söylemek gerekiyor.

Her şeyden önce, tarımda devlet mülkiyetinin yanısıra kolhozların varolması, sosyalist ekonominin bir bütün olarak değer yasasını kabullenmesi için gerekli koşulları tek başına sağlayamaz. Değer yasasının sosyalist kuruluşta düzenleyici bir rol oynayıp oynamayacağına veya bu rolün ne olabileceğine dair tartışmalar, başka bir olguya daha parmak basmak zorunda. Sosyalist kuruluş, özellikle geri sayılabilecek bir ülkede yola koyulduğu andan itibaren, kapitalist bir dünya ile kuşatılan ve sınırlı kaynakları sosyalist hedefler için en akılcı şekilde harekete geçirmesi gereken bir süreçtir. Bu süreçte, tarihsel hedeflere yönelirken fiyat ve ücret politikaları merkezi bir planlamanın önemli parçaları olarak ortaya çıkacak, gerek ekonominin bütünü, gerekse sektörel ve işletme düzeyinde verimlilik hesapları doğal olarak yapılacaktır.

Sovyet iktidarı başından beri bu ihtiyacı görmüştür. Bu anlamda birlikte katıldığımız bir panelde Nail Satlıgan'ın "işletme düzeyinde maliyet muhasebesi" uygulamasını Stalin'in icadı gibi göstermesini hiç anlayamadım **(47)**. Lenin'in devrim sonrası yazılarında konuya ilişkin bir sürü vurgu olduğunu hatırlatmaya bile gerek yok.

Bu vurgular ve daha sonra Stalin'in işaret ettiği sosyalist ekonominin yasallıkları, "değer yasası"nı sosyalist kuruluşta "denetlendiği takdirde" işe yarayan bir olgu haline getiriyor mu?

Stalin'in zaman zaman planlama sürecindeki aksaklıklara parmak basarken fiyat politikalarındaki saçmalıklara işaret ettiği de biliniyor. Tahıl fiyatlarının pamuk fiyatlarıyla eşitlenmesi, ekmek fiyatının tahıl fiyatı ile aynı olması gibi "saçma", irrasyonel kararları örnek göstererek bu türden bağnazlıkların sosyalist kuruluşun önünü tıkayacağını işaret eden Stalin, bu örneklerden de anlaşılacağı gibi, "değer teorisi"ni yardıma çağırıyor.

Ancak burada planlı ekonomide "saçma" ve irrasyonel kararların

ölçütünün piyasa ekonomisinden farklılaştığını unutmamak gerekiyor. Sosyalizmde planlama, keyfi tercihlerin ürünü olamayacağı gibi, nesnelliğin dönüştürülmesi gibi bir hedef hep başa yazılacağı için, verili bir an elde bulunan toplumsal kaynakların optimum kullanımına da indirgenemez. Sosyalist kuruluşta planlama, tüketici tercihlerinin dönüştürülmesinden eşitlikçiliğe dönük hamlelere, uzun erimli gereksinmelerin gözetilmesinden uluslararası ve ulusal düzeyde sürmekte olan sınıflar mücadelesinin ihtiyaçlarına varıncaya kadar, bir dizi işleve sahiptir. Bu işlevlerin ekonominin uyumlu ve rasyonel gelişimi içerisinde yerine getirilmesi elbette esastır. Ancak bu uyum ve rasyonalitenin biricik kaynağı "denetlenmiş" değer yasası değildir.

Daha da açık hale getirmek için, değer yasasına sosyalist ekonomide özel bir rol verenlerin nasıl bir akıl yürütmenin arkasına sığındıklarına bakabiliriz. Burada seçtiğim örnek, basit bir ders kitabı olarak yazılmıştır ve bu nedenle daha da "zararlı"dır.

Bu kitapta başlangıç olarak şu söylenmektedir:

> *"Hangi toplumda olursa olsun, çeşitli gereksinimleri karşılayan maddelerin üretimi için, belli bir nicelikte toplumsal emek zorunludur. Toplumsal emeği bu belirli oranlarda dağıtma zorunluluğu hiçbir toplumda ortadan kaldırılamaz. Hiç bir sistem, toplumun sahip bulunduğu çalışma zamanının, üretim kolları arasında şu ya da bu oranda dağıtılmasından kaçınamaz"* **(48). [LEONTİYEV Lev]**

Masum ve meşru bir başlangıçtır bu. Hele hele az önce sözünü ettiğim sınırlı kaynaklarla çok büyük iddialara soyunan sosyalist kuruluş sürecinin gerilimi hesaba katılırsa, israfı kabullenemeyecek devrimci iktidarın, yukarıdaki alıntıda tarif edilen nesnelliği önemsemeden planlama mekanizmasını işletmesi mümkün değildir. Buradan kaynakların akılcı değerlendirilmesine geçilebilir. Masum ve meşru başlangıca ilk günah sızmaya başlamıştır:

> *"Değer yasasından planlama aracıyla yararlanılması, her işletmede olduğu kadar, tüm kesimlerde ve tüm ulusal ekonomide de, emek tutumu ilkesine uyma bakımından, çok önemli bir koşuldur. Toplum yararına en büyük sonuçları en küçük harcamalarla elde etmek, sosyalizmde iktisadi kuruluşun zamanaşımına uğramaz bir yasasıdır"* **(49). [LEONTİYEV Lev]**

Dikkatle bakıldığında "toplum yararına en büyük sonuçları en

küçük harcamalarla elde etmek" amacına ulaşabilmek için değer yasasından yararlanmaktan sözedilmekte ve "planlama" bu yasanın uygulanmasına aracı olmaya indirgenmektedir. Neyin araç, neyin esas olduğu konusunu bir kenara bırakıyorum; planlamada değer yasasının en fazla bir teknik olabileceğini kavramadan sosyalist kuruluş işine soyunulamayacağını söylemek istiyorum.

Ancak sonuca ulaşmak için biraz daha devam etmek gerekmektedir:

> *"Ulusal ekonomideki zorunlu oranların sürdürülmeleri için, her işletmenin, sürülecek ürünlerin hacim ve çeşidi bakımından, iyice belirlenmiş ereklere erişmesi gerekir. Bu ereklere erişildiği zaman, kar (satışlar getirisinin üretim masraflarını aşan kısmı) ve karlılık (karın üretim fonlarına oranı), işletmenin çalışmasını değerlendirme bakımından en iyi ölçütler olarak ortaya çıkar"* **(50). [LEONTİYEV Lev]**

Ve nihayet, planlı yönetim, "üretim harcamaları ve üretim sonuçları arasındaki dengeyi, tüm iç iktisadi ilişkilerdeki eşdeğerliliği belirleyen değer yasasının uygulamasına dayanır" **(51)** denerek, değer yasasının sosyalist kuruluşta iktidarda olduğu ilan edilmektedir.

Değer yasasının ömrünün meta üretimi ile sınırlı olduğu genel doğrusunu bir kenara koyuyoruz. Az önce de belirttiğim gibi, sınırlı kaynaklarla büyük işler yapmanın zorunluluğu ve muhasebe tekniklerinin dayatması sonucu "değer yasası"nın bir biçimde kullanıma girmesi gerektiğini, diyelim ki kabullendik. Ama ne yaparsak yapalım, bununla planlı yönetim arasında kurulmaya kalkılan bağlantıya ulaşmamız mümkün olmaz. Her şeyden önce, sosyalist kuruluşta planlamanın "uyum ve denge" arayışı içerisindeki bir düzenlemeden ibaret olduğuna ilişkin yaklaşım kesinlikle kabul edilemez.

Planlamanın proletarya diktatörlüğünün aygıtları arasında çok önemli bir yeri vardır. Bu yer yalnızca kapitalizmde piyasanın yaptığı "düzenleme" rolünün, piyasaya egemen olan bir sömürücü sınıf olmadığı için, planlama süreçlerine devredilmesine indirgenemez. Planlama işçi sınıfı iktidarının ideolojik ve siyasi tahakküm araçlarından bir tanesidir ve sınıfsız topluma giden süreçte ekonominin yalnızca uyumunu değil, zaman zaman uyumu bir kenara atarak çatışmaya yaslanmak zorunda kalacak olan sosyalist karakterini gözetmek zorundadır.

Bu açıdan baktığımızda, değer yasasına planlamada "teknik" rol-

lerin ötesinde bir yer verilmesinin sosyalizmin gelişimini engelleyeceğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Sosyalist kuruluşta tek tek işletmelerin önce üretim fonlarından aldıkları kaynakları ödemek zorunda bırakılmaları, ardından ekonomideki yerlerinin satış-üretim maliyetleri arasındaki denge ile saptanması, gerekli ama sınırlanması gereken bir yöntemdir. Bunun bir adım ötesi ve belki de "değer yasası"nın en yıkıcı rolünün başlangıcı, tek tek işletmelerde çalışanların bu yaklaşımla ücretlendirilmesidir. Planlamanın işlevlerinden bir tanesi, ekonominin sosyalist karakterinin güçlenmesi için kayırılması gereken ve özel olarak toplumsal faydası yüksek alanlarda üretim yapan sektör veya işletmelerin tepesindeki demoklesin kılıcını, yani karlılık beklentisini bertaraf etmektir. Bu beklentinin emekçilere yansıtılmış hali özellikle Yugoslavya'da uç noktalara taşınmış ve sosyalizmin daha henüz başlangıç yıllarında defteri dürülen "işsizlik" olgusuna teslim olunması bir yana, özyönetim palavraları altında işçi sınıfı içerisindeki katmanlaşmanın kemikleşmesine neden olunmuştur.

Sosyalist ekonominin üstünlüğünü sağlayan şey, değer yasasının piyasanın kaotik yapısından planlama mekanizmalarının eline geçmesi değildir. Sosyalist ekonomiye ilişkin getirilecek her türden tanım, üretim araçlarında özel mülkiyete son verilmesine merkezi ve belirleyici bir yer vermek durumundadır. Ekonominin planlanabilir olması, ve o çok sözü edilen uyumlu gelişimi tamamen buradan kaynaklanır. Ve nihayetinde sosyalist kuruluş sürecinde uyum, meta ekonomisinin tamamen tasfiyesi, ekonominin sosyalist karakterinin güçlendirilmesi gibi bir temel hatta tabidir. Bu hat pahasına elde edilecek bir optimum denge modeline öykünmenin hiçbir anlamı yoktur.

Sosyalist kuruluşta değer yasasına özel bir yer verenler, mülkiyet ilişkilerini küçümsemişlerdir. Aynı mantık, sosyalist kuruluşta planlama ve piyasa arasında bir denge arayanlar, "şu kadar plan bu kadar piyasa" gibi önerilerle sosyalizmle kapitalizm arasındaki karşıtlığı aynı eksen üzerindeki farklı konumlanışlarla izah etmeye kalkanlar tarafından da sergilenmiştir.

Stalin'in değer yasasına ilişkin yaklaşımları, bu türden reformist yorumlara karşı gereken önlemlere sahip olmanın yanısıra, planlama süreçlerine ilişkin ortodoksisi nedeniyle oldukça sağlam bir altyapıyla korunmaktadır da. Bu önemlidir, çünkü bu bölümde ısrarla göstermeye çalıştığım gibi, değer yasasına ilişkin tartışmaların ilk bağlantı noktası planlamadır ve Sovyetler Birliği'nde planlama mekaniz-

malarının merkezi olmasından dem vurarak demokratik planlama diye bir garabeti savunanların piyasaya ve dolayısıyla değer yasasının kucağına düşmemeleri olanaksızdır.

Sözümona bürokratik planlamanın karşısına çıkarılan demokratik planlamanın onca cafcaflı sözlerden sonra elinde kalan sadece ve sadece "tüketici tercihleri"dir ve sınıflar varolduğu sürece, tüketici tercihleri üzerinden planlama yapmaya kalkmak, planlamayı değil piyasayı yüceltmek anlamına gelecektir. Piyasanın kurallarının işlediği yerde ise, elbette değer yasasıdır krallığını ilan eden...

Stalin, sosyalist ekonomide değer yasasına bir yer vererek girdiği riski, zaman zaman yaptığı uyarılarla, zaman zaman ise değer yasasıyla sarmaş dolaş olan iktisatçıları tasfiye ederek azaltmıştır. Ancak bugün baktığımızda, gelecekte girişilecek her kuruluş sürecinde ne zaman bu konular açılsa, "değer yasasının etkinliğini artırmak, sosyalizmi geliştirmeye engeldir" **(52)** sözünü tekrarlamak zorunda olacağımızı bilmemiz gerekiyor.

5. ÜRETİMDE İSTİKRAR ARAYIŞI...

Sovyet iktidarının sosyalizm hedefiyle sosyalizm mücadelesi arasındaki dengede başına en fazla dert olan konulardan diğer bir bölümünü "iş disiplini" başlığı altında toparlayabiliriz. Ekim sosyalist devriminin hemen öncesi ve sonrasında büyük bir özgüvene ulaşan, özgürlüğün sınırsızlığını yakalayan Rus proletaryası çok geçmeden, savaş ve devrim tarafından zaten kaosa sürüklenmiş olan ülkede, hem siyasal hem de ekonomik alanda ek bir karmaşanın doğrudan kaynağı ve yaratıcısı durumuna geldi. Bazı bölgelerde işletmelerin ekonomi dışı kalmasına neden olan devrimci "talan"la karşılaşıldı. Kimi fabrikaların sevk ve idaresinde hiçbir kural tanınmamaya, anlık güdülerle hareket edilmeye başlanmıştı. Bolşeviklerin zamanlama konusunda tereddüt ettiği ve ihtiyatlı bir biçimde uygulamaya çalıştığı kamulaştırma etkinlikleri işçiler tarafından kısa yoldan halledilivcriyordu.

Ekim devrimi, bu muazzam enerji ve atılımı arkasına aldığı için, muzafferdi...

Muzaffer devrimin yolalabilmesi ve yeni zaferlere koşması için bu enerjinin disipline edilmesi ve yönlendirilmesi gerektiği çok kısa sürede ortaya çıktı. Devrimin ilk ayları geçtikten sonra, geniş işçi kitlelerini uyarına, onlara söz söyleme olanağına sahip, kendisine bu olanağın işçilerce seve seve verildiğini bilen bolşevik lider, durumu şöyle özetlemekteydi:

> *"Çarlığı yalnızca bir yıl önce deviren, kendisini Kerenskiler'den altı aydan az bir süre önce kurtaran bir küçük-köylü ülkesinde, geriye uzun ve gerici savaşa eşlik eden zulüm ve vahşet tarafından yoğunlaştırılmış azımsanmayacak bir kendiliğinden anarşi kalmış, ve umarsızlıkla amaçsız keskinlik ciddi ölçülerde*

ortaya çıkmıştır. Ve eğer buna burjuva uşaklarının (menşevikler, sağcı sosyalist devrimciler vb.) kışkırtıcı politikalarını eklersek en iyi ve sınıf bilincine en fazla sahip işçi ve köylülerin, halkın genel ruh halinde bütünsel bir değişimin gerçekleşmesi ve halkın istikrarlı ve disiplinli çalışmasının doğru yoluna getirilmesi için hangi uzun ve inatçı çabaları göstermeleri gerektiği mükemmel bir biçimde açıklık kazanacaktır" **(53). [LENİN VLADİMİR İLYİÇ]**

Zapta rapta gelmeyen bir canlılığın hüküm sürdüğü, karamsarlıkla coşkunun içiçe geçtiği, yaratıcılıkla yıkımın kolkola girdiği, proletaryanın sokak gösterilerinin keyfini sonuna kadar çıkarmakta olduğu Ekim günlerinde en yetkili kişiden gelen bu uyarılar aynı zamanda yaklaşmakta olan "savaş komünizmi"nin ilk ipuçlarını da veriyordu.

Ama, disiplin ve istikrar arayışı, olağanüstü koşullara bağlı değildi. Sosyalist kuruluş, bütün aşamalarında doğası gereği iş disiplinine ihtiyaç duymaktaydı. Değişen, bu disiplinin tesis ediliş biçimiydi.

Genel olarak baktığımızda, iş disiplininin sağlanmasında sosyalist kuruluşta mesafe alındıkça, cebri yöntemlerden idari ve ekonomik yöntemlere ve sonrasında ideolojik kazanımlara doğru bir geçişin öngörülmesi gerekiyor.

1918 yılında Lenin'in çaresiz bir biçimde öne çıkardığı idari, ama çoğunlukla, cebri yöntemlerdir.

Devletin emekçiler için yüzyıllar boyu soygun, sömürü ve baskı anlamına geldiğini, bu nedenle devletle ilintili her şeye nefretle bakıldığını **(54)** vurgulayan Lenin, otoriteyi sağlamak konusunda alınacak sert önlemlerin yaratacağı tepkileri soğurma açısından Sovyet iktidarının prestijine güvendiğini yazıyordu.

İşçi sınıfının yaratıcı ve disiplinli bir biçimde çalışma hayatına dönmesi, ihtilalci bir iktidarın anti-kapitalist kavganın ekonomik cephesini ayakta tutabilmesi için zorunluydu. Lenin'in bu toparlanma için en çok üzerinde durduğu adımlardan birisi, üretim sürecindeki karar mekanizmalarının billurlaşması ve yetki karmaşasının önlenmesi oldu. Devrim sürecinin sömürücülerin alaşağı edilmesi evresini geride bıraktıklarını belirten Lenin, artık devrim ve sosyalizmin çıkarlarının "emekçi öncülerin birleşik hedeflerine sorgusuz bir biçimde itaat edilmesi"nde olduğunu söylüyordu **(55)**.

Bu hedeflerin toplumsal ölçekte kurumsallaşması da, kısa bir süre içinde sağlandı. Üretim sürecinde sovyetler, sendikalar ve parti üçgeni hükümet ayağı sovnarkom ile takviye edildi. Ardından bunlara

Yüksek Ekonomik Konsey, GOELRO (Rusya'nın Elektrifikasyonu İçin Genel Plan), İşçi ve Savunma Konseyleri, nihayet GOSPLAN (Devlet Planlama Komisyonu) eklendi. İç savaş ve onu hemen takibeden dönemde ekonomik cephe söz konusu olunca, Sovyet iktidarını bu örgütler temsil etmeye başladı.

Bu örgütler ağı, yeni düzenin karar mekanizmalarının zaman içerisinde belli bir hiyerarşi içerisine girmesine aracı oldular. Lenin'in "mutlak itaat" vurgusu bu ağa dayanarak giderek daha belirgin hale geldi. Sovyet Hükümetinin Acil Görevleri broşüründen sonra kaleme alınan Sovyet Hükümetinin Acil Görevleri Üzerine 6 Tez'de İlyiç şöyle diyordu:

> *"Sovyet yöneticilerin, diktatoryal güçlerle donatılmış olan (demiryolu kararnamesinde olduğu gibi) Sovyet kurumları tarafından seçilen veya atanan diktatörlerin, tek adam kararları doğrultusunda sürdürülen çalışmada itaat; sorgusuz itaat henüz garanti altına alınmış olmaktan çok uzaktır"* **(56). [LENİN VLADİMİR İLYİÇ]**

İşletmelerde tek adam yönetimine dair bu kesin tercih, Sovyet deneyiminin bütün dönemlerine yayıldı. Bu tercih, tekil işletmelerde kararları kanun kuvvetinde olan merkezi planlamanın selameti açısından en uygun örgütsel model olarak ortaya çıktı ve zaman içerisinde "kitlelerin yaratıcı üretkenliği ile tek adam yönetiminin diyalektik birliği"ne doğru evriltildi. İşletme şefleri büyük yetkilerle donatıldılar. Yetkiyi elinde toplayan "şefler" değil, makamın kendisi; "şeflik" olması gerekirken, sendikaların ve yerel sovyetlerin üretim sürecindeki denetim gücü, merkezi planlama emekleme döneminden beş yıllık sistemli hamlelere dönüştüğünde (kaçınılmaz) bir biçimde azaldı. Ödül-ceza ve istihdam konularında büyük yetkilerle donatılan bu kişilerin bir bölümü, merkezi yapının boşluklarına yerleşerek kendilerini yukarıdan ve aşağıdan gelecek bütün kontrol mekanizmalarına karşı koruma altına aldılar. 70 yıllık tarihin hemen bütün kesitlerinde işletme sorumlularının içerisinde bir urun oluştuğu ve yine hemen bütün kesitlerde bu urun fazla büyüdüğü an tırpanlandığı söylenebilir. Görevi suistimalin çoğu durumda idamla cezalandırıldığı ülkede 1980'lere kadar bu urun sistemin esaslarını tehdit eden ana unsur olduğuna dair bir kanıt ortaya çıkmış değildir. Çoğularının sandığı gibi Garbaçov'un karşı devriminin öncüleri arasında işletme şeflerinin özel bir yeri olmamıştır. En hızlı kapitalist yolcular gazete-

ciler, "aydınlar", 1987 sonrasında bir mantar gibi türeyen joint-venture şirketlerin Rus partnerleri, Moskova'daki finans kuruluşları, cumhuriyetlerdeki parti bürokratları ve yine aynı tarihten sonra hızla oluşan karaborsa ve kaçakçılık piyasasını ele geçirenler arasından çıkmıştır.

Sistemin tek adam yönetimini benimsemesi ve ekonomik yaşamı disipline etmek için aldığı önlemlerin bir de ideolojik sonucu vardır: Anti-sovyetik kalemlerin "çalışmanın yüceltilmesi" olarak karşıya aldığı bu sonuç, Stalin tarafından "bugüne kadar zahmetli ve nankör bir çaba sayılan çalışma, şerefli, yiğitçe ve kahramanca bir iş niteliği kazandı" (57) denerek onaylanıyordu. İşsizliğin ortadan kaldırıldığı, ekonominin istikrarlı hale geldiği, köyden kente göçün durduğu, sömürücü sınıfların yokedildiği, tarıma makinenin yaygın bir biçimde girdiği sıralarda yerleşen bu ideoloji, üretim sürecinde işçi sınıfının evrensel olarak karşı karşıya bulunduğu yabancılaşmayı tamamen parçaladı. Ekonomik büyümeye, teknolojik yeniliklere, işletme ortamına, çalışma güvenliğine, ekip ruhuna, plan hedeflerine karşı büyük bir ilgi ve duyarlılık yaratıldı. Bu duyarlılığın uzun erimde başka bir yabancılaşmanın, siyasal duyarsızlığın nedenlerinden birisi haline geldiğini kabul etmekle birlikte, üreten insanın coşku duymasını, dünya ölçeğindeki bütün standartları yerle bir ederek emek verimliliğinde büyük sıçrama yapan madencilerin gururunu, yıllar sonra trans-Sibirya tren hattının son rayını döşeyen işçinin hüngür hüngür ağlarkenki gözyaşlarını, Sovyet egemenliğinin artık son dönemlerine girilirken Drujba-Dostluk doğal gaz boru hattını döşedikten sonra kolkola danseden Vietnamlı, Bulgar, Rus işçilerin mutluluğunu sosyalizmin bir zaafı değil, kazanımı olarak değerlendirmekten yanayım. 1970'lerin sonunda karşılaştığım, faşist Alman ordularıyla birlikte Sovyetler seferine çıkıp esir düşen, kolunun birisini Kursk savaşlarında bırakan emekli bir Alman işçisi, savaşı kaybetme gerekçelerini "Almanlar iyi işçiydi, Rus işçileri iyi ve mutlu..." diye özetlemişti. Komünizmden hala nefret ediyordu ama Sovyet insanına şaşkınlık ve saygı ile yaklaşmayı öğrenmişti.

Sosyalist kuruluşun iyi işçilere, mutlu işçilere ihtiyacı var. Bundan sonra da...

6. İKTİDAR ALINDI... KAVGA DEVAM EDİYOR

Sovyet iktidarının Lenin'den başlayarak sürekli bir biçimde istikrar ve otorite peşinde koşmasının altında yatan neden tek başına "iktidarda tutunma" arzusu değil. Otoritenin tesisi ve ekonomik alandaki istikrar, sosyalizm için yürütülecek kavganın altüst edici etkisinin yıkıcılığa dönüşmemesi için, bu kavgada yumruk atarken gövdenin ağırlığının mümkün olduğunca yumrukta yoğunlaşması için de gerekmiştir.

Sosyalist kuruluş sürecini otomatiğe bağlanmış, barışçıl ve sancısız bir süreç olarak görmek isteyenler olabilir. Kuruluşu omuzlayan devrimci öncünün, sosyalizme doğru canalıcı hamleleri çoğu durumda dayatması, "sosyalizmin ruhu"na aykırı bulunabilir. Bu hamlelerin öncünün iradesi ile kitlesel bir katılımın özgün bir sentezini ifade ettiği liberal kafalarda anlaşılamayabilir. Bütün bunları kavramakta zorlanan kişinin "diktatörlüğün demir düzeni anlamına geldiğini, sömürücüleri ve serserileri ezmede acımasız, atak ve cesur olacağı"nı söyleyen ve Sovyet iktidarının "demirden çok jöleye benzemesi"nden yakınan **(58)** bir kişiyi şiddet sevdalısı bir ruh hastası olarak değerlendirmesi mümkündür. Aynı kişinin aşağıdaki satırları yazdığını öğrenince, böyle bir lidere sahip çıkıp, onun peşinden gittiği için Rus insanına mazoşist damgasını vuracak olanların sayısı da herhalde az değildir:

> *"Zenginleri, serseri ve boş gezenleri denetim altında tutma amacına yönelik olarak komünlerin kendileri kentte ve kırda küçük birimler tarafından çok sayıda pratik biçim ve yöntem geliştirmeli, bunlar yine aynı birimler aracılığı ile pratikte sınanmalıdırlar. Burada çeşitlilik, etkinliğin güvencesidir. Tek*

> *bir ortak hedefe ulaşmada -Rusya toprağını tüm sinek ve haşarattan temizleme- anlamına gelen seserilerden, zenginlerden ve benzerlerinden temizlemede başarının güvencesidir. Bazı zenginlerle birlikte, örneğin bir düzine serseri, işini savsaklayan yarım düzine işçi (birçok serseriye, Petrograd'da özellikle Parti basımevlerinde işlerini savsaklayan çok sayıda mürettibe yapıldığı gibi) aynı yerde hapse tıkılacaktır. Bir başka yerde ise, aynı nitelikte kişiler umumi helaların temizliği ile görevlendirileceklerdir. Ötekinde, hükümlerini tamamladıktan sonra, düzelmedikleri sürece herkes tarafından zararlı insanlar olarak görülebilecekleri şekilde, kendilerine `sarı bilet' takılacaktır. Bir dördüncü örnekte, on serseriden biri, görüldüğü yerde kurşuna dizilecektir"* **(59). [LENİN VLADİMİR İLYİÇ]**

Sosyalist kuruluş sürecine giren her toplumun benzer uçlarda gezinmesi elbette zorunlu olmayabilir. Ancak, sosyalizmin iradi zorlamalar ve uzun sürecek bir kavga olmadan inşa edilebileceği fikri marksizmin dağarcığından tamamen tasfiye edilmelidir. Bu tarihsel yasalara dudak büküp, nezih ve olgun politika yapmaya kalkanlar, bu sözde olgunluğu pazarlayan eski ve yeni liberaller, günümüzün yaygınlaşmış demokrat ruhuna hitap etmediğini görüp öncülük fikrinden çark edenler kendileri için uygun olanı yapıyorlar. İktidar perspektifi olmayan, örgütlü mücadeleye inanmayan ve siyasi mücadeleye sadece kendilerini ifade etmede sunduğu olanaklar nedeniyle bağlananların ne bugün, ne de yarın "ellerini kirletmeleri"ne gerek yok. Nasılsa, Türkiye'de ve dünyada yoksul insanların, proleter yığınların öfkesi elinden çok yüreği temiz siyasetler aracılığıyla patlayacak...

Sosyalizm, böyle kurulacak...

Sosyalist kuruluşun iktidarı bu nedenle yalnızca sömürücü sınıfları, burjuvaziyi alaşağı etmez, yalnızca onlara baskı uygulamaz. Aynı zamanda, devre devre kararsızlaşan, dengesiz ve dalgalı bir tutum sergileyen bütün nüfus kesimlerini de baskı altında tutar. Sosyalist kuruluşu eski düzenden kalan kısıtların yarattığı kuşatmadan kurtarabilmek için, düpedüz insan iradesine ihtiyaç duyar, bu iradeyi bir dizi yöntemle, ama her ne pahasına olursa olsun, harekete geçirir.

Tersi bir durumda, sosyalist iktidarın çıkış yolu bulması mümkün değildir. Lenin'in emek üretkenliğinin düşüklüğü konusunda devrimden iki yıl sonra söyledikleri bu anlamda son derece önemlidir. İlk sosyalist ülkenin lideri, emek üretkenliğinin düşüklüğünün çalışma

ve beslenme koşullarının kötülüğüne bağlandığını, koşulların neden kötü olduğu sorulduğunda ise buna genellikle emek üretkenliğinin düşüklüğünün gerekçe gösterildiğini söyler. Çözümü işçi kollektiflerinin "bireysel girişkenlikleri"nde görür **(60)**.

Daha önce *"Ne Yapmalı"cılar Kitabı*'nın kurgusunu bu nedenle "nesnelliğe kafa tutan" devrimci öznenin nesnel tarifine dayandırmaya çalışmıştım. İhtilalci sıçramaların veya toplumu dönüştürücü politikaların başlangıç noktası genellikle Lenin'in de hatırlattığı gibi, şu veya bu olgunluktaki olanaklar değil, verili anın bütün olanaklarını arkasına alan devrimci eylemin kendisidir.

Devrimden sonra bolşevikleri bölen ve Stalin'i yükselten tartışmaların özünde, kısıtlara meydan okuyan bir irade ile kısıtları veri alan bir iradenin karşı karşıya gelişi vardır.

Sovyetler Birliği kollektivizasyon ve endüstrileşme hamlelerini en az siyasal iktidarın fethi kadar yoğun bir iradi müdahale ile ve sınıflar mücadelesini neredeyse benzer bir ölçekte kızıştırarak gerçekleştirmiştir.

Stalin'i tarih önünde haklı çıkaran, bu müdahale ve mücadele için gereken hazırlıkları yapması ve uygun araçlarla uygun zamanı seçmesindeki ustalıktır.

Bir ara kendisini devrimin yer süpürücüsü olarak adlandıran Stalin'in liderliğinde gerçekleşenler süpürme işleminin çok ötesinde şeyler. Ekim devriminden sonra birkaç yıl süren savaş komünizmini takibeden NEP dönemi tarımda, yalnız tarımda değil, belli sanayi sektörlerinde ve ticarette sömürücü sınıfların palazlandığı, güç topladığı bir dönem olmuştu.

Stalin'in bu dönem henüz hükmünü sürdürürkenki yaklaşımları oldukça "uysal"dır. Her zaman yaptığı gibi, bir politika yürürlükteyken onu çok fazla didiklemek, kurcalamak istememiştir. Silahlar bir kez çekildi mi "mutlaka patlamalı" diyen bolşevik kültüre sonuna kadar sadıktır.

Bu nedenle Lenin'in parti çalışmasını terkettiği 1923 yılından itibaren 3-4 yıllık bir süre boyunca Stalin NEP ruhuna çok uygun politikaları savundu. "Oyun kuralına göre oynanmalıydı" ve oyunun bu safhasında "geri çeklilme" vardı...

Daha sonra NEP'ten çıkış sürecine değineceğim. Ancak, 1920'lerin sonuna gelindiğinde "planlı ekonomi", "kollektivizasyon", "endüstrileşme" gibi kavramlar bir anda vitrine çıktı. Bu safhada oyun yine kuralına göre oynanıyordu. Ve bu safha, karşıtlarınca "ekono-

mist" olmakla eleştirilen Stalin tarafından son derece siyasal bir yaklaşımla sahiplenilmekteydi:

> *"Sovyetler ülkesinde, beş yıllık planın ana fikrinin, emek üretkenliğinin artışı olduğu doğru mudur? Hayır doğru değildir. Halkın emek üretkenliğinin herhangi bir artışının bizim için önemi yoktur. Bize gerekli olan, halkın emek üretkenliğinin kesin olarak belirlenmiş bir artışıdır, yani ulusal ekonominin sosyalist kesiminin kapitalist kesime sistemli olarak üstünlüğünü sağlayacak bir artıştır"* **(61). [STALİN Yosif]**

Silahlar çekilmiş ve ardı ardına patlamaya başlamıştır. Lenin'in yıllar öncesinden kalan vasiyetinin bir parçasıdır bu... Sosyalizme doğru, ardı ardına gelen sıçramalar... Sosyalizm için sermaye sınıfı ile yeni bir hesaplaşma... "Örneğin, bugün Kırım'da üçyüz bin burjuva var. Bunlar, gelecekteki vurgunculuğun, casusluğun ve kapitalistlere her türlü yardımın kaynağıdır. Ama biz, onlardan korkmuyoruz. Onları alıp dağıtacağımızı ve eriteceğimizi, onlara boyun eğdireceğimizi söylüyoruz" **(62).**

Bu boyun eğdirişin tedrici, kendiliğinden gerçekleşmesi ve güçlü zorlamalara ihtiyaç duymaması olanaksız. Ama en az bunun kadar önemli bir şey daha var. Sosyalist iktidar, her yerde, yalnızca sosyalizme doğru sıçramak için değil, kendisini korumak için de, uygun bir zamanlamayla Rus toplumunun 1928-1936 yılları arasında tarihe kazıdığı yoğun ve köklü dönüşümün benzerini yaşamak zorundadır. Zorundadır çünkü, sosyalizm, bu türden dönüşümleri geride bırakmadan, bir denge hali içerisinde varolamaz. Nitekim 1927-28 yıllarına gelindiğinde Sovyetler Birliği'nde işçi sınıfının iktidarı hem bu sınıfın fiziki olarak güç yitirmesi, hem de tarımda hızla palazlanmakta olan kulaklar nedeniyle ciddi bir tehlike altına girmişti.

Yaklaşmakta olan kapitalizmin dünya bunalımının Sovyetler Birliği'ni bu türden bir sıkışıklıkla yakalaması durumunda ülkeyi faşizme karşı savaşa güçlü bir süper devlet olarak sokan o yoğun hazırlık döneminin geçirilmesi olanaksızlaşacak ve belki savaşın tarafları Sovyetler'in aleyhine daha değişik bir biçimde saflaşacaktı. Hatta, Sovyet düzeninin sosyalizme dönük yeni hamlesi, Hitler faşizminin Alman devrimini yenmesinden önce başlatılmasaydı, kısacası bu atılımda 3-5 yıllık bir gecikme ortaya çıksaydı, savaşın Sovyetler Birliği'ne karşı haçlı seferi biçiminde çok daha erken patlaması mümkün hale gelecekti.

Bu tür bir gecikme veya aymazlık yaşanmadı. Sovyetler, dünyanın bütün bölgelerini etkileyen ama özellikle Almanya ve ABD gibi iki devi sarsan bunalım sırasında sosyalizme doğru büyük hamleler yapmayı başardı. Bu hamlelerin genel mantığını vurgularken Stalin'in ilginç bir başka değerlendirmesine daha burada değinmek gerekiyor. Stalin 1927 yılında sosyalist devrimin yalnızca burjuva demokratik görevlere hapsedilmesinin yanlışlığı üzerinde duruyor **(63)**. Sovyet liderinin, 3-4 yıl önce başlattığı "tek ülkede sosyalizm" tartışmasına konu olan "ülke"de 1927 yılına kadar geçirilen süre zarfında sosyalizm adına fazla yol alınmadığını düşündüğü açık. Genel Sekreter olduktan sonra her konuşmasının, her makalesinin açık hedef ve mesajlar içermesine dikkat eden Stalin, 1927'de birkaç yıl içinde başlayacak büyük atılım yıllarının sinyallerini vermeye başlıyor. Trotskiy'le 1926-27'de doruk noktasına ulaşan tartışmalarında da benzer ipuçlarını görmek mümkün.

Stalin'in, NEP'e rağmen kentlerde tutunan sosyalizmin kırları otomatik olarak peşinden sürüklemeyeceğini düşünmesi ve daha da önemlisi, kırların geriye çekişine kentlerin direnemeyeceğini hissetmesi, önünde sonunda gerçekleşecek olan büyük dönüşümlerin zamanlaması açısından elbette etkili oldu.

Ancak, tarımda kollektivizasyon, planlama ve endüstrileşme gibi birbirine bağlı politikaların bunları da kapsayan bütünsel bir kavganın içerisine yerleştirildiği hiçbir zaman unutulmamalıdır. Anılan üç başlık, sosyalist kuruluş için olmazsa olmaz özellikler taşır. Tam da bu özellikleri nedeniyle, bu adımların yaratacağı büyük sarsıntıyı öngören Stalin, hem bu sarsıntıyı göğüslemek, hem de sarsıntıdan başka hamleler için yararlanmak için ekonomik cephedeki atılımın siyasal ve ideolojik boyutlarının da hazırlığına girişmiştir.

Bu hazırlıklardan bir tanesi, partinin üst yönetiminde boy atan iki farklı eğilimin siyasal yaşantıda etkisizleştirilmesidir. Farklı eğilimlerden Trotskiy'nin başını çektiği ekip, sosyalizmin kuruluşuna dair güvensizlik tohumları pekiştirmekte, giderek Buharin etrafında toplanan bir diğer ekip ise, devrimin o ana kadarki kazanımlarının geleceğe dair yeterince güvence yarattığını ileri sürerek yeni atılımların önünü almaya çalışmaktadır. 1920'lerin sonuna doğru partide zaten etkisi azalmış bu grupların siyasal olarak tasfiyeleri hızlandırılmış, bu hem atılımları kolaylaştırmış, hem de atılımların çapı sayesinde tasfiyelerin siyasal riski azalmıştır.

Diğer bir hazırlık nedense çoğu marksist tarafından fazla önem-

senmeyen bir alanda yapılmıştır. 20. yüzyılda ateizmin en büyük atılımı, yine aynı dönemde, yani kollektivizasyon, planlama, endüstrileşme döneminde gündeme gelmiştir. NEP'in kırlarda kulakları palazlandırmasından güç alan ve savaş komünizmi sırasında bolşeviklerle akılcı bir pazarlığa oturarak dönemin kızıl teröründen kısmen azade olarak toparlanma sürecine giren ortodoks kilisesinin kurumsal varlığı, sosyalizmin toplumsal dinamiklere nüfuz etmesinin önündeki en büyük engellerden birisi haline gelmişti. Yine özellikle kırsal kesimde, eğitim komiserlerinin özverili çalışmalarının karşısına çıkan en büyük engel dinci ideoloji ve örgütlenmeydi. Böyle bir gerici direnç varken kırlarda kollektivizasyon süreci nasıl başlatılacaktı? Veya, aynı anlama gelmek üzere, büyük kollektivizasyon atılımı, dinci gericiliği yerlebir etmeden nasıl sürdürülecekti? İnsanın karnına girmeden apandistini almak herhalde mümkün değildi...

Bu hazırlıklara ve 1929 ortalarından itibaren çok kapsamlı bir biçimde başlatılan ateist saldırılara doğal olarak itiraz edenler var. Tarihin akışına yapılan her devrimci müdahaleyi eleştirmeye yeminli Roy Medvedev, bu saldırıların düşünce ve inanç özgürlüğüne darbe olduğunu yazmaktadır **(64)**.

Tarımda özel mülkiyetin ortadan kaldırılmasının başka yolu var mıdır? İnsanlığın zihnini karanlıktan kurtarmanın başka yolu var mıdır? Bırakın sosyalizmi, herhangi bir ilerici düşünceyi topluma maletmenin başka yolu var mıdır?

Medvedev gidip kendisini vaftiz ettirebilir... Biz, mujikleri dinci ideolojiden kurtarmak için köy köy dolaşıp "gökyüzü"nü anlatan bolşevik astronomların geleneğine sahip çıkmaya devam edeceğiz **(65)**.

Burada tartıştığımız sorun, sosyalist kuruluş sürecinde sınıf mücadelelerinin nasıl bir önem taşıdığına ilişkindir. Stalin'in gereksiz ve parti içerisindeki kanlı tasfiyelerin en yoğun yaşandığı döneme denk düştüğü için, aynı zamanda vakitsiz ortaya attığı "kuruluş sürecinde ilerlendikçe sınıf mücadelelerinin kızışacağı" değerlendirmesi etrafında koparılan reformist fırtınaları bir kenara bırakırsak, Sovyet deneyinin en canalıcı kesiti olan yıllarda Stalin yasalarının değil, sınıf mücadelelerinin yasalarının geçerli olduğunu görürüz. 30'lu yıllar, keyfi tercihlerle değil, sosyalist kuruluşun çıkarlarıyla hareket eden bir öznel iradenin hanesine yazılmıştır.

Burada bir parantez açarak, ele aldığımız dönem gerçekleşen "sosyalizme doğru büyük atılım" ile, kuruluş sürecinin hemen bütün evrelerinde yapılması gereken "sol müdahaleler" veya ideolojik-

siyasal ve hatta iktisadi budama politikaları arasındaki ayrımı görmemiz gerekiyor. Bazıları, NEP sonrasındaki atılımı, sonsuz bir aşamacılıkla malul bir süreçte, alınan fazla kiloların hızla atılmasına örnek olarak gösterirler. Onlara göre sosyalist kuruluş, kendisini sürekli yeniden üreten kapitalist ögelerin devrimci iktidar tarafından yine sürekli bir biçimde budanması anlamına gelir. 1920'lerin sonunda başlayan çok yönlü politikalar da bu çerçevede ele alınır ve sosyalist kuruluşta devrimci öznenin rolü düzleyiciliğe indirgenir.

Bu yaklaşımın türevlerinden birisi, bu toprakların tanık olduğu en aşamacı şahsiyetlerden olan Perinçek tarafından savunulmaktadır. Stalin politikalarının her zaman karşı-devrimci tehdidi budamayı esas aldığını vurgulayan Perinçek, palazlanmakta olan yeni sömürücü sınıfın daha sonraki dönemlerde budanmamasının karşı-devrime olanak sağladığını yazmaktadır **(66)**.

Stalin döneminde, ortaya çıkan tortu ve tehditlerin sürekli olarak budandığı doğrudur. Buna ilişkin bazı örneklere daha önce değinmiştim. Stalin sonrasında parti yönetiminin hem siyasal, hem de ekonomik alanda bu koruyucu ve sağlıklaştırıcı "budama" işine pek önem vermediği de açıktır. Ancak sorun bu çerçevede ele alınamaz.

Her şeyden önce Stalin'in kollektivizasyon, endüstrileşme ve planlama atılımları, her sosyalist kuruluş sürecinde ancak bir kez yapılacak kapsam ve içeriktedir. Bu açılımların bir savunma ya da budama olarak algılanması tamamen yanlıştır. Andığımız atılım düpedüz büyük bir saldırıdır; yeninin eskiyi yoketme girişimidir. Bu girişime sayısız kereler ihtiyaç duyulacağına ilişkin geleneksel maocu görüşün materyalizmden bayağı uzaklaştığını söylemek gerekiyor.

Perinçek de kısaca yer verdiğim yaklaşımıyla olayları tersinden bakmaya çalışıyor: Sovyetler'de karşı devrim, Stalin dönemindeki müdahalelerin daha sonra kesintiye uğraması nedeniyle başarıya ulaşmıştır!

Sorun, kendisini sürekli yeniden üreten bir sınıfın boyu gereğinden fazla uzayan unsurlarının tırpanlanması değildir. Böyle olsaydı, karşı-devrim gücünü, kollektivizasyondan çok sonra bile meta ekonomisinin hala varolduğu tarım kesimlerinden alırdı. Böyle olmadı. Bu nedenle söz konusu yaklaşım, kamu mülkiyetinin "sömürücü bir sınıf"ı nasıl yarattığını açıklayamamaktadır.

Sovyetler'de yaşanan sorun çok daha farklıdır. Stalin sonrasında ve belki de Stalin henüz ölmeden, 50'lerin başında Sovyet yönetimi kendisini sürekli yenileyen canavarın kuyruğunu yeterince kısalt-

madığı için değil, kitleleri pozitif ve devrimci anlamda yeni hedeflere doğru harekete geçiremediği ve sosyalist kuruluşu konusuz bıraktığı için karşı-devrim sürecinin önü açılmıştır.

İktidardaki devrimci sınıf ve onun öncü partisinin karşıt sınıfın palazlanmasına karşı önlem alıp almaması, kendi tarihsel hedefleri için yeni ne türden bir mücadele içerisinde olduğundan daha az önemlidir. Sosyalist iktidarın işi, ne hikmetse kamu mülkiyetinde hortlayıp duran düşman sınıfa bekçilik yapmak değil, sosyalist iktidarın ideolojik-siyasal-iktisadi dayanaklarını bir bütün olarak geliştirmektir.

Sovyet deneyinde eksik kalan ve eksik kaldıkça yıkıcı sonuçlar doğuran bu ikincisi olmuştur.

Bu parantezden sonra yeniden "sınıf çatışmaları ve sosyalist kuruluş" arasındaki ilişkiye dönebiliriz. Stalin'in büyük hamlesini eleştirenlerin önemli bir bölümü, Garbaçov yıllarında sosyalizmin sınıf çelişkileriyle birlikte yaşamaya alışması gerektiğini açıkça söylemeye başlamışlar ve Stalin'i bu çelişkilere müdahale etmekle eleştirmişlerdir. Bu yaklaşımda bir nebze de olsa yenilik olduğu kabul edilebilir. Yenilik, perestroyka bülbüllerinin pervasızlığından kaynaklanmıştır!

Garbaçovcu dönemde bir anda popülerleşen Buharin sempatizanları "sınıf çelişkilerinden arındırılmış bir sosyalizmin hayal olduğunu" yazmaya başlamışlardı. Karşı devrim öncesinde SBKP MK'sının teorik yayını *Komünist*'te bolca yazma fırsatı bulan Edvard Batalov, "sosyalizmde sınıf çelişkilerinin varolduğu"nu kabullenenlerin Stalinist sınıf çatışmaları kavramını kabullenmek zorunda olmadıklarını ileri sürerken, Garbaçovlu yılların yaygın görüşünü dillendirmiş oluyordu **(67)**.

Sosyal demokrat düşünceye kapağı atmadan önce yaratıcı düşünce adına sorumsuz denemelerde bulunan bu ve benzeri çok sayıda Sovyet marksisti Buharin'in beceriksizliğine hayıflanmış, 1930'lu yılların onun yaklaşımıyla daha günlük güneşlik olacağına kendilerini inandırmıştı. Çok kısa sürdü...

Denge modelleri, uzlaşma ve tedricilik arayışlarının sonu her zamanki gibi sermaye ideolojisine yamanma oluverdi. Bu nedenle 1972 yılında (Buharin'in popülerleşmesi anlamında) yakın geleceği iyi gören Stephen Cohen'in saptamasının ömrü çok kısa oldu:

"Buharin'in mutabakata daha fazla dayanan bir toplumu ve

daha insancıl bir sosyalizme ilişkin düşüncelerinin Stalin'in ölümünden sonra dikkate değer bir ölçüde canlanmış olduğu Komünist dünyada da Buharin ve Buharinizm çağdaş bir öneme sahip olmaktan uzak değildir" **(68). [COHEN STEPHEN]**

Buharin'in kendisi ile, anti-komünist evrimlerinin bir aşamasında Buharin'e sarılanlar arasında elbette büyük farklar var. Ancak, "partinin sevgilisi"nden yararlanarak sosyalizmin siyasal üstyapısının monolitik olmaması gerektiğini ileri sürenlerin ilham kaynaklarına ihanet ettiğini söylemek oldukça zor. Çünkü Buharin'in mutabakata dayalı yaklaşımının bir biçimde siyasal sisteme tercüme edilmesi kaçınılmazdı. Bunun farkına varan "sempatizanları" çelişkilerin konsolide edildiği, çoğulcu bir sosyalizmi, Stalin'e malettikleri reel sosyalizmin karşısına çıkardılar. Stalin'i monolitik bir toplum varsaymakla eleştirerek...

Oysa "keskinleşen sınıf mücadelelerinden sözeden", devrimden neredeyse 15 yıl kadar bir süre geçtikten sonra büyük ölçüde Buharin'i kastederek "sosyalizm, sınıf mücadelesi olmadan, kapitalistlere karşı saldırıya geçmeden, gizlice, rahatça gerçekleştirilebilir sanıyorlar" **(69)** diyen Stalin'in o dönemin Sovyet toplumunu monolitik gördüğünü ileri sürmek kadar saçma bir şey olamaz. Stalin'in zorunlu gördüğü şey, sosyalist kuruluşun lokomotifi olan siyasal iradenin, o iradenin içinde bulunduğu siyasal sistemin monolitik olmasıdır. Çünkü, toplum sınıfsal çıkar ve eğilimler ve özellikle ideolojik-siyasal cepheler açısından hiç de monolitik değildir!

Daha sonraki bölümlerde bu "monolitiklik" arayışının parti içerisinde yarattığı gerilim ve mücadeleye, NEP'ten çıkışa, ekonomideki gerilla taktiklerine ve savaş yıllarına Stalin'i merkeze alarak değineceğim. Bu konularda Stalin düşmanlarının oluşturduğu "kutsal ittifak"ın tahrifatlarına özel bir önem vererek...

7. NEP'TEN ÇIKIŞ ZORLA GELEN GÜZELLİK

Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin kuruluşu için verilen mücadelenin en kritik evresi nedir? Ülkeyi ve Sovyet topraklarında yaşayan halkları fiziki olarak yokolmanın eşiğine getiren İkinci Paylaşım Savaşı mı? Kuruluş sürecinin fiilen tasfiyesi anlamına gelen 80 sonrasındaki trajik gelişmeler mi?..

Her iki dönemin de Sovyet tarihi içerisindeki kritik önemini yadsımak olanaksız. Bu dönemlerin bir tanesinde onmilyonlarca Sovyet insanı faşizme karşı savaşta kaybedildi; sosyalizmin kalesi düşmedi. Ötekisinde anti-faşist savaşta dövüşenlerin çocukları doğru dürüst bir direnç göstermeden ülkeyi kapitalistlere teslim etti. Ancak yine de, bütün bu tarihe "sosyalist kuruluş" dememize olanak sağlayan tek bir kesit belirginleşti: Birbirine bağlı üç dev atılımın gerçekleştiği 1927-1936 yılları. Planlı ekonomiye geçiş, tarımda kollektivizasyon ve endüstrileşme, sosyalist kuruluşa rengini veren bir kesitin temel taşları olarak belirginlik kazandı.

Bu kesit, Ekim Devrimi'nden sonra birkaç yıl hüküm süren Savaş Komünizmi'ni takibeden NEP'ten; Yeni Ekonomi Politika'dan çıkış anlamına da geldi. NEP döneminde ve ardından NEP defterinin kapatılması sırasında ortaya çıkan tartışmalarda Rus olan, Sovyet Rusya'ya özgü olan çok şey bulabilirsiniz. Ancak, bu gözlemden yola koyularak sosyalist devrimin siyasal ve toplumsal yönleri arasındaki diyalektiğin belirgin bir biçimde ortaya çıktığı bu dönemin sınıfsız toplum için verilen evrensel mücadelenin temel ilkelerine işaret etmediğini söylerseniz yanılırsınız.

NEP döneminden çıkış ve birlikte gelen kollektivizasyon-endüstrileşme hamlelerinde, siyasal devrimin toplumsal devrimin

önünü açma iradesini görmeden, bu iradenin genelgeçer kurallarının ayrıntına varmadan herhangi bir yer ve zamanda anti-kapitalist mücadele sürdürmek, program ve eylemde tutarlı hedefler gözetmek mümkün olmayacaktır. Daha önce belirttiğim gibi, Sovyet deneyinin evrensel değerini başka yerde aramaya gerek yoktur. 1927-36 yıllarında gerçekleşen büyük dönüşüm, deneyin kavranmasında kilit önemdedir. Yine Stalin'in tarihsel açıdan bir yerlere oturtulması da, onun devrim öncesi yıllardaki örgüt adamlığı veya İkinci Savaş'taki liderliğinden çok, ülkenin bu yıllardaki yaşamsal mücadelesine nasıl bir etki yaptığı ile ilişkilendirilebilir.

1927 yılı, Sovyet devrimi açısından yeni bir kavganın başlangıcıdır. Stalin gerek en uygun zamanı seçmesi, gerekse ülkede genel bir seferberlik yaratarak bu büyük kavga için ihtiyaç duyulacak fizik ve moral koşulları sağlaması ile, benzersiz bir liderlik pratiği ortaya koymuştur. Bu pratiğin kalkış noktasının ne olduğu, öteden beri tartışılmaktadır. Bir önceki bölümde de üzerinde durduğum gibi, kollektivizasyon atılımının, NEP döneminin olumsuzlukları nedeniyle gündeme getirildiğini ileri sürenlerin sayısı oldukça fazla. Gerçek bu değil elbette. Ama gerçeğin bu olmaması, NEP'in olumsuz sonuçlarının da olmadığı anlamına gelmiyor. NEP, bir sosyalist kuruluş sürecinin başını ağrıtacak birçok ögeye sahip; dolayısıyla tabii ki olumsuzlukları olacak, tabii ki bu olumsuzluklar zaman içerisinde dayanılmaz hale gelecek. Ve kollektivizasyon hamlesi kendi gücünü ve meşruiyetini biraz da bu sorunlar ve olumsuzluklardan alacak...

Ancak ne NEP sıradan bir politikadır, ne de kollektivizasyon süreci. 1921 ilkbaharında, içsavaşta askeri ve siyasi zafer elde edildiği ve ekonomik bir yıkıntıyla yüzyüze gelindiği bir dönemde *Yeni Ekonomi Politika* için karar alındı. Lenin'in "sosyalizmden önce devlet kapitalizmi" diye tanımladığı bir içeriği vardı NEP'in. Bir de hep "geri çekilme" olarak adlandırılıyordu. Yani sosyalist iktidar, sosyalist kuruluş süreci için gereki olan hamleler için güç biriktireceği bir dönem için karar vermiş oluyordu. Bu dönem boyunca kırlarda köylülere "serbest ticaret" olanağı sağlandı; sonuç, doğal olarak zengin köylülüğün palazlanmasıdır... Bazı endüstrilerde kapitalistlere alan açıldı, bazılarında devletle ortaklıklar kurmalarına izin verildi, bazı sektörlerde yabancı sermaye ile anlaşmalar imzalandı; sonuç, ipler elde tutulsa bile sınıf düşmanının sosyalist iktidar eliyle beslenmesidir... Ticaret üzerindeki devlet tekeli kısmen kaldırıldı; sonuç, sermaye birikimine büyük bir itki verilmesidir...

Bunlar olumsuz, zamanla ölümcül hale gelen sorunlardır. Ancak NEP'in sonuçları bunlardan ibaret değildir. 1921'de bir ekonomik felaketin eşiğine gelen Sovyet iktidarı, NEP sayesinde soluk alabilmiştir. Kırlardaki köylü ayaklanmaları sona ermiş, büyük bir özveriyle kentlerde direnen Rus işçisinin açlıktan ölme tehlikesi kısmen de olsa bertaraf edilmiştir. Bu dönem çöken ekonomik altyapının iyileştirilmesi için büyük çaba sarfedilmiş, elektrikleşme hamlesi başlatılmış, ekonomik yaşamdaki büyük kaos dizginlenerek işletmelerde düzen sağlanmıştır. Yine NEP, Sovyetler ülkesinin uluslararası alandaki tecritinin kırılmasına yardımcı olmuş ve ticari ilişkiler üzerinden emperyalist ülkelerle çok sayıda ikili anlaşma imzalanmıştır.

İşte 1927, NEP'in damga vurduğu yedi karmaşık yıldan sonra, sorunlar ve olanakların fazlasıyla biriktiği, dolayısıyla yeni bir dönemin açılması için nesnelliğin olgunlaştığı bir yıldı.

Tarımda işler gerçekten de kötülemeye başlamıştı. Yeni Ekonomi Politika'nın temel özelliklerinden bir tanesi olan, tarımın endüstriye karşı kollanmasının sınıflar mücadelesine tercümesi açıktı. Devrimin öncü sınıfı Rusya proletaryası, tarımsal ürünler lehine açılan fiyat makası nedeniyle özverinin sınırlarını zorlamakta, kırlarda ise toprak sahibi köylülüğün yoksul köylülük üzerine olan baskıları dayanılmaz hale gelmekteydi.

Tarımda sınıf çelişkileri derinleşmiş, bir de buna NEP sayesinde kırlarda palazlanan zengin köylülüğe karşı giderek kinini artıran kent emekçilerinin saf tutması eklenmişti.

NEP'in yarattığı sorunlar elbette burada saydıklarımdan ibaret değildi. Ancak, NEP için karar veren özneyi, yani kendisi de çağdaş bir sınıfa dayanan, onu temsil eden bolşevik partiye bu sorunlara göğüs germe gücü veren olanaklar aradan geçen süre içerisinde anlamlı sonuçlar yaratmaya başlamıştı. "Geçici geri adım"ın sanayideki yaraları sarma ve büyük bir atılım için gerekli hazırlıkların yapılmasını olanaklı kılmak gibi pozitif işlevlerinin meyveleri en fazla 1927 yılında toplandı.

NEP tartışmalarının hemen başında sosyalizmi sovyet iktidarı+elektrifikasyon olarak adlandıran Lenin'in, sosyalist endüstrileşme hamlesinin arefesinde enerji üretimine bu denli vurgu yapması az önemde değildi. Bütün bir NEP boyunca, emekçi sınıflar oldukça güç bir dönem geçirirken, kaynakların bir bölümü sömürücü sınıflara, bir bölümü ise palazlanan sömürücüleri tepeleyecek ham-

lelerin başlatılması için gerekli altyapı inşasına gidiyordu. 1926 sonunda çalışmaya başlayan ve daha sonra Lenin adını alan Volkov Hidroelektrik Santrali sadece bir başlangıçtı. Bir yıl sonra bu santralin on katı kapasitede bir santralin temeli Dinyeper'de atıldı. Aynı yıl Urallar'da dev madenler işletime sokuldu. Ve en önemlisi Sovyet kırlarına, dolayısıyla tarıma büyük kollektivizasyonun önce atardamarları geldi: 1500 km.'lik Türkistan-Sibirya demiryolu inşaatı, Türkmenleri, Kazakları, Özbekleri, Tacikleri, Rusları, Kırgızları ve Ukraynalıları uygarlık yolunda birleştiriyordu.

Dolayısıyla, 1927 yılına gelindiğinde NEP, ülkedeki sınıfsal dengelerde sosyalizm aleyhine yarattığı birikimin sınırlarına gelirken, sosyalizm için zorunlu olan büyük üretimin teknik altyapısının oluşumu açısından olumlu sonuçlar vermeye başlamıştı.

Tarımda kollektivizasyon bu koşullarda gündeme geldi. 1929 yılında büyük bir kampanya halinde yürürlüğe girdi. Kollektivizasyon ve endüstrileşmenin karşılıklı olarak birbirlerine bağımlı olması NEP'in yukarıda sözünü ettiğim çelişkili sonuçlarının sosyalizm lehine düzlenmesine de olanak sağlıyordu.

Ancak burada gözden kaçırılmaması gereken bir olgu daha var. Sovyet tarımının kollektivize edilmesi veya tarımın sovyetikleştirilmesi süreci donma noktasına gelmiş bir suyun hızla yüz dereceye çıkartılarak kaynatılması biçiminde gerçekleşmemiştir. NEP'in son dönemlerinde kulaklar lehine işleyen sürecin bir kenarında yavaş bir tempoda olsa da, üretici kooperatifleri kurulmasına başlanmıştı. Daha çok verimsiz ve kulakların boşalttığı alanlarda ortaya çıkan kooperatifleşme hareketi 1928 yılında 30 milyona yakın köylüyü kapsamaktaydı **(70)**.

Tedrici bir biçimde gerçekleşen bu hareketin kollektif çiftlik politikalarından önemli farkları vardı. Ancak yine de bu hareket, NEP'in mantığının tersine bir işleyişin sinyallerini vermeye başlamıştı. Öyle ki, tarımda şiddetli bir kollektivizasyon kampanyasına gereksinim olmadığını ileri süren bazı bolşevikler sorunun bu türden tedrici bir yönelim sayesinde çözüleceğine inanıyorlardı.

Halbuki tarım sorununun tedrici süreçlerle çözülemeyeceği son derece açıktı. NEP döneminde kollektivizasyonu çağrıştıran denemelerin boyutu ne olursa olsun, sosyalizm için toprakta, kırlarda ve mujiğin yaşama bakışında köklü bir altüst oluş, ciddi bir devrim gerekiyordu.

Bu dönüşüme öncülük edenler bolşevizmin nihai temsilcileri

olmaya hak kazandılar. Tarımın sosyalist kuruluş sürecinin ayakbağı olmasını engelleyecek, hatta ona yeni bir ivme kazandıracak kollektivizasyon dönüşümünün temelinde siyasal devrimin toplumsal devrim alanına yaptığı köklü bir müdahale vardır. Budur, dönüşümü bolşevik yapan.

Kollektivizasyonun siyasal mantığı hesaba katılmadığında, dönüşümün şiddeti ve yarattığı kaçınılmaz gerginlik bahane edilerek tarımda sınıf uzlaşmacılığına çanak tutan yaklaşımlar sergilemek kaçınılmaz olur. Buna çok tipik bir örnek Tony Cliff'tir. Sovyet tarihine keyfi bir biçimde yaklaşma alışkanlığını her zaman sergileyen bir geleneğin uzantısı olarak Cliff, ağacı gövdesiz ve yapraksız tarif etmeye çalışmaktadır:

> *"Kollektivizasyonun tarım kesiminin kendi içindeki farklı sınıflar üzerindeki etkilerini burada incelemeyeceğiz, sadece şu soruyla ilgileneceğiz: Kollektivizasyon, ekonominin tarım sektöründen aldığı toplam geliri nasıl etkiledi?"* **(71). [CLIFF TONY]**

Mantık son derece açık... NEP'ten çıkış kulakların kabaran iştahlarına, dolayısıyla artan sabotajlarına ve kır-kent makasının kırlar lehine açılmasına bağlanacak, sonra da kollektivizasyon hamlesinin bu durumu kısa vadede ne kadar değiştirdiğine bakılarak Stalin'den hesap sorulacak!

Sınıf mücadelelerinin inanılmaz ölçüde sertleştiği bir dönemi tarımsal üretimdeki dalgalanmaya bakarak nasıl ele alabiliriz? Büyük toprak sahiplerinin kollektivizasyon kampanyasına gösterdiği direnç sonucunda ortaya çıkan tahıl ve besi-hizmet hayvanlarındaki kayıpların yüksekliği mi, yoksa kollektif çiftliklerin ilk dönemlerde sergilediği büyük acemilikler mi, bu muazzam dönüşümün tarihsel meşruiyetini sorgulayacak?

Böyle saçmalık olmaz. Tarım sosyalizmle barışık hale gelmeksizin köklü kamulaştırma veya kollektivizasyon hamleleri olmaksızın hiçbir ülkede sosyalist kuruluşun önünün açılabileceğini düşünmemek gerekir.

Yazının ilk bölümünde de değindiğim gibi, tarımda sosyalizme doğru gerçekleştirilen sıçrama kent ve kır arasındaki çelişkilerin de azaltılması yolunda büyük bir önem taşıdı. Rus köylüsünün gerici ideolojilerin etkisinden kurtarılması, modern tekniklerin üretim sürecine girmesi ve daha da önemlisi kentlerle kırlar arasındaki ilişkinin planlanabilir hale gelmesi kollektivizasyon hamlesinin ürünleri oldu.

Kollektifleştirme hareketinin yeni bir kızıl terör dalgası yarattığı biliniyor. Şiddetin çoğu kez kollektifleştirmenin tek aracı olarak ortaya çıkmasının dört temel nedeni var. Bunlardan ilki, tamamen tarihsel. Bolşevik iktidarın, yüzyıllardır yoksul köylülerin iliğini kurutan zengin toprak sahiplerinin ortadan kaldırılması gereken bir sınıf olduğu konusunda son derece belirgin görüşleri vardı. İkinci olarak, iktidarın sahibi proletaryanın devrimden sonra kendisine açlıktan başka hiçbir şey vermemiş olan bu sömürücü sınıfa duyduğu kin var. Kulaklardan en fazla çeken yoksul köylülüğün siyasal iktidarın desteğini alınca patlayan öfkesi terörü destekleyen bir diğer etmen. Son olarak tarihsel sonunu hisseden toprak sahiplerinin Sovyet iktidarının yetkililerine, kollektifleştirme hareketinin militanlarına karşı yürüttüğü sinsice eylemlerin doğurduğu karşı tepkiden söz edebiliriz.

Saydığım nedenlerin Rusya gibi sınıf mücadelelerin her zaman uç biçimler yarattığı bir toprakta şiddeti nasıl körükleyeceği kolayca tahmin edilebilir.

Bolşevik yönetimin şiddeti bilinçli bir biçimde kışkırtmasında, kollektivizasyon hamlesinin yoğunluğu ile ilgili bir yön de buluyor. Stalin, kırlardaki devrimin bir patlama dışında gerçekleşemeyeceğini düşünüyor. Bu patlamanın kapsamında sömürücü toprak sahiplerine karşı aceleye getirilmiş fiziki saldırılar da yer alıyor. Bu nedenle kavga yüksek vitesle başlatılıyor ve sürdürülüyor. Uzun ama sistemli bir tarzın başarısızlık getireceği hesaplanıyor. Patlamanın yeterli altüst oluşu sağladığına karar verildiğinde, yeniden istikrar arayışı başlıyor. 2 Mart 1930'da Stalin "Başarı Sarhoşluğu" bildirgesini yayınlıyor. Kollektivizasyon hamlesindeki aşırılıkları ve acelecilikleri eleştiriyor.

Kırlardaki çılgınlık neredeyse iki yıl sürüyor ve ardından durulmaya başlıyor. Tarımda yeni sınıflar ve yeni bir ideolojik yapılanma kurulmuş oluyor. Kollektif tarıma geçen köylüler yaşadıkları kanlı kampanyaları kentlerden gelen traktörlerin toprakta bıraktığı ize, hızla artan hasada bakarak kısa sürede unutuyorlar. Simli çerçevelerin arasına konmuş sararmış İsa figürleri sessizce çıkarılıyor, baş köşeye Stalin'in gülümseyen resimleri asılıyor.

Sovyet lideri, en zor işi yapıyor ve Sovyet proletaryasını kuşatan köylülüğü düzene kazanıyor. Sovyet köylüsü kendisine tam da aradığı şeyleri; barış, dinginlik ve huzuru getiren bu allahsız düzenin kutsal kitaplardan daha somut olduğunu farkediyor.

Sovyet devrimi 1930'ların başında, egemen olduğu topraklara aşağı yukarı eşit bir biçimde dağılmış oluyor...

Bütün bunlar nedeniyle, Stalin'in NEP'ten çıkarak kollektifleşmeye hızlı bir başlangıç yapmasının altında *tarımsal ürünlerdeki azalmanın temel neden olduğu* konusundaki iddialar geçersizleşiyor. Bolşevikler kollektivizasyonu gerekçelendirirken sosyalizm, sanayileşme, siyasal olarak işçi sınıfının güçlenmesi gibi parametreleri öne çıkartıyorlar **(72).**

Ancak sosyalist mücadele tarihine bakan marksistlerin önemli bir bölümü, bu göz kamaştırıcı atılımı beğenmiyorlar. Beğenmediklerini ya "Stalin'in terörü" diye karşılarına alıyorlar, ya da daha dost gözükmeye meraklılarsa, "bolşevikleri çaresiz bırakılmışlardı" türünden gerekçeler üretiyorlar.

Bir önceki bölümde Buharin'den söz etmiştim. Sınıflar mücadelesinin yatıştırıldığı ve sıçramalar olmaksızın yakınlaştırılacak bir sosyalizm perspektifinin savunucusu olarak, yıllar sonra neden Garbaçovcu züppeler tarafından çok sahiplenildiğini anlatmaya çalışmıştım. Yine o vesileyle Türkiye'den aşamacı bir yaklaşıma örnek olarak Perinçek'in "sürekli budamalar"dan oluşan sosyalist kuruluş süreci tasavvuruna değinmiştim.

Sürekli sıçramalar veya süreklileşmiş müdahaleler, çoklukla radikal kopuşların ihmali veya reddi anlamına gelir. Perinçek'i, ilk bakışta çok farklı bir noktada durduğu izlenimi veren Buharin'e yaklaştıran da, MDD'cilerin "kopuş"lara dönük alerjileridir:

> *"1929'da başlayan kollektifleştirme. Bolşeviklerin gönüllü seçtikleri bir program olmaktan çok, o zamanki tahlile göre Bolşeviklere dayatılan bir programdı. Zengin köylülük şehirleri açlıkla tehdit ederek, Bolşevik iktidarı kendi doğal çizgisinden ayrılmaya zorluyordu. Ota Şik gibi 1930'lardaki kollektifleştirmenin şiddetli karşıtları bile, 1920'lerin sonlarına doğru şehirlerin ihtiyaçlarının karşılanmasını tehdit eden bir köylü direnişinin varlığını kabul ediyorlar"* **(73). [PERİNÇEK Doğu]**

Bolşevik iktidarın doğal çizgisi "NEP'le ömür boyu flört etmek", ya da mülk sahibi köylülük daha uysal davransaydı, ona sosyalist kuruluşta daimi bir yer vermek miydi? Perinçek, kitabında güya "düzleyici" diyerek övgüler düzdüğü Stalin'e gözümüzün içine baka baka hakaret etmektedir. Devletin Türkiye solunun başına musallat ettiği bir çizgi için bundan daha doğal ne olabilir? Enternasyonalizme karşı milliyetçilik, bağımsız sınıf tavrına karşı uzlaşmacılık, sosyalist devrimciliğe karşı aşamacılık, devrimci mücadeleye karşı cuntacılık

ve işçi sınıfı temeline karşı köylücülük...

Kollektivizasyon, bolşevizme dayatılmış...

Kollektivizasyon, zengin köylülerin açgözlülükleri nedeniyle gündeme gelmiş...

Bütün bunların gerçekle uzaktan yakından ilgisi yok. NEP'ten çıkış ve tarımda kollektivizasyon, işçi sınıfı iktidarını sağlamlaştırmayı ve mülkiyet biçimlerinde sosyalizme dönük ikinci köklü değişiklikleri sağlayan büyük bir atılımdır; 1917'nin geleceğe devrettiği bir sorunun halledilmesi, tarihin düzeltilmesidir: "Daha önce belirttiğimiz gibi, Sovyet iktidarının zayıflığı en çok kırlarda görülüyordu" (74).

1930'u döndükten sonra, yani kırlardaki büyük sıçrama gerçekleştikten sonra, ortada zayıflık filan kalmamıştı...

Peki, Sovyet iktidarını sağlamlaştıran, toplumdaki sınıflar mücadelesine bambaşka bir denge getiren bu hamlenin siyasal arenadaki yankıları neydi? On yıla yakın bir süre NEP'e öncülük eden partinin iç dengeleri bu büyük dönüşümü hasarsız atlatabilecek kadar dayanıklı mıydı?

Bu soruların yanıtlarını vermeden önce şunu hatırlatmak gerekir: Bolşevikler arasında Lenin'in ölümünden sonra hızlanan veya su üzerine çıkan iç mücadelenin kaynağını tek başına Sovyet düzeninin sınıfsal dayanaklarındaki oynamalarla açıklamak saçmadır. Siyaset yasaları iktisadi süreçler karşısında bu kadar bağımlı, bu kadar kişiliksiz olamaz. Ancak, parti içi mücadeleyi devrimciler arasındaki gerilimlerin, teoriyle ilgili nüansların kontrolden çıkmasıyla veya Stalin'in muhakkakki varolan kabalığıyla açıklamak da fazlasıyla yüzeysel kalmaktadır. Zinovyev ve Kamenev gibi önemli ama düşünsel zeminde rengi belirsiz olanlar bir yana, Trotskiy ve Buharin'e karşı Stalin'in değişik zamanlarda yürüttüğü mücadelenin köklerini araştırır ve 30'larla birlikte bu mücadeleye kan sıçramasının nedenleri üzerinde düşünürken insanlar psikoloji kadar sınıflar mücadelesinin yasalarına da önem verseler, daha sağlıklı sonuçlar alınacaktır.

1920'ler boyunca Sovyet Rusya beklemeye alınan bir ülke durumundadır. Bolşevik liderlerin önemli bir bölümü, askeri müdahaleden sonuç alamayan emperyalist ülkelerin egemen çevreleri, Avrupalı komünistler, herkes yeni düzenin nereye gideceğini merakla beklemektedir. İktidarda bir işçi sınıfı vardır, ama toplumsal devrim açısından ortada bir pata durumu söz konusudur. NEP'in tasfiyesi ve kollektivizasyon bu "bekleme" döneminin de sona erişidir.

Oysa başka şeyler bekleyenler de vardır:

> *"1920'lerin sonlarına doğru, genç Sovyet devletinin iç savaşın ve dış müdahalenin yangınında veya ekonomik ve siyasal abluka sonucunda ortadan kalkacağına dair umutlarını yitiren sosyalizm düşmanları bütün ümitlerini kapitalizmin kulaklar eliyle restorasyonuna bağladılar. Ne var ki, bu umutlar da kısa süre içerisinde kulakları son sömürücü sınıf olarak yenilgiye uğratan kitlesel kollektif çiftlik örgütlenmesiyle yıkılıp gitti"* **(75). [Morozov V]**

Kuşku yok bolşevikler arasında kollektivizasyon süreci konusunda çıkan tartışmalarda taraflardan hiçbirisi kulakların sınıfsal çıkarlarını savunmadı. Ancak Sovyet düzeninin kırlara müdahale yapmaksızın bir denge modelinde ayakta kalabileceğini düşünenler nesnel anlamda kulak sınıfının çıkarlarını savunmuş oldular.

Bu nedenle Stalin'le beraber partide dönemin en fazla sayılan kişisi olan Kalinin tarafından bolşeviklerin gündemine sokulan kollektivizasyon politikalarına karşı diğer yöneticilerce yöneltilen itirazlar, kısa bir süre sonra karşılıklı olarak çok ağır suçlamaların yapılması sonucunu doğurdu. Zaten Kalinin ve Stalin'in konuya ilişkin ilk metinleri Buharin'in "tarımda denge" modeline karşı yöneltilmiş ağır polemiklerden oluşmaktaydı. Parti önderliğin bu yeni yaklaşımıyla karşılaşır karşılamaz, büyük çalkantılar yaşamaya başladı. Rikov, Buharin ve Tomskiy, aşağı yukarı benzer gerekçelerle yönetici görevlerden istifa ettiler.

Partideki saflaşma giderek belirgin hale geliyordu: 1922'den sonra şekillenen trotskizm, Stalin'in başını çektiği kesim ve şimdi Buharinciler... Trotskistler bu üç parçanın sınıf temelini işçi sınıfı, bürokrasi ve köylülükle açıklamayı öteden beri pek sevmişlerdir. Kulağa hoş gelebilir, bir temeli yoktur. Ancak şurası açık olmalıdır: Sovyet düzeninde 1930'taki dönemeç, uzunca bir süre gerçekten de birbirine zıt olan iki muhalif akımı, trotskizmle Buharinciliği ayrı olma bahtsızlığından kurtarmıştır. Sovyet devrimine inançsızlığın değişik yönlere savurduğu iki eğilim, işçi sınıfı iktidarının sömürücü sınıfların defterini dürmesi ile birlikte siyasal ayrımları bir kenara koyarak işbirliği yapmak zorunda kalmışlardır.

Ama, kollektivizasyonun başında durum henüz bu aşamada değildir. Stalin Buharin'i sağcılıkla, Buharin ise Stalin'i trotskizmle suçlamaktadır. NEP süreci boyunca Trotskiy'e karşı "işçi-köylü itti-

fakının sağlamlığının Sovyet düzeninin sigortası olduğu" tezini birlikte işleyen Stalin ve Buharin'in yolları artık ayrılıyordu. İktidarın sola kayması ilk elde Trotskiy'in tezlerine dönüşü çağrıştırıyordu ve Buharin'in elinde Stalin'i trotskizmle suçlamak gibi "kuvvetli" bir koz vardı!

Stalin biraz da bu nedenle kollektivizasyon politikaları gündeme gelirken NEP döneminin ne anlama geldiği üzerinde fazlasıyla durma ihtiyacı hissetti. Lenin'in NEP'i "geçici bir geri adım" olarak değerlendirdiği onlarca makale yeniden basıldı, Stalin konuşmalarında bu makalelere bolca gönderme yaptı. Bolşeviklerin tarımda kamu mülkiyetinden hiç vazgeçmedikleri ısrarla vurgulanıyordu. NEP sadece bir soluk almaydı. Soluk alınmıştı ve şimdi yola yeni bir hızla devam ediliyordu...

Ancak Stalin NEP değerlendirmelerinde burada durmadı. Haklı bir biçimde, NEP'in sınıflararası mücadelede mutlak bir konsolidasyon anlamına gelmediğini, dipten dibe güçlenen kulak sınıfların varlığının dışında, belli sektörlerde palazlandırılan devlet kapitalizminden de söz etti:

> *"Gerçekte NEP, geri çekilmeyi ve özel ticarete karşı bir hoşgörüyü varsaymakla kalmaz, devletin denetiminde bir kapitalizmin dirilmesini de öngörür. Bu dönem, NEP'in başlangıcına damgasını vurmuştur"* **(76). [STALİN Yosif]**

Nihayete erdirilen zorunlu, ama işte böylesine riskli bir dönemdir. Deutscher'in "Lenin'in köylülüğü sistemli bir biçimde iktidarın yanına çekme planı" **(77)** olarak tarif ettiği dönem sona ermiş, yerine Sovyet kırlarının sosyalizme kazanılma hedefi yerleştirilmişti.

Stalin NEP döneminde sık sık sesini yükselten "sol"cuların gevezelikten başka birşey yapamadıklarını, fiilen bir mücadele yoksa, kuru ajitasyonun gereksiz, hatta zararlı olduğunu söyler: Isıracaksan boş yere tırmalama **(78)**...

Isırmayacaksan sus...

Sovyet yönetimi NEP boyunca sabırla bekledi, Stalin bu sabrın da yöneticisi oldu, gevezeliklerden uzak durdu.

Sonra, ısırma dönemi başladı. Sovyet işçi sınıfı kulaklara karşı gerçek bir savaş açtığında ortada ne trotskistlerin solcu itirazları, ne de Buharin'in istikrar fetişi kaldı. Sosyalizme dönük büyük bir hamle başlatılmıştı.

Çok sonraları "demokratikleşme, yaşam standartları ve üretim

araçlarının kamulaştırılması ve bireysel potansiyellerin realizasyonu en az üretim araçlarının kamulaştırılması kadar önemlidir" (79) diyerek 1930'lardaki büyük dönüşümü reddedenler işe sosyalizmin maddi altyapısını dinamitleyerek başadılar. Buna "piyasa sosyalizmi" adını verdiler. Oysa, 1930'larda sosyalist kuruluş emek gücünü istikrara kavuşturmuş, işsizliği ortadan kaldırmış, tarımı makineleştirmiş ve sömürücü sınıfları fiilen yoketmiş, tarıma makineleşmeyi sokmuştu. Bunlar daha az önemdemiydi?

Bu dönüşümlere öncülük eden bolşevik kadrolar, insanlığın geleceği açısından üretim araçlarının kamulaştırılmasına öncelik veren kişilerdi... Onlar marksist ve ihtilalciydi... Bu özelliklerinin sorumluluğuyla hareket ettiler; tarih yazdılar... Zorladıkları güzellik oldu...

8. BİR ÖRGÜT EMEKÇİSİNİN ÖYKÜSÜ STALİN'İN YÜKSELİŞİ

Lenin, birçok yerde, Ekim sosyalist devriminin 1905'teki kitlesel ayaklanma pratiğinin derslerine çok şey borçlu olduğunu yazar. Kuşku yok, 1917'deki muzaffer devrim, gerek siyasal perspektif, gerekse mücadele teknikleri konusunda çok şey devretti Rus devrimci hareketine ve özel olarak bolşeviklere. Lenin ve arkadaşlarının 1905'te egemen sınıflara "biz bu işi yaptık mı, tam yaparız" mesajını verdirdikleri ünlü *Krasnaya Presnya* ayaklanmasındaki barikat savaşları, 1917 Temmuzu'ndan itibaren sokak kavgalarında karşı-devrimci çetelere ve liberal burjuvaziye karşı işçi kitlelerini sıcak bir kavgaya örgütleyen bolşeviklere büyük bir deney aktarmıştı.

Ama devrimin geriye çekildiği, karşı devrimin, gericiliğin altın çağı diye tanımlanan yıllara girildiği 1907 sonrasında durum böyle miydi? 1908 yılında, genel olarak Rus devrimci hareketi, on yıl sonraki büyük zaferin sıcaklığını hissediyor muydu?

İhtilalci, tutkulu insandır. Hainler ve teslim olanlar dışında kalan Rus devrimcileri de tutkularıyla ürettiler geleceğe dair umutlarını; bu anlamda zaferden hiç kuşku duymadılar. Ama, sürgünde veya birer "siyasi göçmen" olarak Avrupa'da; İsviçre ve Fransa'da, İtalya'da ayakta durmaya çalışırken çok büyük sıkıntılar çektiler. Hatta Lenin dahil çoğu, kendilerini beslemenin bireysel dayanaklarını öne çıkarmak zorunda kaldılar. Yurt dışında bolca tartışan, partinin gelecek mücadeleler için olanaklarını geliştirmek için kafa yoran bolşevikler ile ülke içinde ama tutsaklıkta, ama sürgünde, ama kaçakta örgütü ayakta tutmaya çalışan kadrolar arasında çoğu kez kopukluklar yaşandı. Ta ki, Rus gericiliğinin, açgözlü Rus burjuvazisinin yolun sonuna geldiği 1912 yılına kadar...

Bolşevizmin paslanmaya başlayan çarklarını yağladığı, kendi mirasını yeni ve daha iddialı bir ruhla harekete geçirdiği bir dönemin başlangıcıdır 1912 yılı. Bunun temelini de, geniş kitleler oluşturuyordu. Rus emekçileri, teklemeye başlayan düzene karşı yeniden ve bir kez daha durmamamacasına harekete geçmeye başlıyorlardı.

Prag Konferansı bu koşullarda toplandı. Bolşevik parti, yeniden ülke içindeki sınıflar mücadelesine müdahale etmek için planlar yapıyordu. Konferansın seçtiği yedi kişilik yeni Merkez Komitesi, geride kalan yılların dağınık birikimini kucaklayan, biraraya getiren bir bileşenden oluşuyordu: Lenin, Spandaryan, Orjonikidze, Stassova, Stalin, Zinovyev ve Malinovskiy...

Ohrana ajanı Malinovskiy sayılmazsa, yeni MK, örgüt emekçileri ile bolşevizmin stratejisyenlerini yanyana getiriyordu. Stalin'in parti içerisindeki rolü işte bu konferans sonrasında sürekli olarak arttı. Önce, bir kesimin temsilciliği, ardından partinin bütün bir birikimini kendi kişiliğinde toplama sorumluluğu...

Stalin, kişiliği ve yetileri elverdiği oranda; bu anlamda tarihsel açıdan tutarlı ve etkili, ama partinin mirasını yeniden üretme anlamında eksikli bir biçimde yerine getirdi üstlendiği sorumluluğu.

Siyasal kariyerine Kafkasya'daki şaşırtıcı devrimci faaliyetlerin onuruyla başlayan Stalin'in, devrimden sonra ama daha Lenin'in sağlığında partinin genel sekreterliğine yükselmesini sağlayan süreç, 1912'de başladı. İlk başlarda "örgüt işlerine bakan" genel sekreterlik konumunun zamanla parti liderliğine dönüşmesi, bu nedenle, kimilerinin ileri sürdüğü gibi, tarihin Rus devrimine talihsiz bir cilvesi olarak değerlendirilmemelidir.

Bolşevizmi iktidara taşıyan süreçte, stratejik ustalıklara uygulama olanağı veren örgütsel altyapının büyük bir önemi vardır. Bu altyapı, adı geçen ustalıklara genel olarak seve seve boynunu büken, ama devrimci çalışmada olanaksızı zorlamayı ilke edinen kadroların büyük bir rolü oldu. Bu kadroları temsil eden bir kurumsallık elbette yoktu ama, Stalin, kendi kişiliğinde bu kadroları bolşevizmin etkin bir bileşeni olarak sırtlamayı bildi.

Devrimci mücadelenin diyalektiği, bu bileşeni, kısa bir süre sonra devrimin önderliği içerisinde vazgeçilmez yaptı. Rus devriminde bir cilve veya talihsizlik aranacaksa, bu diğer bileşenlerin büyük tutarsızlıklar ve öngörüsüzlüklerle malul olmasında bulunabilir.

Stalin'in yetersizlik ve yanlışlıklarına yoğunlaşanlar, bolşevizmin veya bolşevizme sonradan katılan tarihsel kişiliklerin "birey" bazında

nasıl bir görüntü verdiklerine de bakmalıdırlar. Devrimin büyük mimarı Lenin'in birarada tuttuğu önde gelen kadroların hangi biri bu büyük sorumluluğu taşımada Stalin'den daha iyi bir profile sahipti?

Kamanev mi, Zinovyev mi, Trotskiy mi, Buharin mi?..

Stalin'in günahlarını dillerine dolayanlar, devrimci mücadeleye yaklaşımlarındaki parçalı ve keyfi tutumla aydın kimliklerini örgüt adamlığının sürekli olarak karşısına çıkaran, birikimlerini aşan bir kapris ve sorumsuzlukla hareket etmeyi alışkanlık haline getiren ve kaçak güreşmeyi siyasal erdem sanan bolşevik elitin arkasına saklanmayı bırakmalıdır. Bugün tarihe "aydın" kimliği ile bakanlar, sahip çıktıkları tarihsel kişiliklerin sahnelenen oyunda birer başrole sahip olduğunu unutmamalıdırlar.

Bu nedenle Stalin'in yükselişinde ve kendi ekibini kurmasında "komplo" teorileri üretirken daha dikkatli olunmak zorundadır. Devrimin ve genel olarak siyasal mücadelenin mantığı temel olarak komplolar silsilesi ile açıklanamaz. 1921'de, daha Lenin'in sağlığında Genel Sekreterlik görevine Stalin'in, örgütsel mekanizmalarda hakimiyet açısından en az bu makam kadar önemli olan kadrolardan sorumlu MK sekreterliğine Stalin ile uzun yıllar kader ortaklığı yapan Vyaçeslav Molotov'un gelmesi, birbirini kollayan bir ekibin yükselişi olarak değerlendirilse bile, aynı zamanda bu türden görevleri küçümseyen, örgütsel pratiğin zahmetli yükünü omuzlamaya hiç istekli olmamış kadroların düşüşü biçiminde de pekala algılanabilir. Bu görevi süresince Stalin'in partiye hakim oluşuna büyük katkısı olduğu gerekçesiyle çok eleştirilen Molotov'un, bu görev için biçilmiş bir kaftan olduğunda dönemin bütün MK üyelerinin birleştiği ise, nedense hep unutulur!

Zaten, Stalin'in yükselişine dair analizlerde "unutmak" genel bir kuraldır. Lenin hastayken veya ölümünden hemen sonra, henüz daha siyaset yapma güçleri zirvedeyken, üstelik Lenin'in talihsiz vasiyeti sıcaklığını korurken, topu birbirlerine atan Trotskiy, Zinovyev ve Kamanev, sonraları, siyasal meşruiyetleri mutlak olarak azaldığı bir dönemde, kendilerini çok kötü durumlara düşüren yöntemlerle "partiyi yönetmeye adayız" diye ortalığa çıkmışlardır. En kritik MK toplantılarında suskun kalan, "Stalin görevde kalmalıdır" diyen veya asil tavırlarını komite toplantıları yerine av partilerinde sergileyen bu liderlerin omuzları büyük bir kuruluş sürecinin sorumluluğunu taşıyabilecek dayanıklığa sahip değildi.

Komünist gelenek, Stalin'in partide mutlak bir otorite haline

gelmesini onun kişiliği ile açıklayacağına, bolşevik hareketin neden yıllarca bir Lenin tembelliğine girerek, önderlerini bu kadar yalnız bıraktığını araştırmalıdır.

Stalin'i öne çıkartan, bolşevizmin Rusya'da her zaman ihtiyaç duyduğu karizmatik lider boşluğudur...

Ölümüyle birlikte Lenin'in mitleştirilmesi biraz da bundan kaynaklanmaktadır. Geri Rus toplumunun beklenti ve gerksinimleri bu tür bir mitleştirmeye çanak tutarken, Stalin kendisinin yetemeyeceği tarihsel bir sorumluluğu büyük önderin kalıcı ve dokunulmaz varlığının takviyesi ile üstlenmiştir:

> *"Lenin, 12 Ocak 1924'te ölünce, Stalin cenaze törenini üzerine aldı ve tabutu taşıyanlardan biriydi. Lenin'in dul eşi ile öteki Bolşevik ileri gelenlerin itirazlarına karşın Kızıl Meydan'daki mozoleyi hazırlattı. Burada Lenin'in alçakgönüllülüğü ile sadeliğinden ayrıldı ama, büyük kesimi hala köylü olan Rus halkının, bir mabet ve `bozulmayan tene sahip bir aziz' tarafından nasıl duygulanabileceğini Avrupalılaşmış Bolşeviklerden daha iyi anladığını da göstermiş oldu"* **(80). [STRONG ANNA]**

Lenin'in bir mit haline getirilmesi uluslararası komünist hareketin tarihinde sık karşılaşılan bir durum. Belki bir başlangıç, belki çok etkili araçlar kullanıldığı için en acımasız olanı ama, yine bu gelenekte daha sonra karşılaşılan örneklere göre elbette en "meşru" olanı...

Daha sonra bizzat Stalin, Mao, Kim il Sung, hatta Che örneklerinde (değişik türleriyle) karşılaştığımız mitleştirme girişimleri ile Lenin'inki arasında önemli ayrımlar var. İşçi sınıfı hareketine adı Marx ile birlikte anılmayı hak edecek kadar köklü katkılar yapan bir ihtilalcinin genç ve çalkantılı komünist partilerine, Üçüncü Enternasyonal'e yalnız kuramsal açıdan değil, fizik varlığıyla da miras kalması, bekçilik etmesidir Lenin'in mit haline gelmesi. Belki bu mitleşme, liderlerin sağlığında heykellerinin dikildiği, madalyadan insanların bellerinin büküldüğü, apolet şatafatının devrimcilik gururunu gölgelediği örneklerle dolu olan bir tarihe başlangıç oldu. Ama, Lenin efsanesi, insanlığın kurtuluşu kavgasını veren on milyonların emperyalist yalan makineleri karşısında mücadeleye bir-sıfır yenik başlamasının önüne de geçti. Okuma yazma bilmeyen mujiğin tanrıyı yeryüzüne indirmesi, gerçekten önemli bir aşama oldu...

Asıl sorun, bir diğer tanrının; "para"nın; "kar"ın yeryüzünden defedilememesindeydi...

Stalin'in, daha hemen ölümünden itibaren Lenin'i mitleştirmeye başlamasına bilindiği gibi bir başka süreç daha eşlik etti. Önderin kaybından sonra, partide bir "Lenin kaydı" dönemi başlatıldı. Devrimden sonra "çıkarcılar ve bozgunculardan temizlenen parti, bu kez kapılarını açma yoluna gidiyordu. Stalin'in muhalifleri, "Parti'ye" sloganıyla başlatılan bu kampanyanın kendi altlarındaki toprağı kaydırmakta olduğunu sonradan farkettiler:

> *"Bu manevranın siyasal amacı, devrimci öncüleri, tecrübesiz, bağımsızlıktan yoksun ve bir o kadar da otoriteye boyun eğme alışkanlığına sahip olan bir insan hammaddesi içinde eritmekti"* **(81). [TROTSKİY Lev]**

Stalin'in partinin kapılarını açmadaki tezcanlılığı, Lenin'in yokluğunda iç konsolidasyon açısından artık güvenilmez hale gelen ve sosyalist kuruluşa dair düşünceleri bulanıklaşmakta olan parti liderliği üzerinde basınç yaratma amacını elbette taşıyor. Bunun dışında, partinin toplumsal tabanını kuvvetlendirmek gibi, o dönem diğer bolşevik liderlerin de kabul ettiği bir ihtiyaç vardı ortada.

Sonuçta, parti standartlarında belli bir düşüş yaşandığı doğruydu. Ancak doğru olan bir başka şey, partinin geleceğe daha fazla güvenle bakan, yaşamla ilişkiyi teorik değil pratik bir düzlemde kuran bir tabana kaydığıdır da...

1920'ler Sovyet Rusyası'nda ihtiyaç olan bir partidir bu...

Doğrudur-yanlıştır; bu tartışılır. Ancak, ömürlerini Stalin'e karşı "taban inisiyatifi" geliştirmeye adayanların partinin sıra neferlerine bu kadar küçümseyerek bakmalarını anlamak güçtür. Bolşevik partinin tarihindeki dört anlamlı büyüme döneminden birisidir bu. Bir tanesi 1905'e, diğeri muzaffer Ekim ihtilaline, sonuncusu ise 1941'de Alman faşizminin sosyalizm topraklarına saldırmasına denk düşmüştür. Hepsi de anlamlı, amacı olan ve işe yaramış büyümelerdir. Lenin'in ölümünden sonraki genişleme de, partinin öncülüğünü hayata geçirebilmek için gerekli olan bir sıçramadır. SBKP'yi daha sonra 20 milyona dayanan üye yapısıyla hantallaştıran bu sıçramalar değil, kadroları sürekli politize edecek bir iç dinamiğin yakalanamamış olması ve partizan olmayan (olamayacak olan) bir nüfusun partinin içine çekilmesidir.

Lenin kayıtları adı verilen bu kampanyaların leninizmin ruhuna aykırı olduğu **(82)** da hiçbir biçimde ileri sürülemez. Leninizmin genişleme ve içe kapanma açısından uçlarda gezinen bir tarihi vardır

ve Lenin'in "parti işçi sınıfı tarafından mekanik bir biçimde şişirilmemeli" uyarısı, tek başına Vladimir İlyiç'i tarif etmemektedir.

Ancak, Lenin'in bir uyarısı vardır ki, gerçekten de bolşevik parti için hayati olan bir niteliğin, kendi ölümünden sonra nasıl bir tehdit altına girdiğini bize çok iyi hatırlatmaktadır:

> *"...partinin proleter siyaseti onun üye bileşimi tarafından değil, Parti'nin eski tüfekleri diye adlandırılabilecek küçük grubun bütüncül prestiji tarafından belirlenmektedir.(...) bu grubun içindeki küçücük bir çelişki, bu prestiji ortadan kaldırmasa bile, grubun siyaseti belirleme gücünü elinden almaya yetecektir* **(83). [LENİN VLADİMİR İLYİÇ]**

Daha Lenin'in ölümünden önce, eski tüfekler arasındaki çelişkiler bu öngörüleri haklı çıkartacak noktaya gelmişti. Ancak bir konuda aldanmamak gerekiyor. Lenin döneminde bolşevizm, iç çelişkilerden hiçbir biçimde arınmış değildi. Bu çelişkiler, canlı herhangi bir siyasal yapının kaçınılmaz olarak bünyesinde taşıyacağı zenginliklerle sınırlı da değildi.

Bolşevizmin birçok başka örnekte görülmediği kadar iç gerilimlerle dolu bir tarihi vardır. Bu nedenle, Lenin'in uyarısındaki telaşı anlamak için, Lenin'in bolşevik deneydeki özel rolünü kavramak dışında bir alternatifimiz yoktur. Daha önce, *"Ne Yapmalı"cılar Kitabı*'nda değindiğim gibi, eğer ortada eski tüfeklerin sarsılmaz bir prestiji varsa, bu onların her türden çelişkiye rağmen, bir de Vladimir İlyiç'e sahip olmalarındandı. Deyim yerindeyse, Lenin, bolşevizmin prestiji açısından çok etkili bir tutkal da oluşturuyordu.

Lenin öldüğünde bu tutkal büyük ölçüde çözüldü.

Ancak, devrim öncesinde ve iktidarın ilk yıllarındaki seferberlik döneminde etkili olan bu tutkal acaba yeni dönemde zaten kaçınılmaz olarak etkisini yitirmeyecek miydi?

Bu sorudan, "Lenin yaşasaydı" fantezisini dışarıda bırakırsak (ki Lenin'in aktif siyaset yapabileceği her yıl Sovyet emekçilerinin kazanç hanesine yazardı), daha uzun erimli projelere yaslanılması gereken bir kuruluş sürecinde, parti içi çelişkilerin tolere edilebilmesinin daha zor olduğu yanıtını çıkarmak gerekir. Önünde sonunda muhalefette konumlanan devrimci bir parti ile, yaşamı belli bir rotada değiştirmek gayreti içerisindeki bir iktidar partisi arasındaki ayrım, ciddi bir ayrımdır. Devrim öncesindeki tartışmalarda da tarihsel bir süreklilik görmek, tek tek bolşeviklerin kendileriyle tutarlı konumlanışlar içinde

olduğunu hissetmek mümkündür. Ancak, 1903-1917 yılları arasında bolşevikler arasındaki ayrımları zaman zaman geri plana iten, zaman zaman da unutturan nesnel altüst oluşlar yaşandığı unutulmamalıdır. 1905 Devrimi, 1902-3 yılının hummalı tartışmalarından sonra, bırakalım Lenin ve arkadaşlarını, menşevikleri bile yepyeni bir ortama sürüklemiş, bir-iki yıl önceki ayrım ve küskünlüklerin çoğu unutulmuştur (veya uykuya yatırılmıştır). Buna benzer bir sürü örnek vardır.

Ama, özellikle 1919'dan itibaren Sovyet Rusya'nın kaderini belirleyecek politik tartışmalar, her biri geleceğe büyük bir miras devreden adımlara ilişkin olduğu için, siyasal tartışmalarda derin izler bırakmışlardır. Bu nedenle Lenin'in yokluğunda parti içinde fırtınalı tartışmalar yaratan planlama, kollektivizasyon, endüstrileşme gibi başlıklar, bölünmeye yol açacak kadar derin konulardır. Bu nedenle bazı yazarların, "Lenin yaşasaydı, farketmezdi, parti yine de bölünürdü" vurgusuna burada katılmamak elde değildir **(84)**.

Yani, 1920'lerdeki iç hesaplaşma, çoğu ertelenmiş veya uykuya yatırılmış küçük birikimlerin canalıcı tartışmalar nedeniyle harekete geçmesi sonucu ortaya çıkmış ve yatıştırılması mümkün olmamıştır.

Bu anlamda partinin Stalin'in denetimine geçiş sürecini, bir tür "bilek güreşi" olarak algılama eğiliminde olanlar yanılıyorlar. Bolşevik parti, kendine en uygun yolu ve liderliği seçti...

Hasımları, çoğu kez, Stalin'in veya kendi adlandırmalarıyla stalinizmin bolşevik mirasla olan köklü bağlarını kabul ettiler. Onlara göre bolşevizmden miras olarak karmaşık bir yapı kalmıştı, stalinizm trajik biçimde bu mirasın en kötü yönlerinin bir bileşkesiydi:

> *"Çoğu kez `stalinizmin tohumlarının başlangıcından itibaren bolşevizme içkin olduğu' söylenir. Buna bir itirazım yok. Ama, bolşevizm, ilk muzaffer devrimin ilk yıllarındaki coşkuyu yaşayanların unutmaması gereken başka tohumlarda -çok sayıda başka tohum- da taşımıştı"* **(85). [SERGE VICTOR]**

Serge'nin Şubat 1939'da söylediklerinde büyük ölçüde haklılık var. Ancak bu, sosyalist kuruluşun kendisine bolşevik mirasın en uygun ve mümkün olan tek tohumu seçtiği gerçeğini değiştirmiyor.

Bu gerçeğin altında yatan onca siyasi ve teorik ayrım, bize bolşevizmin 1920'lerdeki iç hesaplaşmalarındaki devrimci bağlanma problematiğini unutturmamalı. Daha önce *Gelenek*'te birçok kez vurguladığımız gibi, bolşevizmin 1920'lerin başındaki önder kadroları arasındaki büyük ihtilalcilerin önemli bir bölümü, sabırlı ve uzun

soluklu bir sosyalist kuruluşa uygun karakterde değillerdi. Bu da bizim öznel iddiamız değil. Bolşevik kadrolar arasındaki bu farklılaşmayı görenler arasında farklılaşmanın sonuçlarından hiç memnun olmayanlar da var:

> *"Ancak teorisyenlerin öngörülerinden daha trajik ve acılı olan olayların akışı Rakovsky, Krestinsky, Serebryakov, Preobrazhensky, Makharadze ve Troçki gibilerinin değil de Ordhonikidze, Kaganovich, Molotov, Kuibyshev ya da Stalin tipi eylem adamlarının egemen olmasına yol açtı.(...) Isaac Deutscher Bolşevikler arasında, rüyaya bağlı kalanlar ve iktidarla daha çok ilgilenenler diye bir ayrım öneriyor"* **(86). [LEWİN MOSHE]**

Bütün bunları birleştirdiğimizde, partide Stalin'in otoritesinin varlığını hissettirmesini sağlayan mekanizma açığa çıkıyor. Devrimin ilk yıllarında özgüveni pekişmiş Rus proletaryasının fiziki olarak güç yitirmesi ve politik belirsizlikler nedeniyle bu güvenin zaman zaman yıkıcı bir rol oynaması (acelecilikler, kaos, yağma hareketleri, bozgunculuk vs.), bolşevik önderliğin ortaya çıkan boşluğu kapatmak için büyük bir gayret sarfetmesine neden oluyor. İktidarın maddi dayanağı olan işçi sovyetlerinin bu boşluktaki rolü hesaba katılırsa, devrimden hemen iki-üç yıl sonra parti yönetiminin ipleri elinde toplaması ve devlet düzenini tesis etme konusunda olağanüstü bir çaba sarfetmesi anlaşılır şeylerdir. Ancak, karar süreçlerinin hiyerarşinin tepe noktalarına doğru çekilmesi, zaten ciddi ayrımlarla malul bolşevik önderliğin iç hesaplaşmasını kaçınılmaz olarak hızlandırmıştır.

Lenin'in sağlığında bolşeviklerin kendi otoritelerini artırmalarına yönelik ciddi bir iç itiraz "Sol Muhalefet"in bolşevik ayakları sayılmazsa, pek yoktur. Trotskistler bu durumu daha sonra şöyle açıklamışlardır: Lenin'in bolşevik önderliğin otoritesini artırma çabaları, işçi sınıfının fiziki zayıflığı nedeniyle ortaya çıkmış geçici bir önlemdi. Onlara göre, bu geçici önlemden bürokratlaşma ve yozlaşma üremişti.

Kendileri açısından tutarlı olan bu yaklaşımın aynı zamanda tarihsel açıdan Stalin dönemini meşrulaştırdığının, bilmiyoruz farkındalar mı? Çünkü, yine muhaliflerinin iddiasına göre Stalin, bolşevizmin önderliğindeki yerini sağlamlaştırırken, tabandaki işçilerin naif, plebyen duygularını harekete geçirmişti! Nitekim 1924-27 arasındaki mücadelede, trotskizmin asıl gücünü hiyerarşinin yukarıdaki kısım-

larından aldığı kolayca görülür.

O halde, Stalin'in gücü, bolşevizmin bir vakit mutlaka yeniden tesis etmesi gerekecek olan, taban-tavan uyumunu sağlamış olmasındadır. Bu uyumu sosyalist kuruluşun zahmetli dönemeçlerini alırken sağlayan bir önderliğin tarihsel meşruiyetini kim tartışabilir?

9. BİR VASİYET VE... BİR DEVRİMCİNİN KİŞİLİĞİ

Bu çalışmanın bazı bölümlerine temel teşkil eden yazılar daha önce *Gelenek* dergisinde yayınlanmıştı. Bunlar içerisinde yazarken en fazla zorlandığım, belki de kuramsal açıdan en az önemli olanıydı. Lenin'in vasiyetine değiniyor ve bu vasiyetin bolşevik partisi açısından son kertede bir talihsizlik olduğundan söz ediyordum. Beni zorlayan, o ana kadar Stalin karşıtlarının didik didik ettiği, türlü rivayetlere dayandırarak süslediği, kimi zaman ise tahrif ettiği bir tarihi belge konusunda "öznel" bir yaklaşım geliştirmek konusunda tereddüt etmemdi. Nihayetinde, ortada bir vasiyet vardı ve bir marksist için yapılacak ilk iş, doğrudan vasiyetin meramını kavramaktı. Ondan sonra hangi koşulların Lenin'i bu metni kaleme almaya ittiği üzerinde durulabilirdi.

Vasiyetin meramı oldukça açıktı. Ancak, Lenin'in bu düşünceleri parti yönetimine sunmaya karar verişini etkileyen faktörler, bir dizi nedenle karanlıkta kaldı. Her şeyden önce, bolşevik liderin kaleme aldığı neredeyse son çalışmaydı bu. Kısacası yazarına, pratik veya teorik araçlarla, bir "düzeltme hakkı" tanımıyordu vasiyet.

Ayrıca vasiyet sonrasında bolşevik parti soluk almaksızın vasiyete konu olan iç bölünme sürecine girivermişti. Dolayısıyla Lenin'in yazdıklarının doğrudan ve tek muhatabı olan bolşevik liderler kollektif bir kavrayışın ortaya çıkması için gerekecek zamana da sahip olmadılar. Sonuçta herkes bildiği gibi kullandı Lenin'in vasiyetini. Ve herkes bildiğini yaptı...

Bu nedenle Lenin'in vasiyetinin oluşum sürecine ilişkin bir şeyler söylerken aşırı derecede öznelleşmiş bir dizi yaklaşımın basıncı ile karşı karşıya kalınmaktadır. Ben bütün bunlardan olabildiğince nes-

nel ve bütüncül bir sonuç çıkarmak yerine, tartışmalar sırasında genellikle ihmal edilen bir olguya, Stalin ile Krupskaya'nın arasındaki soğukluğa dikkat çekmek istedim. Bu soğukluk Krupskaya'nın parti içi mücadelede Trotskiy ile birlikte davranmasına kadar varmış, Stalin büyük bir olasılıkla "Lenin'in karısı ile karşı karşıya gelmeme" titizlenmesiyle bu birlikteliği çözmek için büyük bir gayret göstermiş ve sonuçta 1927'de Krupskaya'yı yanına çekmişti.

Bu durumda vasiyete ilişkin söylediklerimin az buz değil, bir hayli öznel olduğunu kabul ediyorum. Bazı dostlarının "tarihsel bir metni bu şekilde ele almak ne kadar doğru" biçimindeki sorularını da anlıyorum. Ancak, tarihsel kişilikler, tarihsel olmanın yanında birer kişidirler de. Ve tarihi bu kişilerden ayırmak pek kolay değildir.

Lenin'in onca yıllık onurlu mücadelesinin son kesitlerinde yoğunlaşan parti içi mücadeleye bakışında bir insan olarak Lenin'i hesaba katmazsak yanılırız. İnsanı bütünüyle gözardı etmek, genel olarak yanıltıcıdır; bu bir... İki, Lenin hep yapabilendir, söz ile eylemi birleştirmekte eşsiz bir iradeye sahiptir. Lenin'in bu iradeye sahip olmadığı (olamayacağı) belki de tek metin vasiyetidir, bu anlamda insan olarak Lenin'i önemsemeyen değerlendirmeler, vasiyet söz konusu olduğunda iki kez yanıltıcıdır.

Buradan baktığımızda ne görüyoruz bu vasiyette?

Trotskizmin ve genel olarak yeni solun akademik düzeyine yakışmayacak kadar kurcalanan bu vasiyet, bolşevik parti tarihinin en ilginç ve üzerinde en fazla spekülasyon yapılan kesitlerinden birisinde ortaya çıktı.

Lenin'i bu mektubu yazmaya iten nedenler mutlaka ciddiye alınmalı. Dahası, bolşevizmin tarihindeki vazgeçilmez yeri nedeniyle Lenin'in yaşamının son döneminde parti içi bir değerlendirme yapması doğal karşılanmalı. Ancak, komünistler siyasal vasiyet bırakamazlar. Komünistlerin düşünce ve eylemlerinden başka siyasal vasiyetleri olamaz. Hele hele Lenin'inki gibi, işleri iyice arapsaçına çeviren bir belge, parti yaşantısına bir katkı olarak değerlendirilemez.

Lenin, bu vasiyeti yazarak, eylemleri ve sonraki düşünsel üretkenliğiyle sürekli olarak denetlediği ciltler dolusu eserini yol arkadaşlarına umutsuz bir seslenişle noktalamıştır. Gelişmeleri hasta yatağında takip etmeye çalışan, yaşamı boyunca her zaman aktif rol oynamaya çalıştığı için müdahale edememenin yarattığı gerginliği üzerinden atamayan büyük ihtilalcinin parti önderliğine yolladığı bir bombadır bu.

Yaklaşımım, vasiyetin içeriğinden kaynaklanmıyor. Çünkü bu

vasiyet, Stalin açısından son derece ağır olmakla birlikte, dönemin bolşevik ileri gelenleri arasında kimsenin kendisine yontamayacağı kadar acımasızdır.

Ben daha çok Lenin'e böyle bir belgeyi hazırlatan faktörler üzerinde durmak istiyorum.

Lenin'in 1922'den itibaren parti yaşantısı önce zayıflıyor, sonra da kesiliyor. Bu dönem boyunca doktorlar MK toplantılarına katılmasını, kendisini yormasını, hatta kimi zaman rapor okumasını yasaklıyorlar. Sağlığı ile yakından ilgilenen doktorlar ve çalışmalarına yardımcı olan sekreterler dışında süreklileşmiş bir diyalog ortamı hiç bulamıyor. Zaman zaman önde gelen bolşevikleri yanına çağırarak onlarla konuşuyor, ama çoğunlukla yazışma yolu tercih ediliyor.

Doğal olarak bir de yoldaşı, can dostu, karısı Krupskaya var.

Krupskaya, partinin çok zor sınavlarından alnı ak çıkmış ve Lenin'e yaşamı boyunca büyük yardımlarda bulunmuş bir komünist. Bundan kimse kuşku duyamaz. Ancak, bolşevik hareketin yapısında Lenin'e düşen ağır ve ayrıcalıklı yük, birçok durumda Krupskaya'yı da bu yükün tanıklığı içerisine çekiyor. Önemli yönetsel görevler üstlenmekle birlikte, partinin merkezi karar süreçlerinde kişisel rengi çok fazla hissedilmeyen Krupskaya, zaman zaman kendisini canalıcı tartışmaların tanığı olarak buluyor, zaman zaman Lenin'in sadece kendisine açtığı bilgi veya sezgilere "kara kutu" oluyor.

Krupskaya'nın bu türden roller üstlenmesi kaçınılmaz olduğu gibi, Lenin'in siyasal yaşantısını kolaylaştırdığı sürece gereklidir de (bir parantez açarak burada inanmış bir partili ve komünist olarak Nadejda Krupskaya'dan değil, Lenin ve Krupskaya'dan bahsettiğimi ve bir komünistin kendi siyasal kimliğini hafife almak amacını taşımadığını hatırlatmak istiyorum).

Lenin'in parti bağlantılarının zayıfladığı bir dönemde, Krupskaya'nın ne kadar önemli bir görev üstlendiği hiç tartışılmaz. 1922-24 döneminde Lenin'in gözü ve kulağı, Krupskaya'dır. Ve hiç kuşku yok, bu göz ve kulak, herkesinki kadar özneldir.

Bu öznellikler arasında "Stalin'e soğukluk" da vardır. Tarih ve anı kitaplarında, Stalin ile Krupskaya'nın yıldızının hiç barışmadığına dair bir sürü ipucu bulunur. Zaten bu mümkün de değildir. Parti kariyerlerini farklı ortamlarda yapan iki yoldaşın, insanlararası ilişkiye yaklaşımlarının ne kadar farklı olduğu, yazılı eserlerinden hemen anlaşılmaktadır. Krupskaya için Stalin fazla değerli değilken, Stalin için Krupskaya fazla önemli değildir. Bir bakıma Krupskaya,

kendisi öyle olmamakla birlikte, Deutscher'in rüyaya bağlı kalanlar dediği kesime daha yakındır.

1922 sonrasında olanlar ise, Krupskaya'nın Stalin'den kurtulmak konusunda, son derece hevesli olduğunu göstermektedir. Bu heves Lenin'in gözü ve kulağı olmanın yanısıra sözcülüğünü ve diplomatlığını da üstlenmesine neden olmuştur. Ve, Stalin ile Krupskaya arasında Lenin'i birbirinden uzak tutmak konusunda çok büyük bir mücadele başlamıştır. Bir tanesi, Lenin'in yaşamını paylaştığı ve en fazla güvendiği insandır. Öteki ise, kendi yokluğunda partinin en üst sorumlu mevkiinde olan, yıllardır hep aynı örgütte yoldaşlık ettiği, dolayısıyla kağıt üzerinde en fazla güvenmesi gereken insandır. Üstüne üstlük, Stalin, parti yönetimi tarafından Lenin'in sağlığıyla yakından ilgilenmekle görevlendirilmiştir.

Bilindiği gibi, bu yılların en fazla öne çıkan tartışma başlığı "Gürcü sorunu"dur. Bu sorun, başka konularla yakından ilgili olduğu için, bir altbaşlık olarak görülüp elbette küçümsenemez. Ancak yine de, üstelik kesinlikle haklı olmasına rağmen Stalin'in (başka konular yerine) başına en büyük çorabı Gürcistan sorunundaki tutumunun örmesi ilginçtir.

İlginçliğin kaynağında, bu tutumun Lenin'e aktarılmasındaki muazzam yoğunluk da yatmaktadır. Stalin ve Ordhonikidze tarafından sert eleştirilere uğrayan ve görevden alınan Gürcistanlı komünistler ve hatta menşeviklerin bütün şikayetleri Lenin'in hasta yatağına ulaşmış, devrimin önderi, doğru politikaların akıldışı uygulamalarını (hızlı tasfiyeler, merkez yöneticilerin işi yerel yöneticilere tokat atmaya kadar vardırmaları vs.) okuduğunda çileden çıkmıştır. Bütün raporların Lenin'e ulaşmasında Krupskaya'nın özel bir çaba içerisinde olduğu açıktır ve kimse onu bu nedenle suçlayamaz. Ancak Krupskaya, bunun ötesinde bir gayretkeşlik içerisine girmiş ve politik açıdan sicilleri son derece bozuk MK üyeleri ile yakışıksız kulis faaliyetlerine başlamıştır:

> *"6 Mart'ta Krupskaya, Kamanev'e, Lenin'in "Stalin'i politik olarak ezmeyi" kararlaştırdığını anlatmıştı. Ertesi gün, 7 Mart'ta, yeni bir damar sertliği krizi Lenin'in aktif yaşamını bitirdi. Politik ölümü Stalin'in kariyerini kurtarırken Leninizmin de mahvolması anlamına geliyordu"* **(87). [LIEBMAN MARCEL]**

Yukarıdaki anekdot, başka yazarlarca da ileri sürülmektedir.

Krupskaya'nın bu veya benzer diyaloglar içerisinde olduğu son derece açıktır. Stalin'e bir dizi nedenle kızgın olan Lenin'in öfkesinde Krupskaya'nın tercihlerinin belirleyici olmamakla birlikte, ciddi bir payı vardır.

Bilindiği gibi, Lenin'in vasiyetine "Stalin'in mümkünse Genel Sekreterlik görevinden alınması" isteği, sonradan, Gürcü sorunu iyice dallanıp budaklandıktan sonra eklenmiştir. Ancak bu oldukça önemli ek'in kaynağında başka bir şey daha vardır: Stalin ile Krupskaya arasında geçen tatsız görüşme. Daha doğrusu, Stalin'in Krupskaya'ya hakareti...

Bu konuda bir sürü "anı" var. Bunlardan çıkan sonuç şu: Lenin'in gözü ve kulağının yalnızca belli bir doğrultuda bakması ve işitmesine içerleyen Stalin, Krupskaya'ya sinirlenerek olağanüstü ağır sözler sarfetmiştir. Bazı yazarlar, bu olayın Lenin'e yansıtılmadığını ileri sürmektedir. Oysa, birçok tarihçi Lenin'in Stalin'e "karıma yapılan hakaret bana yapılmış sayılır" notunu gönderdiğini yazmaktadır. Ve işin ilginci, Stalin'in "özür" mektubunun Lenin'e ulaşmamış olma olasılığından da sözedilmektedir. Bu durumda, Lenin'in vasiyetinde Stalin'in kabalığına ilişkin vurguların Krupskaya ile arasında geçen olayın en azından izlerini taşıdığını görmek gerekir.

Lenin'in vasiyeti, aşırı duyarlı bir insanın, olaylara müdahale etmek için bulduğu bir araçtır. Ancak işe yaramamış, kimseyi memnun etmemiş ve komünist partisi içerisindeki doğal mekanizmaları bir kenara attığı için problem yaratmıştır.

Evet, kimseyi memnun etmemiştir:

> *"Stalin'i, Troçki ile birlikte, önde gelen iki liderden biri olarak değerlendirmesi ülkeyi hayrete düşürmeye yeterliydi. Lenin'in bu yaklaşımı Troçki'yi incitirken, aynı zamanda, gelecekteki triumvira içinde, birkaç yıl süreyle en güçlü olduklarına inanan Kamenev ve Zinoviev için de, hoş olmayan bir sürpriz oldu"* **(88). [LEWIN MOSHE]**

Vasiyetin birkaç versiyonunu ve vasiyet hakkında yapılan yüzlerce yorumu okuyan birisi olarak, kendisini Lenin okuluna bağlı hisseden hiçbir marksistin kendi çizgisi adına bu vasiyetten "zafer" çıkarmasının mümkün olmadığını düşünüyorum. Önemli bolşevik liderlerin tamamına eleştiri ve kuşku ile yaklaşan, olumlamalarını bile negatif bir çerçeveye oturtan bu vasiyetin "Stalin'in işini bitirdiği", "Trotskiy'i ve Buharin'i yücelttiği" iddiaları çok zorlamadır. Eğer, bir

zafer tarif ediliyorsa, neden Trotskiy ve diğer muhalifler, bu zaferin son cümlesini yazamadılar ve neden Stalin görevde kaldı?

Bu soruya verilen yanıtlar genellikle şu ortak çerçeveye sahiptir:

Önde gelen bolşeviklerin birbirleriyle olan rekabet duyguları, Stalin'in bir süre daha Genel Sekreterlik görevinde kalmasına dair bir mutabakat yaratmıştır.

Hangi, komünist değer, hangi siyasal etik, hangi liderlik anlayışı, bu derece kokuşmuş bir davranışı mazur gösterebilir? Eğer, daha sonra partiden atılan bu kişiler, gerçekten de partinin kaderini bizans entrikalarının ürünü davranışlarla belirlemeye kalkıyorlarsa, tarihin seçiciliğine biraz daha fazla güvenmemiz gerekiyor.

Bu çalışmanın bazı bölümlerinde yukarıda sözünü ettiğim çürümenin uç örneklerine, bu çürümenin 1930'larda aldığı garip biçimlere yer veriyorum. Ancak şimdilik bir sonucu söylemek istiyorum:

Partide yaşanan kanlı tasfiye operasyonları ilkel, kaba ve ölçüsüzdür. Ama bu tasfiye operasyonlarına muhatap olan eski bolşeviklerin 1924-37 arasındaki siyasal yaşamlarındaki tutarsızlıklar da ölçüsüzdür. Bu tutarsızlık, onursuzlukla pekiştirilmiştir.

Onursuzluğun boyutlarını, Stalin'e olan düşmanlığını, ancak o öldükten sonra ortaya dökebilen bir parti yöneticisinden, Anastas Mikoyan'dan dinleyelim. Mikoyan, Stalin'in vasiyete rağmen politbüro tarafından görevden alınmamasını bakın nasıl açıklıyor:

> *"Politbüro'nun bu önerisinin, varolan çelişkileri ve her şeyden önce Zinovyev, Kamanyev, Buharin, Rikov ve ötekilerin Troçki'nin rolünün artmasından duydukları endişeyi yansıttığı gibi bir izlenim edindim. Bu öneri Lenin'in vasiyetini yerine getirmekten vazgeçilmesi eğilimini de taşıyordu.*
> *(...)*
> *Lenin'in Kongre'ye mektup adlı yazısı bütün delegasyonlarda okundu ve tartışıldı. Bütün delegasyonlar Stalin'in Merkez Komitesi Genel Sekreterliği görevinde bırakılması konusunda görüş belirttiler. Bu kararı neye dayanarak almıştık? Merkez Komitesinin çoğunluğunun Troçki ve taraftarlarına karşı ilk sert mücadelesi gözler önünde olmuştu. Stalin bu mücadele içinde önemli bir görev yerine getirmişti. Yola nasıl devam etmemiz gerektiğine ilişkin leninci görüşü ustaca ve etkileyici kanıtlarıyla savunmuştu. Ayrıca kongre delegeleri, Stalin'in MK Genel Sekreterliği için adaylığına, her ne kadar aralarında Troçki, Kamanyev ve Zinovyev gibi Lenin'in ölümünden sonra parti yönetiminde "başroller" talep edenler ya da Buharin ve Rikov*

gibi hatırı sayılır yoldaşlar bulunsa da, Politbüro üyelerinin hiçbirinin karşı çıkamayacağı gerçeğinden de kopamazlardı" **(89). [MİKOYAN ANASTAS]**

Yani, herkes Stalin'den şikayetçidir, ama hiç kimse onun yerine geçme cesaretini gösterememektedir. Zaten Lenin de onun yerine somut bir isim önermemiştir!

Stalin'in bu görevi bırakmasını talep eden tek kişi, Stalin'dir!

Tıpkı, 1927'de olduğu gibi...

Daha önce kendisinin bu görevde kalmasını gerektiren koşulların ortadan kalktığını, muhalefetin tasfiye edildiğini vurgulayan Stalin Merkez Komitesi'ne "artık Lenin'in emirlerini hayata geçirme zamanı geldi" diye seslenmiştir:

"Bu nedenle, toplantıdan beni genel sekreterlik görevinden almasını talep ediyorum. Yoldaşlar, size temin ederim ki, parti bundan ancak yarar görecektir" **(90). [STALİN YOSİF]**

1927 Aralık'ındaki bu MK toplantısında Stalin'in görevden alınması konusunda tek bir kişi olumlu oy kullanıyor. Bu oyun sahibi, önerinin de sahibidir...

Stalin, kestaneleri ateşten almak için elini kullanma cesaretini gösteren tek bolşevik olmuştur. Ne yazık ki, muhaliflerin payına, birbirleriyle güvenilmez ittifaklar yapmak, (Trotskiy dışında) üçer dörder kez özeleştiri vererek partiden aflarını istemek, "biz ne olacağız" sorusunu "parti ve ülke ne olacak" sorusunun önüne geçirmek düşmüştür.

Partinin tarihine bakarken, bu nedenle, Lenin sonrasına damga vuran Stalin'in yönetme tarzı kadar, muhaliflerin karakter özelliklerinin de üzerinde durmak gerekir. Bu yaklaşımdır ki, bizleri sonuca ulaştırmaktadır:

1924 sonrasında parti içi mücadelede birinci sınıf iddialar taşıyan Trotskiy, Buharin, Kamanev ve Zinovyev; bunların yakın kadroları, devrime büyük emekleri geçen devrimcilerdir. Ama bunlar ne kişilik, ne cesaret, ne de politik perspektif açısından Stalin ve çizgisine alternatif olabilmişlerdir. Fiziki yaşamlarındaki acı sonu haketmemekle birlikte, kendi elleriyle hazırladıkları siyasal sonlarını, fazlasıyla haketmişlerdir.

Ya Stalin?

Vasiyetin de vurguladığı gibi yoldaşlar arası ilişkilerde hukuk tanımaz, acımasız ve kaba birisi midir? Veya vasiyetten devam edersek, Stalin komünist hareketin katlanmaması gereken "suçlu" bir kişilik midir? Eline her fırsat geçtiğinde sosyalist harekette ancak çok zorunlu kalındığında gündeme getirilecek mücadele biçimlerini kişisel bir üslup haline mi getirmiştir?

Bir yoldaşımdan ödünç alıyorum, Stalin tarihin tanık olduğu en tutarlı hümanistlerden birisidir. Otoriteye ve parti içi mücadelede sınırsız şiddet kullanımına öykünmek, bütün bunları hafife alarak insanların bam teline basmak değil amacım. Daha sonraki bölümlerde bütün bunlara daha ayrıntılı olarak gireceğim. Ancak, insanlığın tarih öncesine karşı büyük ayaklanmasına derinden inanan bir önderin marksist yaklaşımlarda bile son tahlilde "kanlı diktatör" olarak tanımlanmasına müsade etmemeli. Yine, Stalin'i "o çelişkili bir tarihsel kişilikti" diyerek (ki herkes, tarihsel açıdan çelişkilidir!) parçalara bölmek, "iyi işler yaptı ama kanunsuz bir adamdı, çok suç işledi" türünden ilk bakışta son derece diyalektik gözüken yaklaşımlara fazla itibar etmememiz gerekiyor.

"Babamın özellikle demokrat olmadığı doğruydu, fakat kendisini asla Tanrı gibi görmedi" **(91)** diyor kızı Svetlana. Doğal, Svetlana kavrayamamış; Stalin zaten ne tanrı olmak istedi, ne de demokrat...

Anı kitapları, belgeler bütün yazılanlar, düşmanca bir yaklaşımı peşinen benimsememişlerse eğer, bazı şeyleri ortaya çıkarıyor. Stalin, söylendiği gibi (özellikle) çelişkili bir kişilik değildi. Sosyalist kuruluşun güncel gereksinimleri ile tarihsel hedefleri arasındaki boşluğun kapatılmasında bir önder olarak çok fazla görev üstlendi. Bizzat bu sürecin çelişkilerini güçlü ve sorumlu omuzlarına yükledi. Bahsettiğim boşluk veya çelişkiler zaman zaman son derece trajik sonuçlar doğrudu; o bu sonuçların kendisini yıpratmasından hiç korkmadı.

Bu nedenle sosyalist mücadele tarihimizin en otoriter kişiliklerinden birisidir, otorite düşkünlerine karşı ölçüsüz bir nefretin sahibi de... "Yüksek görevliler, koruyucularının kumandanları ve generaller dışında kimseyi azarlamazdı"... **(92)**

Siyasi mücadelede şiddetten hiç uzak duramadı, devrim öncesinde Kafkasya'nın ün salan devrimci "çeteleri"ne fikir babalığı etti, dahası onları yönetti. 1930'larda zengin köylülüğe ardından sosyalist kuruluşa inançsızlık üreten bolşevik kadrolara yönelen şiddete yol verdi. Bununla birlikte özellikle devrimin hemen ertesinde birçok "ölüm

cezası" kararına politbüro içerisindeki tek muhalif oldu...

Belki yaşarken en hazla yüceltilen komünist haline geldi, ama yaşamı boyunca yağcılar ve dalkavuklara hep kin duydu. Her fırsatta onlardan intikam aldı...

Duyguların adamıydı... Sovyet halklarıyla, emekçilerle yalın bir bağ kurmuştu. Siyasetinde ise mümkün olduğunca duygulardan kaçtı. Duygularını çok az insana açtı. Sosyalist kuruluştaki bu mujik ülkesinin berrak ve anlaşılır hedeflere sahip olması gerektiğine bir kez inanmıştı. Çok sevdiği Varoşilov ve Budyonniy ile odasına kapanıp şarkı söylemekten hiç vazgeçmedi, ama bu duyarlılıkları ile değil, sarsılmaz iradesi ile anılmak konusunda çok titiz oldu...

Köklü bir partili aileden gelen karısı intihar ettiğinde, kendisini kimsenin anlamadığını düşündü, bu olay kuşkuculuğunu iyice pekiştirdi. Ama gerçekten de kolay anlaşılır birisi değildi. Kızı da onu anlamakta güçlük çekti ve aslında hiç anlamadı. Anlamaması, anlatmasına engel olmadı. Hiç yorum yapmıyorum, buna gerek kalmıyor:

> *"`Şu üstündeki yabancı bir şey mi' diye sorardı. Hayır, Sovyetler Birliği'nde yapılmış dediğimde yüzü ışıldardı. Ben büyüdükten sonra da uzun zaman böyle sürdü. Allah korusun, kazayla parfüm sürmüş olsam, küçümsemeyle kaşlarını çatar, `Şunu sürmekle ne yapıyorsun' diye homurdanırdı"* **(93). [ALLİLUYEVA SVETLANA]**

Anlamayanlar, anlatırken şaşırıyor ve saygı duyuyorlar. Sığınabildikleri tek açıklama Stalin'in "çelişkili" bir kişiliği olduğu. Bu çelişkiyi ifade ederken de bir garip anlatıyorlar... Çelişkili veya daha ötesi şizofrenik olan Stalin mi? Yoksa onu anlayamayanlar mı?

> *"Stalin, utanmasız, sıkılmasız biriydi, ama savaşı kazandı. Zorba ve muhteşem, büyük bir siyasi şefti. Önüne koyduğu hedefi ısrarla kovaladı: Rusya'yı kapitalizme ve emperyalizme direnmeye muktedir büyük bir devlet statüsüne kavuşturma amacındaydı"* **(94). [LEFEBVRE HENRİ]**

10. DESTALİNİZASYONUN İKİNCİ SAVAŞ MASALI-I • STALİN'E RAĞMEN...

Stalin'in Sovyet halkları nezdindeki büyük prestijini azaltmak için ne yapmak gerekiyordu? Hruşçov, parti içi tasfiyeler ve Moskova yargılamaları konusunda gerçeğin ucundan tutarak bir şeyler yapmıştı. Stalin'in parti hukuğunu ve Sovyet adaletini çiğnediğine ilişkin bir genel kanının ortaya çıkmasını sağlamıştı. Üstelik bu kanının ayakları bütünüyle havada değildi de. Ne var ki, işleri arap saçına çeviren bir sorun vardı: Hruşçov, Stalin'in parti içi mücadeledeki siyasi konumlanışını karşısına alamıyordu. Büyük bir pervasızlıkla başlattığı destalinizasyon kampanyasında Trotskiy, Buharin, Kamanev ve Zinovyev ile yanyana düşme olasılığına karşı önlem alma ihtiyacı duyuyor ve son tahlilde Stalin'in meşruiyetini teslim etmiş oluyordu.

Abartılı ve test edilmesi mümkün olmayan öykülerle bezenmiş olan "Stalin'in suçları", bu nedenle Sovyet halklarının babasını sarsmakla birlikte tam olarak düşürmeyecekti...

Stalin'in prestijine darbe vuracak asıl başlık İkinci Dünya Savaşı'ydı. Çünkü faşizme karşı verilen savaş, Stalin'in sosyalizme yürekten bağlı toplumsal kesimlerin dışında kalan nüfus bölümlerindeki itibarını da pekiştirmiş, bu itibarın etkisi bütün dünyaya yayılmıştı. Sovyet halklarının ve anti-faşist savaşa katılan bütün enternasyonalist güçlerin büyük komutan, *generalissimo* olarak güven duyduğu bir öndere karşı başlatılacak kampanyanın İkinci Dünya Savaşı'nda Stalin'in rolünü küçültmek, hatta bu rolü negatif hale getirmek için bir şeyler yapması gerekiyordu.

Yapmaya kalktılar da... İkinci Dünya Savaşı'nın Stalin'e rağmen kazanıldığını ileri sürdüler. Bu girişim, savaş sırasında işi bir Sovyet

yenilgisini arzulamaya kadar vardıran trotskizmin lojistik yardımını da aldı. Ancak Hruşçov'un destalinizasyon kampanyalarının en zayıf noktası yine bu konu oldu. Parti içi mücadelenin kan ve kirinden ve konspirasyonunun gizeminden yararlanarak etkili olan Nikita Hruşçov'un şansı, büyük anayurt savaşında tökezledi. Savaş, milyonlarca insanın tanıklığında yaşanan korkunç bir trajediydi ve mızrak çuvala sığmıyordu. Stalin'in savaş sırasında yıkıcı bir rol üstlendiği tezi pek inandırıcı olamadı.

Ne zaman ki, Garbaçov'un yıkıcı dalgası geldi, işte o zaman bu masal yeniden işlenmeye başlandı. Bazı glasnost tarihçilerinin yardımına bu kez uluslararası düşünce üretim merkezleri koştu. Nazi Almanyası'na karşı kazanılan zaferde Sovyet insanının belirleyici rolünün hafızalardan silinmesi, emperyalizmin globalizm soytarılığı için zorunluydu. Bu zorunluluk ile, Stalin'in aslında beceriksiz ve cahil bir "komutan" olduğunun kanıtlanması ihtiyacı örtüşüyordu. Konuya ilişkin çok sayıda kitap yayınlandı, belgesel film gösterime sokuldu, yazı dizileri hazırlandı.

Bütün bunlar neyi kanıtlamaya çalışıyordu? Stalin'in milyonlarca Sovyet insanının gereksiz yere ölümüne neden olduğunu, 1939 Alman-Sovyet anlaşmasının hiç de zorunlu olmadığını, Stalin'in yaklaşmakta olan Alman saldırısına ilişkin istihbarata inanmayıp gafil avlandığını, savaşın başında panikleyip kaçtığını, deneyimli komutanları dinlemeyip her şeye tek başına karar verdiğini...

Bir de detaylar var... Almanya'nın saldırdığı gün baygınlık geçirdiği, askeri haritaların yerine bir küreyi tercih ettiği, savaşın hemen başında "her şey bitti" dediği, ertesi gün "karşı saldırıya geçin, düşmanı kovalayın" diye talimat verdiği...

Bu detayların bir bölümünü Hruşçov anlatıyor, bir bölümünü kimi eski subaylar...

Aslında bir önem taşımıyor. Bunların tamamını yalanlayanların olması da çok önemli değil. Bu anekdotların oturduğu tarihsel çerçevenin ve bu çerçevenin savunucularının tutarsızlığıdır bizi ilgilendirmesi gereken. Öbür türlü, Stalin'in savaşın ilk günü uykudan uyandırıldığında yüzünün sapsarı olup olmadığı, "Lenin'in yarattığı her şey bitti" deyip demediğini araştırabilme şansımız yok! Yine savaş boyunca Stalin'in milyonlarca askere ağzında piposu, bir küreyi sağ eliyle döndürerek, "şuradan saldırın, şurada savunma hattı kurun" şeklinde emir yağdırışını zihnimde bile canlandıramıyorum; üzerine nasıl spekülasyon yapabilirim ki!

Ama, bu detayların kanıtlamaya çalıştığı temel tezleri tartışılmaya ve çürütülmeye değer bulmak gerekiyor. Stalin'in tarihsel kimliğinin oluşumunda çok önemli bir yeri olan İkinci Dünya Savaşı'nın "yanlışlıklar komedyası"na rağmen kazanıldığını kabul ettiğimiz takdirde, komünist partisinin öncü rolünü, Komünist Enternasyonal'in 1933'te Hitler'in iktidara gelişinden sonraki geri ama anlaşılabilir politikalarını, Sovyet diplomasisinin karmaşık faaliyetlerini, büyük ölçüde bir kenara atmamız gerekecektir.

"Merkezi hataların vahim sonuçlarını Sovyet halklarının muazzam direniş gücü, Avrupa'da özellikle 1943 başlarından itibaren yükselen direniş hareketi telafi etti" demek elbette mümkündür. Ancak bu durumda "savaş boyunca Stalin bütün kararları tek başına aldı, kimseyi dinlemedi" türünden iddialarda iskonto yapmak gerekecektir. Çünkü bir başka iddiaya göre, aynı Sovyet insanı bütün bu dönem boyunca "Stalin'e tapmak"la meşguldür; onun direktifleriyle harekete geçmektedir!

Bu konulara gireceğim. 1939 Sovyet-Alman Saldırmazlık Anlaşması'yla başlayarak, Stalin'in Sovyetler Birliği'ni savaşın yıkıcı etkisinden kurtarmak için nasıl bir çaba sarfettiğini elimden geldiğince anlatmaya çalışacağım. Savaş boyunca Sovyet savaş örgütlenmesinin bir bütün olarak nasıl idare edildiğini, Stalin'in bu örgütlenmeyle ilişkisindeki tarza değinmeye çalışacağım.

İkinci Dünya Savaşı konulu çok sayıda panele, toplantıya katıldım. En fazla karşılaştığım soru, aynı zamanda benim üzerinde en fazla durduğum konu oldu: 1939 Sovyet-Alman anlaşması; veya kimilerinin adlandırmasıyla Hitler-Stalin Paktı...

İkinci Savaş'ın başlangıç tarihi olan 1 Eylül'den hemen önce, 23 Ağustos 1939'da imzalanan saldırmazlık anlaşması, her şeyden önce ilkesel açıdan değerlendirilmeli. Ancak bu değerlendirme, tarihsel arka planı yok saymamalı, ayrıca anlaşma sonrasında ortaya çıkan gelişmeleri de hesaba katmalı.

İlkesel değerlendirmenin sorusu ise elbette şudur: Nasıl olur da sosyalist bir ülke, bir faşist ülke ile saldırmazlık anlaşması imzalar? Hangi pratik neden, iktidardaki bir komünist partisini komünizmin yeminli ve kanlı düşmanı faşistlerle el sıkışmak zorunda bırakabilir?

Söz konusu olan Hitler faşizmi olunca Lenin'in "düşmanla hiç anlaşma olmayacak mı" gibi sözleri anlamsız kaçıyor. Bir egemen ülke olarak Sovyetler Birliği'nin savaştan hemen önce faşist ülkeyle anlaşma imzalamasını "gerekirse şeytanla bile işbirliği yaparım" türünden

gerekçelerle mazur göstermek gerçekten de hafif kalmaktadır.

İlkesel soruya benim verebileceğim ilk yanıt şudur: Bir sosyalist ülke, ilkesel olarak, yayılmacı ve saldırgan bir dış politika pratiği izleyen bir faşist ülkeyle ikili anlaşma imzalayamaz. İlkesel olanın ihlal edilebilmesi için, istisnai koşulların dayatması gerekir.

İkinci Dünya Savaşı öncesinde istisnai bir durum ortaya çıkmıştır. İkinci Dünya Savaşı öncesinde Sovyetler Birliği yönetiminin Hitler ile bir saldırmazlık anlaşması imzalaması, bütün ilkesel kayıtlara rağmen, meşrudur. İkinci Dünya Savaşı öncesinde imzalanan Sovyet-Alman anlaşması, 1933-1945 yılları arasında Sovyet yönetiminin diplomasi alanındaki en önemli başarısıdır.

Şimdi istisnai ve tarihsel süreci incelemek gerekiyor.

Hitler'in Almanya'da iktidara gelişi, Avrupa'da en örgütlü işçi sınıfına ve en "güçlü" komünist partisine sahip olan ülkede devrimi gündemdem düşürmekle kalmadı, aynı zamanda uluslararası gericiliğin, Sovyetler Birliği'nin kabullenilmesini de içeren bir satatükoya karşı yeni bir savaş açması anlamına geldi.

Bu yeni saldırının Sovyetler Birliği açısından oldukça karmaşık bir durum yaratması kaçınılmazdı. 1920'lerin başından itibaren Alman kapitalizmini, diğer emperyalist ülkeler tarafından boynuna Versailles'ın acımasız hükümleri geçirilmiş bir yaralı aslan olarak gören Sovyet yönetimi, kendisine dönük kuşatmayı zayıf düşürmek için Almanya'ya yönelmişti. Yıllar boyunca çeşitli iniş-çıkışlarla, zaman zaman ciddi gerilimlerle süren Sovyet-Alman ilişkileri, 1930'lara gelindiğinde aslında her iki ülke açısından da arzulanan sonuçlar yaratmıştı. Birbirlerini yalnızlıktan kurtaran, diğer büyük güçlere karşı birbirlerine koz olan bu iki ülkeden Sovyetler Birliği, diğer emperyalist ülkelerle fiili ve hukuki alanda ilişkilerini geliştirmeye başlamış, en son Amerika da inadından vazgeçme eğilimi içerisine girmişti. Versailles hükümleri ile dişleri sökülen Alman emperyalizmi ise, Amerikan ve İngiliz sermayesinin kimi hükümleri delmesi ve genel olarak Washington ile Londra'da Almanya'yı bir kez daha bolşevizmin yükselişine karşı kullanma ihtiyaçları nedeniyle belli ölçülerde rahatlamıştı.

Ne var ki, 1930'ların başında Sovyetler açısından Almanya hala ayrıcalıklı bir emperyalist devletti. Alman subayları Sovyetler'de askeri okullarda eğitiliyor, çok sayıda Alman teknisiyen büyük Sovyet projelerinde çalışıyordu. Hitler faşizmi bu tabloyu karmakarışık yaptı. Sovyet yönetimi, Komintern ve AKP'de en küçük bir tereddüte olanak

tanımadan Hitler'in yükseliş döneminde ve iktidarın ilk günlerinde "proletarya diktatörlüğü" şiarında ısrarlıydı: Alman faşizmi de anti-komünist temelini en küçük bir biçimde perdeleme ihtiyacı hissetmeden baş düşmanı ilan ediyordu: Sovyetler Birliği...

Bu tablo, 1933 yılında Sovyet yönetiminin dış politika açılımlarında hissedilir boşlukların ortaya çıkmasına neden oldu. Ekim devriminin hemen sonrasında "emperyalist ülkeler arasındaki çatlakları değerlendirmek" politikasını dış politikanın önemli kuralı haline getiren bolşevikler, bu kez çatlak saptamakta güçlük çekiyorlardı.

Ve aslında daha ciddi bir problem de vardı. Bu probleme yakından bakabilmek için Hitler faşizminin öncesine, aslında Hitler'i iktidara taşıyan dinamiğe, kapitalizmin bunalımına bakmak gerekiyor. Dünya kapitalizminin 1929 yılında içine girdiği bunalımdan sonra Komintern bünyesinde yapılan tartışmalarda ve Stalin'in uluslararası duruma ilişkin değerlendirmelerinde "yeni bir paylaşım savaşı kapıda" yargısı giderek güçlenmeye başlamıştı. Sovyet lideri 1930 yılında bu yargıyı şöyle gerekçelendiriyordu: "Hiçbir kapitalist devlet, bugün eski etki alanları ve sömürgeleriyle yetinemez duruma gelmiştir" **(95)**. Savaş kaçınılmaz gözüküyordu. Yeni bir savaş ve yeni bir paylaşım...

Bilindiği gibi, 1934-35'e kadar Stalin'in bu paylaşımın konusunun Sovyetler Birliği olacağına dair güçlü bir inancı vardı. Halbuki, Sovyetler ülkesi 1929'da kapitalizmin güçlü sanılan bütün kaleleri sarsılırken sosyalizme dönük büyük bir hamle başlatmış, yıllardır bu hamle uğruna büyük fedakarlıklarda bulunan Sovyet işçileri kendi geleceklerini ellerine almanın coşkusuyla büyük bir canlanma içerisine girmişlerdi.

Artık onların kaybedecek şeyleri vardı...

Stalin savaşı Sovyetler ülkesinden, Sovyet işçisinden uzak tutmanın yollarını aramaya daha o zaman başlamıştı...

Yaklaşan savaşa, emperyalist ülkelerin bunalımı aşmak için yeni pazar ve hammadde kaynaklarına yönelişine yoğunlaşan Stalin, 1930 yılında en saldırgan ve en anti-sovyetik ülke olarak Fransa'nın altını çiziyor **(96)**. Dolayısıyla, bunalımın başladığı dönemde Sovyet diplomasisinin emperyalizmin zayıf noktası olarak Almanya'yı görmeye devam ettiği çok açık. Bunun yanısıra, Stalin gözünü, gelişmekte olan ABD ile konumunu yitirmeme kavgası veren İngiltere arasındaki çelişkilere de dikiyor. Sovyetler'e karşı topyekun bir emperyalist saldırıyı en güçlü olasılık olarak değerlendiren Sovyet lideri, yine de Almanya-Fransa, İngiltere-ABD, Japonya-ABD çelişkilerinden yarar-

lanmanın yollarını arıyor.

Almanya'da faşizmin iktidara gelişi ile birlikte "en tehlikeli düşman Fransa" değerlendirmeleri elbette değişiyor. Ancak, Sovyetler'e karşı topyekun saldırı beklentisinden vazgeçilmiyor ve emperyalist ülkeler arasında kime "oynanacağı" konusunda bir-iki yıl süren bir belirsizlik içerisine giriliyor.

Bu dönemin bir başka özelliği, başta Almanya olmak üzere, bütün emperyalist ülkelerde savaş sanayinin korkunç bir hızla büyümeye başlamasıdır. Yeni bir paylaşım savaşının kaçınılmazlığını gören yalnız komünistler değildir; bütün emperyalist ülkeler kıyamet günü için hazırlıklara girişmiş durumdadır. Üstelik bu hazırlıklar, bunalımdan çıkışta işlevli olmakta, ekonomi, savaş ekonomisi olarak yeniden örgütlenmektedir.

Sovyetler'de ise parti yönetimi, ülke kaynaklarının ve emekçilerin doruğa çıkan yaratıcı enerjisinin silahlanma yarışı içerisinde tüketilmemesi için vakit kazanmaya çalışmaktadır. Stalin, kuşkucu ve gerçekçi bir liderdir. Savaşın kaçınılmazlığı konusundaki kesin kanaatine rağmen, Sovyet ekonomisini silahlanma çılgınlığına mümkün olduğunca geç sokması, kuşkucu ve gerçekçi liderin aynı zamanda soylu bir sosyalist ihtilalci olduğunu da gösterir. Sovyet toplumunun büyük başarıları; kollektivizasyon, endüstrileşme ve nihayetinde 1935-36 yılında ulaşılan devrimci iyimserlik bu sayede elde edilmiştir.

Sovyetler Birliği'nin savaş hazırlıklarını hiçbir emperyalist ülkenin beceremediği bir hızla başlattığı asıl yıl ise 1939'dur; özellikle Alman-Sovyet anlaşmasından sonraki dönem...

Bu dönemin altyapısını ise, elbette 1929-1939 arasında ülkeyi büyük bir sanayi devi haline getiren hummalı çalışmalar oluşturmuştur. Stalin'in savaş öncesindeki politikalarını eleştirenler, onun savaşta savunulmaya değecek bir ülke yaratmak konusundaki ısrarını anlamak durumundadırlar.

İşte bu ısrar, Sovyet yönetimini Hitler faşizmi sayesinde Almanya halkasını güçlendiren emperyalist kamp içerisinde "oynanacak at" aramaya itti. Kıta Avrupası'nın tarihinin önemli bir boyutu Alman-Fransız ilişkileridir. Almanya'da meydana gelen önemli bir değişimin Fransa'da etki uyandırmaması mümkün değildir. Nazilerin iktidara gelişi de Fransa'yı bir bütün olarak etkilemiştir. Tarihsel olarak Alman işgalinden çok çeken, Hitlercilerin yayılma konularından birisinin elbette Fransa olduğunu bilen, Almanya'da Hitler'i başarıya götüren

nedenlerden birisinin toplumda Versailles anlaşmasının acımasız hükümlerine dönük öfke olduğunu kavrayan Fransız "kamuoyu"nun kapsamı içerisine Fransız burjuvazisini almakta hiçbir sakınca yoktur. Fransa'nın egemen sınıfı bir yanda asıl sınıf düşmanı işçiler, Fransız Komünist Partisi ve Sovyetler Birliği; öte yanda dünyanın yeniden paylaşımı gündeme geldiğinde kendisini tehdit eden Almanya ile karşı karşıya kalmıştı.

Sovyet yönetiminin az önce bir-iki yıl sürdüğünü belirttiğim kararsızlığı işte bu noktada bitti. Emperyalist kamp içerisindeki yeni zayıf nokta bundan böyle Fransa olacaktı. Ürkmüş durumdaki Fransız sermayesinin asıl sınıf düşmanından duyduğu korkuyu azaltmak, dikkatini Alman yayılmacılığı yoğunlaştırmak...

Sovyet dış politikası buna yöneldi. Buna yönelirken, Komünist Enternasyonal'in Stalin tarafından desteklenen "sol" açılımlarına zamanında bir türlü sıcak bakmayan, "sınıfa karşı sınıf", "sosyal demokrasiyle uzlaşmama" politikalarına ayak direyen Fransız Komünist Partisi'nin önünü açıverdi.

Hiçbir tereddüt duymadan, herhangi bir rezerv gereksinmeden vurgulamak istiyorum: Komünist Enternasyonal'in 7. Kongre ile birlikte, 1935 yılından itibaren öne çıkardığı Halk Cephesi taktiğinin devrim teorisi veya, kapitalist ülkelerdeki mevzi savaşı ile herhangi bir bağlantısı yoktur. Halk Cephesi politikası, Fransa'nın anti-sovyet bloktan çıkması veya bu blokta gevşek durması için başlatılan çalışmaların bir parçasıdır. FKP'nin o dönemki lideri Thorez'in anılarında yeralan, Stalin'in halk cephesinin "dönemin ihtiyaçlarını kavrayan iyi bir buluş" olduğuna ilişkin mektubundaki vurgu tamamen doğrudur. Halk cephesi, savaşa doğru giden dünyadaki güçler dengesine ilişkin gerçekçi bir yaklaşımın ürünüdür. Halk cephesi, komünistlerin işçi sınıfı adına devrimden vazgeçtiklerini egemen sınıfa ilan etme, bunun karşılığında özellikle dış politika alanında ondan bazı tavizler koparma politikasıdır.

Bu politika belli kesitlerde başarılı olmuştur. Bu politikanın haklı veya doğru olup olmadığı ise elbette tartışılabilir. Bizim siyasi hareketimiz, tarihi boyunca komünistlerin iktidardan vazgeçmelerine, aşamacılığa ve cephe taktiklerine eleştirel baktı, kendi hattını ise hep bu çizginin dışında ördü. Bu açıdan halk cephesi taktiğine sınırsız bir kredi açma durumumuz yoktur. Ancak şu gerçeği görmeyecek kadar kör değiliz: 1935 Fransası'nda ne sosyalist devrim günceldir, ne de sosyalist devrimci bir süreci zorlayacak bir örgütlenme...

Halk cephesi politikası bu açıdan Fransız Komünist Partisi'ne uygun bir elbisedir!

Bu elbiseye Sovyetler'in veya bu kitabın ana konusu olarak Stalin'in onay vermesi ise, savaş öncesindeki genel stratejinin uzantısı olarak makul ve meşrudur.

Bu stratejiye biraz daha yakından bakmakta yarar vardır.

Sovyetler Birliği Hitler faşizmi ile birlikte ortaya çıkan kısa süreli belirsizlik döneminden sonra Avrupa'da bir "genel güvenlik" başlığı açtı. Bu başlığın içi, "naziler yalnızca komünistleri ve Sovyetler'i değil, hepinizi tehdit ediyor" mesajı ile dolduruldu. Bu mesajın elbette alıcısı vardı. Değişik sınıflardan ve politik tercihlerden insanlar bu yaklaşımın basit anlamıyla bir propaganda olmadığını hissedebiliyorlardı. Sovyetler'in bu "seslenişi"ni kolaylaştıran faktör ise İtalya ve Japonya'nın diğer emperyalist güçlere ve zayıf kapitalist ülkelere dönük saldırgan politikalarıydı. Hoş, üç saldırgan ülke 1936'da (İtalya açısından 37) kurdukları üçlü ittifaka anti-komintern pakt adını vererek, temel düşmanlarını tüm dünyaya ilan ediyorlardı, ancak Almanya, Japonya ve İtalya'nın mevcut statükoyu değiştirmeye yönelik revizyonist politikalarından rahatsız olmak için ille de bolşevik olmak gerekmiyordu. Açgözlülük, anti-komünizm, kar hırsı ve gözü dönmüşlükte en az bu üç ülke kadar iddialı olan diğer emperyalist ülkeler de tedirgin olmuşlardı...

Bu tedirginliğin işlenmesi için Sovyetler Birliği üç temel faaliyet yürüttü. Her şeyden önce, Sovyet yönetimi revizyonist ülkelerin dışında kalan dünya coğrafyasındaki ama özellikle Fransa, İngiltere ve ABD'deki kamuoyuna seslenmeye çalıştı. İkinci olarak, bu ülkelerin yönetimlerine ısrarlı bir biçimde mevcut sınırları değiştirmeye ve barışı bozmaya dönük girişimlere karşı ortak tavır alma konusunda sayısız öneri yaptı. Son olarak, bu ülkelerdeki egemen güçleri ürkütmemek amacıyla mevcut konkonktürde bir "komünizm tehdidi"nden çekinmelerini gerektirecek bir şey olmadığına inandırmaya çalıştı.

Bu politikalar yalnızca halk cephesinin kısa süreli iktidarında değil, genel olarak en fazla Fransa'da işe yaradı. Burjuva Fransız hükümetlerinin bakanlar kurulu toplantılarında dış politika yönelimleri konusunda ciddi farklılaşmalar yaratıldı. Sovyetler'e ve Almanlar'a dönük birbiri ile çelişkili açılımlar gündeme geldi.

Stalin'in hesabı son derece açıktı. Savaş, emperyalizmin iç dinamikleri ile ilgili olacaktı. Kaynağını kendinden alan bir emperyalist savaşın Sovyetler açısından yıkıcı olmaması gerekiyordu. Bu

nedenle savaşa ve faşizme karşı mümkün olduğunca kapsamlı bir uluslararası işbirliğini kotarmak, ancak savaş kaçınılmaz hale geldiğinde bunu Sovyetler'den uzak tutmak için elden ne geliyorsa yapıldı. 1935 yılında Stalin olasılıkları şöyle sıralayabiliyordu: Savaş, bir olasılık statükoyu değiştirmek isteyen emperyalist odak ile İngiltere ile ABD'nin başını çektiği kamp arasında patlayacaktı. Bir ikinci olasılık olarak zayıf ama pazar açısından büyük bir ülkeye karşı (örneğin Çin) bir veya birden fazla emperyalist ülkenin silahlı rekabeti veya saldırısından söz ediliyordu. Diğer iki olasılık ise daha fazla ideolojik motifle süslenebilirdi. Slav ırkına karşı bir imha savaşı veya Sovyetler'e karşı bir anti-komünist haçlı seferi... **(97)**

Bu son olasılığa karşı Stalin'in son derece ilginç bir uyarısı var partinin 17. Kongresi'nde yaptığı... Tarih 1934'dür:

> *"Nihayet daha başkaları da, SSCB'ne karşı savaş düzenlemek gerektiğini düşünüyorlar. SSCB'ni yenmeyi, topraklarını paylaşmayı ve onun kesesinden zengin olmayı düşünüyorlar. Yalnız bazı Japon askeri çevrelerinin böyle düşündüklerini sanmak yanlış olur. Bu gibi planların, bazı Avrupa devletlerinin siyasal önderleri çevrelerinde hazırlandığını biliyoruz. Bu bayların, sözden eyleme geçtiklerini kabul edelim, ne sonuç çıkabilir? Bu savaşın burjuvazi için en tehlikelisi olacağından kuşku duyulmaz. Bu savaşın burjuvazi bakımından, yalnızca SSCB halkları devrimin kazanımları uğruna ölesiye savaşacakları için en tehlikeli olmayacaktır. Savaş yalnız cephelerde değil, ama aynı zamanda düşman gerilerinde de süreceği için de burjuvazi için en tehlikeli savaş olacaktır. Burjuvazi, SSCB işçi sınıfının Avrupa ve Asya'daki sayısız dostunun, tüm ülkelerin işçi sınıfının yurduna karşı caniyane savaşa girecek olan kendi zorbalarını arkalarından vurmaya çalışacaklarından hiç kuşku duymasın. Ve eğer, bu savaşın ertesinde, bu burjuva baylar, kendilerine yakın ve bugün `tanrının izniyle' rahat rahat hükümet eylemekte olan hükümetlerinden birkaçı eksilirse, gelip bize çatmasınlar"* **(98). [STALİN Yosif]**

Stalin uzun davaların adamıydı. Sabırlıydı, güncel hesaplarla tarihsel açılımları birbirine karıştırmamaya özen gösterirdi. Sabrına, inadına ve tarihin akışına duyduğu güvenle uyumlu bir süre boyunca sosyalizmin kuruluşunda birincil dereceden önderlik misyonunu üstlenmişti. Süre 30 yıl kadardır ve ilginçtir, bu misyon açısından yine de yeterli olmamıştır. Sovyetler düzeninin İkinci Dünya Savaşı son-

rasında girdiği tıkanmayı aşacak yaratacı politikalar için ne ömrü, ne soluğu, ne de yanındaki kadrolar yeterli olmuştur.

Ancak Stalin'in savaş tehdidine dönük yaklaşımlarında, onun bir maraton koşucusu olduğu akıldan çıkartılmamalıdır. Bu açıdan Stalin, savaşı Sovyet topraklarından, Sovyet insanından uzak tutmak konusundaki çabasından sonuna kadar vazgeçmemiştir. Bir kez savaşın içine girildiğinde bunun korkunç bir şey olacağını bilmekte, Sovyetler'i bu savaştan muzaffer biçimde çıkarmak için gerekli toplayekun mücadelenin de anlık formüllerle değil, bütün bir savaşa yayılan karmaşık bir süreç içerisinde anlamlı olacağını kavramaktadır.

Evet, Stalin savaş Sovyetler'e sıçradığında, ülkenin bunun altında kalmayacağından emindir. Ancak sorumlu bir ihtilalci olarak, sosyalist kuruluşu sakınmak için en küçük bir olanağı bile değerlendirmekten geri durmamıştır. Onu 1930'lu yıllarda "büyük" yapan özelliklerinden birisi budur.

Savaşın kara bulutlarını uzak tutmak konusunda Fransa'nın elverişli bir araç teşkil ettiğine daha önce değinmiştim. Hitler faşizminin daha ilk döneminde bu araç kendisini göstermeye başlamıştı. 1933 yılında dört emperyalist ülke, İngiltere, Almanya, İtalya ve Fransa arasında imzalanan paktın Fransız parlamentosunca onaylanmaması yeni dönemin en kritik halkasını zaten işaret ediyordu. 1935 yılında imzalanan Sovyet-Fransız anlaşması ise bu aracın pek güvenilmese de kullanılabilir olduğunu gösteriyordu.

Bu araç güvenilir değildir, çünkü Fransa bir kapitalist ülkedir, sınıf çıkarları itibariyle anti-sovyetiktir. Sovyetler Birliği bu güvenilmez aracı kullanılabilmek için her fırsatı değerlendirmiştir. 1930'lar boyunca önce Japonya ve İtalya, ardından da Almanya tarafından girişilen silahlı saldırıların muhatabının yalnızca azgelişmiş ülkeler ve Sovyetler Birliği değil, bütün bir Avrupa olduğunu kanıtlamak için her tür diplomatik olanağı değerlendirmiş, Avrupa halklarına seslenmek için bütün propaganda araçları harekete geçirilmişti.

İtalya'nın Libya ve Etiopya'ya dönük işgal girişimleri, Japonya'nın Moğolistan, Çin ve Sovyet topraklarına dönük tacizleri ise bu dönemin bir başka sorunudur. Savaşın başlangıç tarihi olarak 1 Eylül 1939 kabul edilmektedir belki ama, şurası açıktır ki, dünya 1930'lu yıllarda pek savaşsız kalmamış, üstelik yaşanan silahlı çatışmaları, 2. Dünya Savaşı'nı yaratan aynı faktörlerce beslenmiştir.

Bu silahlı çatışmaların önemli bir bölümünün Sovyetler'i tehdit ettiğini unutmamak gerekir. Stalin, aynı zamanda yeni bir paylaşım

savaşını Sovyet topraklarına yıkmak konusundaki emperyalist politikaların uzantısı olan bu "erken" çatışmaların topyekun bir savaşa dönüşmesini engelleyici adımlar attığı için de "başarılı" bir yöneticidir.

Japonya'nın 1920'lerin sonlarında başlattığı sınır ihlalleri ve işgal girişimlerini, 1933-36 arasında yine Japonya ve İtalya'nın saldırgan ve uluslararası anlaşmaları hiçe sayan politikalarını bir kenara bırakırsak, Sovyetler'i en fazla tedirgin eden gelişme, İspanya'da faşist Franco hükümetinin Almanlar'ın açık desteği ile Cumhuriyet'i yıkmasıdır. Uluslararası politika açısından, 1936 Temmuzu'nda radyodan yayınlanan uğurusuz "hava Bütün İspanya'da bulutsuz" mesajı ile başlayan faşist darbenin kendisi kadar, Alman faşizminin batıya doğru yönelişini simgeleyen Franco düzeninin 1937 başında İngiltere ve Fransa tarafından tanınması da tehlikeli bir gelişme olmuştur. Geride bırakmakta olduğumuz yüzyılın en anlamlı enternasyonalist pratiklerinden birisi olan İspanyol İç Savaşı'nda cumhuriyetçilerin yenilgisi, Avrupa'da zorbalığın, savaş çığırtkanlığının 1933 Nazi iktidarından sonraki en büyük başarısıdır. İngiliz ve Fransız burjuvazisi bu başarıya "onay" mührü basarak sonraki yıllardaki "işbirlikçi"liklerini de müjdelemişlerdir.

Emperyalist rakipleri Almanya karşısında zavallılaşan, tiksinti verici bir biçimde uşakça davranan Londra ve Paris gerici sınıflarına en büyük tokat yine aynı Almanya tarafından atılmıştır. Almanya, Sovyet diplomasisinin de başarısıyla ilk önce kapitalist Avrupa'yı yutmaya karar verdiğinde, İngiltere ve Fransa aslında savaşın bu ilk etabını kaybetmiş durumdaydı.

Çünkü 1 Eylül 1939 tarihinden önce, saldırgan ülkelere karşı silahlı çatışma dahil olmak üzere, açık bir direnç gösteren tek ülke Sovyetler Birliği'ydi, Almanya diğer iki dünya gücünü çoktan teslim almıştı...

1938 Temmuzu'nda Hasan gölü civarında saldırıya geçen Japonlar'ı geri püskürten, 1939 Mayısı'nda bu kez Moğolistan topraklarını işgal etmeye kalkan aynı ülkeyi yenilgiye uğratan Kızılordu birlikleriydi.

Sözün kısası, Moğolistan ve Çin'i Japonya'ya karşı koruyan bir ülke vardı... Ya Avusturya'yı?.. Ya Çekoslovakya'yı?.. Ya Polonya'yı?.. Hollanda'yı, Belçika'yı?.. Ve hatta Fransa'yı?..

1938 Martı'nda, yani savaşın başlangıcından birbuçuk yıl kadar önce Alman orduları Avusturya'yı işgal ettiğinde, ne İngiltere'nin ne

Fransa'nın kılı kıpırdadı. Tam bir yıl sonra bu kez Çekoslovakya'da nazi bayrağı dalgalanmaya başladı. İngiltere ve Fransa Sovyetler Birliği'nin ortak tavır alma, yayılmacı faşist ordulara karşı ortak askeri harekat başlatma önerilerini yanıtsız bırakıyorlardı.

Bütün bu sürecin en yayılmacısı Almanya ise, en kişilksizi ve belki bu nedenle en tehlikelisi İngiltere yönetici çevreleriydi. Avusturya'yı yutan Almanya'nın doğuya doğru ilerleyişini hızlandırmak ve Sovyetler'le başbaşa bırakmak için dönemin Başbakanı Chamberlain, 38 Eylülü'nde Çekoslovakya'nın Almanya'ya hediye edilmesi için Hitler'le görüşecek kadar alçalmıştı. Böylece hem faşistlerin yüzünü doğuya döndürmüş olacaklar, hem de Çekoslavakya'nın savunulması için ortak işbirliği öneren Sovyetler'in tek başına Almanya ile başbaşa kalmasını sağlayacaklardı. Hitler bu Chamberlain için "alık domuz", "kokmuş ihtiyar köpek" sıfatlarını kullanıyor. Tamamen katılıyorum...

Sovyetler Birliği, İngiltere'ye umduğunu vermedi. Sovyet orduları Almanya'nın Çekoslovakya'ya doğru ilerleyişini yanıtsız bıraktı. Bu sırada Stalin giderek hassaslaşan uluslararası koşullarda ülkesinin dış politikadaki ilkelerini ilan ediyordu: Sovyetler barışın sağlanması için bütün ülkelerle işbirliği yapmaya hazırdı. Bununla birlikte Sovyetler Birliği, savaşa da hazırdı. Savaş ve barış koşullarında Sovyet dış politikasının en önemli yönü, bütün dünya emekçileriyle dostluk ve dayanışma olacaktı. Ve nihayet, bazı emperyalist çevrelerin kestaneleri ateşten Sovyetler eliyle çıkarma arzularına karşı uyanık kalınacaktı **(99)**.

Bu sonuncusu, Amerikan- Fransız-İngiliz yönetici sınıflarının en büyük ideali Sovyet-Alman çatışması sayesinde iki "bela"dan da kurtulmak olduğu için, son derece kritikti. Bu nedenle Sovyetler Birliği, Fransa ve İngiltere'yi sürekli olarak ortak tavır almaya davet ediyordu.

Bu önerilerden en önemlisi, Alman tehdidi altında bunalan Avrupa topraklarının savunulması için İngiltere ve Sovyetler Birliği'nin yardımcı olması konusunda ortaya çıktı. Ağustos 1939'da Sovyet yönetimi, İngiliz ve Fransızlara kıtanın faşist yayılmaya karşı direnebilmesi için Kızılordu'nun 136 tümen, 10 bin tank, 5 bin uçak ayırabileceğini belirtiyordu. Buna İngilizler'in verdiği yanıt ise oldukça cömertti!.. 6 tümen **(100)**.

1939 yılının özeti de zaten budur. Sovyetler sürekli olarak öneri yapmakta, İngiltere ve Fransa'ya el uzatmakta; onlardan oyalayıcı veya hayal kırıklığına uğratıcı yanıtlar almaktadır.

Stalin açısından bütün bunların anlamı açıktı. Hitler faşizminin

saldırgan tutumu ve bu tutum kapsamında Sovyetler Birliği'ne ilişkin özel niyetler zaten belliydi. Ama, özellikle İngiliz emperyalizminin Almanya'yı kışkırtmak konusunda üstlendiği sinsi rol, Stalin tarafından daha tehlikeli görülüyordu. Bu rol, savaştan bir yıl kadar önce bayağı netleşmişti:

> *"15 Eylül 1938'de, Hitler Chamberlain'i kabul ettiği zaman, yaptıkları görüşmenin içeriği aynı gün Stalin'in çalışma masasının üstündeydi. Bu görüşmeler, Stalin'i Sovyetler Birliği'ne karşı saldırının çok yakın olduğuna inandırdı"* **(101). [YAKOVLEV ALEKSANDR]**

Stalin inanmakta haksız mıydı? Hitler'in iktidara gelişinden itibaren sistemli bir biçimde faşist ülkeyi cesaretlendiren İngilizler'e daha ne kadar güvenecekti? Batılı tarihçiler İngiliz ve Fransızlar'ın Almanya'ya dönük politikasına "yatıştırma" adını verirler. Sovyetler açısından bu politikanın içeriği çok açık ki, "kışkırtma" idi. Stalin, birinci dereceden sorumluluk üstlendiği bir ülkesine karşı faşistleri kışkırtan İngilizler'e bel bağlamanın bir sınırı olduğunu gördü. Aslında düşünmek bile istemediği, ama bir olasılık olarak önünde duran alternatif dosyayı, bu sınıra gelindiği an işleme koydu.

Bundan sonra şaşırma sırası İngilizler'deydi. Sovyetler'le görüşürken bile Almanya ile gizli pazarlıklar sürdüren İngiliz yönetimi, gizli diplomasinin ne anlama geldiğini gördüğünde iş işten geçmişti. Almanya'yla karşı karşıya gelmemek üzerine kurulu İngiliz-Fransız planları altüst oluverdi...

Sovyet-Alman anlaşmasına geliyoruz. Aslında bu anlaşmaya geçmeden önce sayfalarca Sovyetler'in Avrupa'da faşistlere karşı bir ortak güvenlik oluşturabilmek için gösterdiği çabalara ilişkin sayısız örnek vermek, bir dizi belgeyi buraya aktarmak gerekebilirdi. Bu konuda çok sayıda burjuva yazar, "sol" adına Stalin'i mahkum etmeye kalkan sahtekarlardan daha dürüst olmayı becerebiliyor. Bu burjuva tarihçilerinden de doğrudan yararlanmak mümkündü.

Bu mümkün, ama gereksiz...

İşe Sovyetler'den başlamanın oldukça riskli olduğunu düşünen Hitler'in "anlaşma" girişimlerini 1939 boyunca yanıtsız bırakan Sovyet yönetimi, zamanın dolduğunu hissettiği ana kadar İngilizler'den anlamlı bir ses bekledi durdu. Bu bekleyişi görmezden gelmek için bayağı kirlenmiş olmak gerekiyor.

Bazı alanlarda marksist teoriye önemli katkılar yapmış olan, ancak

tarihsel ve güncel siyasetteki konumlanışı itibariyle neredeyse karşı-devrimci bir çizgiye yerleşen Ernest Mandel de bu anlamda kirlidir. Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne karşı savaşı ertelemesinin nedenlerini incelerken işe ondan başlamakta yarar vardır:

> *"Eğer bu emperyalist cephe yıkılmışsa, bu Stalin'in Paris ve Londra borsalarının sempatisini kazanmak için verdiği tavizlerden değil, fakat Hitler'in haddinden fazla aç gözlü çıkmış olmasından ve Batılı emperyalistlerin onun bu tutkusu ile kendilerini ezmeye kararlı olduğuna inanmalarından ötürüdür"* **(102). [MANDEL ERNEST]**

Kullanılan sözcükler, muhakkak ki ideolojik tercihlerin ürünü... Stalin'in Paris ve Londra borsalarında prim yapmak için Sovyet sosyalizmini şirin gösterdiğini elbette söylemek mümkün değil. Ancak daha önce de vurguladığım gibi, Sovyet dış politikasının 1934-35 sonrası yönelimleri özellikle Fransa'yı bolşevizmle ürkütmeme gibi bir yan taşıyor. Bunlara "taviz" dediğimizi varsayalım. Mandel tavizlerin bir işe yaramadığını söylüyor. Ona göre, emperyalist ülkelerin topyekun Sovyetler'e saldırmamasının altında Hitler'in açgözlülüğü ve diğer emperyalist ülkelerin bu açgözlülüğün onları da tehdit ettiğine ilişkin düşünceleri...

Ben ne Stalin'in, ne de herhangi bir başka Sovyet yöneticisinin dış politika açılımlarıyla bir çelişkinin yoktan varedilebileceğine dair umut beslediklerini hiç görmedim. Sovyet dış politikası öznel tercihler üzerine değil, varolan eğilimleri öznel olarak kuvvetlendirip-zayıflatmak üzerine kuruluydu.

Bu eğilimler Mandel'in dediği gibi, hiç de tek başına Almanya'nın azla yetinmeyi bilmemesi veya Fransız ve İngiliz emperyalizminin Almanya'yı gerçek bir düşman olarak algılaması değildi. En az bunlar kadar, Hitler'cileri bir an önce Sovyetler'e doğru çeken bir dizi askeri-ideolojik nedenden sözedilmeli, İngiltere'nin de savaşa giden süreçte oldukça sık bir biçimde Almanya ile birlikte Sovyetler'e saldırmanın planlarını yaptığı hatırlanmalı. Bunların gerçek olmamasında, Mandel'in sözü ettiklerinin yanısıra, Sovyet dış politika pratiğinin de payını unutmamak gerekiyor.

Bu anlamda bütün bir 1939 yılı, büyük askeri ve ekonomik güçlerin gizli diplomasinin her tür aracını kullanarak, en uygun güçler dağılımına ulaşarak savaşa girme mücadelesinde olduğu bir yıl olarak görülmeli.

Sovyetler Birliği bu mücadelede içerisinde oldukça sıkıntılı anlar yaşıyor. İngiltere ve Fransa'nın herhangi bir Avrupa ülkesine saldırı olması durumunda Sovyet-Fransız-İngiliz silahlı kuvvetlerinin ortak müdahalesini öngören bir anlaşmaya bir türlü yanaşmamaları, Stalin'i kaygılandırıyor. Zamanın daralması üzerine uzun yıllar Sovyet dış politikasına büyük katkılar yapan, ancak dönemin gerektirdiği çabukluk ve yaratıcılıktan uzak düşen Litvinov 3 Mayıs'ta görevden alınıyor.

Yerine atanan parti politbüro üyesi Vyaçeslav Molotov'un, İngiltere ve Fransa'nın ikiyüzlü politikalarına mahkum olmadıklarını anlaşılır bir biçimde ima eden açılımlar geliştirdiği son derece açık. Buna rağmen Sovyetler Birliği Ağustos ayına gelindiğinde bile İngiltere ile Fransa'yle Almanya'ya karşı ortak askeri eyleme geçme konusunu görüşmektedir. Stalin'in kabul etmeyeceği tek şey, kestanelerin Sovyetler eliyle ateşten çıkartılmaya kalkılmasıdır; yani Sovyetler'in tek başına bir başka ülkeye dönük saldırı durumunda harekete gireceğine dair bir taahhüte girilmesi...

İngiltere ve Fransa ısrarla bunu kovalamıştır, kendi üzerlerine askeri yükümlülük almamak için 13 Ağustos'taki kritik üçlü zirveye anlaşma ehliyeti olmayan kişileri yollayacak kadar yüzsüzleşmişlerdir.

Elbette Alman diplomasisi de boş durmamaktadır. Fransa ve İngiltere'nin isteksizliğini sezen Hitler, frsattan yararlanarak Dışişleri Bakanı Ribbentrop'u harekete geçirir: Bakan Moskova'yı ziyaret etmeye hazırdır.

Burada Sovyetler'in anti-faşist koalisyona son bir şans tanıdığı görülmektedir. Molotov, Amerikalılar'ı ve İngilizler'i Almanlar'ın bu niyetinden haberdar eder. Ancak batılıların Sovyetler'i oyalama taktiği sürmektedir.

Sovyet-Alman anlaşması kapıyı çalmaktadır. Tek bir şeye ihtiyaç vardır; Stalin'in kapıyı açmasına... Sovyetler'de bu derece keskin bir virajın sorumluluğunu alabilecek, bunu dile getirebilecek tek bir kişi vardır. İşte o kişi, 19 Ağustos 1939'da Almanya ile anlaşılması gerektiğine ilişkin düşüncesine politbüroya açar. Artık kapı açılmıştır. 22 Ağustos'ta Varoşilov İngiltere ve Fransa'nın oyalama taktikleri nedeniyle "yeni bazı siyasi gelişmelerin ortaya çıkmakta olduğu"nu ilan eder. Bir gün sonra Ribbentrop Moskova'ya ulaşır ve Sovyet-Alman Saldırmazlık Anlaşması imzalanır.

Sovyetler için kötü seçenek hayata geçmiştir. Ama bu en kötüsü

değildir. Başından beri Almanya ile tek başına savaşmamak ve emperyalist bloğu bölmek konusunda çaba gösteren Sovyetler Birliği, buna uygun bir adım atıyordu.

Peki Almanya'nın derdi neydi? Neden İngiltere ve Fransa'nın suyuna gidip Sovyetler'i yalnız bırakmayı denememişti? Hitler öngörüsüz ve açgözlü müydü?

Sonuçta Sovyetler batağına saplandığına göre, Hitler'i beceriksizlikle suçlamak ilk bakışta mümkün gözüküyor. Ancak mümkün olan, doğru değildir. Her şeyden önce, Alman emperyalizmiyle diğer batılı güçler arasındaki çelişkiler ciddi, birikmiş çelişkilerdi. Almanya'nın yayılma stratejisi Fransa dahil olmak üzere bütün Avrupa'yı, yani İngiltere'nin etki alanındaki bölgeleri kapsıyordu. Özellikle Sovyetler'e giden yolun üzerindeki Polonya, savaş öncesindeki dengelerde İngiltere tarafından sözümona korumaya alınmıştı.

Ancak, Hitler'i Sovyetler'le "geçici" bir anlaşmaya iten asıl faktör başkaydı. Ve bu faktör kesinlikle faşist liderin aptallığına bağlanamazdı: "Hitler, zafer nerde kolaysa oraya saldırmayı yeğ tutuyordu. Burası ise Sovyetler Birliği değildi" **(103)**.

Çünkü Sovyetler Birliği'nin insan kaynakları çok genişti. Almanya'nın bu kaynaklarla başetmesi mümkün değildi. Çünkü Sovyetler Birliği'nin ekonomik potansiyeli uzun süreli bir savaşın altından kalkabilecek boyutlardaydı. Kendi ulusal sınırları içerisinde şişen, ama nihayetinde belli topraklara sıkışan Almanya'nın bu potansiyele ayak uyduracak hammadde ve enerji kaynaklarına ihtiyacı vardı.

Hitler için "Sovyetler büyük lokmaydı ve oradan başlanabileceği"ne inanmıyordu. Önce kıta Avrupası'nın endüstrisini, emek gücünü ve doğal zenginliklerini yedeğe almalıydı. Zaman Hitler'in bunu becerdiğini de gösterdi. Kısa sürede Avrupa'nın neredeyse tamamı Alman savaş makinesini beslemeye başlamıştı. Köleleştirilen Avrupa halkları cephe gerisinde üretim sürecine koşuluyor, Alman erkeklerine ise "savaşmak" ve "öldürmek" düşüyordu...

Savaştılar, öldürdüler ve belalarını buldular. Hitler akıllıca davrandı ama bir hesap hatası yaptı. Almanya Avrupa'yı köleleştirirken Sovyetler Birliği'nin büyük bir özgürlük savaşı için inanılmaz bir tempoyla hazırlığa girişeceğini öngöremedi:

"Almanya ile saldırmazlık antlaşması imzalamakla ne kazandık? Biz, ülkemize bir buçuk yıllık bir barış, ve faşist

Almanya, antlaşmaya rağmen ülkemize saldırmayı göze alırsa, ona karşı koymak için kuvvetlerimizi hazırlamak imkanını sağladık. Bu, bizim için besbelli bir kazanç ve faşist Almanya için bir kayıptır" **(104). [STALİN YOSİF]**

Sovyetler'in bu anlaşmayla ne kazandığını daha ayrıntılı bir biçimde ele almak gerekiyor. Ancak, önce bu anlaşmanın sıkıntılarına, bu anlaşmanın yol açtığı trajik gelişmelere bakmak gerekiyor.

1939 Ağustosu'nda Almanya ile Sovyetler arasında Moskova'da imzalanan anlaşma, başta uluslararası komünist hareket olmak üzere, bütün dünyadaki siyasi aktörler açısından şaşırtıcı bir gelişme oldu. İngiltere ve Fransa tarafından tıkanan işbirliği olanağını açmak için Sovyetler'in Alman kartını zaman zaman kullandığı farkedilmekle birlikte, hiçbir biçimde işlerin bir anlaşmaya varacağı düşünülmüyordu. Burada İngiliz emperyalizminin geçirdiği "şok"la ilgilenmeyeceğiz, bunun olumsuz bir şey olması bizim açımızdan mümkün değil.

Ancak Sovyetler Birliği'nin dostları açısından ve özellikle Komintern üyesi partiler açısından durum farklıdır. 1930'lu yıllar boyunca Sovyetler Birliği'nin askeri ve siyasi işbirliği çağrılarına olumlu yanıt verilmesi için kendi burjuva hükümetlerine baskı uygulayan ilerici güçler, Sovyet-Alman anlaşması ile birlikte hareket edemez duruma düşmüşlerdir. Bildiğimiz kadarıyla bu durumdan en fazla etkilenen Fransız Komünist Partisi'dir. Hatta bu partinin üst düzey yöneticilerinin anlaşmayı takip eden birkaç hafta pek ortalıkta gözükmedikleri bile söylenmektedir. Durum şöyle özetlenebilir:

"Bu pakt Sovyetler Birliği'ne belki bir yıl zaman kazandırdı, ama komünist partilerin büyük ölçüde güç yitirmesi pahasına. İnsanlar Hitler'e karşı kavgaya atılmışlardı ve ansızın bu paktın varlığı ortaya çıktı" **(105). [LEFEBVRE HENRİ]**

Lefebvre'nin yazdıklarını kabullenmek gerekiyor. Ancak unuttuğu bir nokta var: Sovyetler Birliği, son seçenek olan Almanlar'la anlaşma yaparak belki komünist partileri bir yılı aşkın bir süre güç duruma düşürdü, ama 1941 Haziranı'ndan sonra faşizme karşı topyekun savaşta gösterdiği direnç ve elde edilen zaferle bu partilere başka zaman elde etmedikleri bir prestij ve güç de kazandırdı. 20. yüzyıl tarihine bakan hiç kimse 1939 yılında ülkesini ve insanlığı bu kabustan ayakta nasıl çıkarırım hesabını yapan Stalin'in genel stratejisini bölmelere ayırarak ele alamaz. 1939 anlaşması, 1933-1945 arası

kesitin önemli bir halkasıdır; ancak bu kesitin bütününe damgasını vuran, Sovyetler'in korkak, işbirlikçi bir tutum alışı değil, sosyalist ülkenin dürüst, gerçekçi ve cesur politikalarıdır.

Lefebvre'nin yaklaşımında bir de abartılı bir nokta vardır, düzeltilmesi gerekir. Bütün dünyada, özellikle Avrupa'da insanların faşizme karşı bir kavgaya girdiği doğru olmakla birlikte, bu kavganın belirleyici bir düzeye çekilemediği de bir başka gerçekliktir. 1939 yılında hiç kimse, Avrupa'daki devrimci hareketin Hitler'in planlarını bozucu bir inisiyatif ve örgütlülük sergilediğini söyleyemez. Avrupa'daki dengeler, Almanya devriminin 33'teki yenilgisi ile değişmişti ve bundan sonra belirleyici olan Sovyetler Birliği'nin direnişi olacaktı. Bu nedenle anti-faşist mücadelenin genel gidişatı açısından Sovyet-Alman anlaşmasının kazandırdıkları, kaybettirdiklerine göre daha fazladır.

Kazanımlara gelmeden, bir başka problemin Sovyetler'in içinde çıktığını hatırlanmamız gerekiyor. Brejniyev'in anılarında var. Anlaşma ilan edildiğinde Sovyet emekçileri yaygın bir kuşku üretiyor ve bu adımı ciddi biçimde sorguluyor. Parti örgütleri anlaşmanın mantığını anlatmak için sayısız toplantı düzenliyor. Üstelik bunu Almanya'yı provoke etmeden yapmak gibi son derece büyük bir sıkıntı ile birlikte... **(106)**

Parti yönetimi Sovyet insanına, çalışın ve hazırlanın mesajı veriyor, sadece o kadar...

Sovyet insanı çalışıyor ve hazırlanıyor. 1939 Ağustosu'nda Alman faşizmiyle imzalanan saldırmazlık anlaşmasıyla birlikte saat çalışmaya başlıyor. Hitler'ciler Sovyetler'e saldırmadan mümkün olduğunca toprak, hammadde, işgücü ve deney biriktiriyor, sosyalizmin anavatanı ise hızla silahlanıyor...

Ülkeyi Almanya ile anlaşmanın yarattığı moral yükün yıpratıcılığından kurtaracak anti-faşist savaşa hazırlanıyorlar. Şimdilerde, Sovyetler ortadan kalktıktan sonra yazılan tarih kitaplarında artık tam anlamıyla desteksiz atıyorlar, Stalin ve Hitler'in "işbirliği"nden sözediyorlar. Oysa Sovyet yönetimi 1939'da da, sonrasında da hep bu moral yükü sırtında hissetti, kendisini anlatmaya çalıştı. Soğuk Savaş döneminin hemen başlangıcından itibaren başlayan anti-sovyet kampanyanın bu yüke yoğunlaşması Stalin'i çok tedirgin etti. 1946'dan itibaren savaşa ilişkin belgeleri yayınlamaya başlayan ABD'nin saldırısına karşı "savunma"ya geçildi: "Burada, yayınlanan derlemenin yalnızca 1939- 41 yıllarına ait belgeleri içer-

mesi göze batmaktadır. ABD Dışişleri Bakanalığı buna karşın, daha önceki yıllara, öncelikle de Münih dönemine ait belgeleri derlemeye almamış, yani dünya kamuoyundan gizlemiştir" **(107).**

Sovyetler Birliği haklı olarak Almanya ile anlaşmanın rasyonelini 1939 Ağustosu'na kadar gelinen süreçte arıyor. Bu süreci hesaba katmayan, unutturan yaklaşımların ard niyetli olduğunu ileri sürüyor.

Bir de, anlaşmanın hazırlık safhasındaki gizlilik var. Sovyet dış politikasının doğumunda bilindiği gibi "gizli diplomasi"nin ortadan kaldırılışına tanık olunuyor. Dünya devriminin atağa geçtiği bir sırada, 1917-1920 arasında, Sovyetler bütün kartları açık oynamaya karar veriyor. Sonrasında gelen "kazanımları savunma" döneminde temel mücadele araçlarından birisi emperyalist ülkeler arasındaki çelişkileri kullanmak olunca, Sovyet diplomatları gizli diplomasiden yararlanmaya başlıyorlar. Bir farkla, dünya halkları üzerine pazarlık yaparak değil, düşman kampın iç çatlaklarına oynayarak...

1939 Alman-Sovyet anlaşması da bu anlamda tam bir gizli diplomasi ürünüdür. Bu anlaşmanın yalnız emperyalistlerden, yalnız uluslararası komünist hareketten değil, Sovyet halklarından da gizlendiği, hatta sadece politbüro düzeyinde tartışılarak karara bağlandığı açıktır. Troçkizmin belki de en "düşman" versiyonunu temsil eden Tony Cliff'in anlaşmanın Yüksek Sovyet'te tartışılmadan imzalanmasına kafayı takması **(108)** bu anlamda ancak kinin akılsızlaştırması ile açıklanabilir. Sovyetler Birliği'nin giriştiği ölüm-kalım mücadelesinde her saatin, her dakikanın kritik bir öneme sahip olduğu koşullarda, karar mekanizmalarının yukarıya doğru daraltılmasının ihtilalin mantığı açısından son derece meşru olduğunu hatırlamamız yeterlidir.

Peki değmiş midir? Bu derecede ağır bir moral yükün altına girmeyi karşılayan getirisi olmuş mudur bu anlaşmanın?

İngiliz ve Fransız emperyalizminin Sovyet-Alman çatışmasından medet umma politikalarına daha önce değinmiştim. Anlaşma her şeyden önce, bu planları altüst ettiği için, işe yaramıştır. Bir başka darbe ise, Japon emperyalizmine vurulmuştur. Sovyetler topraklarının genişliği gözönüne alındığında, başlayacak olan savaşı iki cephede birden sürdürmenin ne kadar yıkıcı olacağı açıktır. Sovyet yönetimi, batıda Almanya doğuda ise Japonya ile aynı anda savaşma olasılığından haklı olarak ürkmüştür. İşte Almanya ile varılan geçici anlaşma, Kızılordu'yu bu olasılıktan kesin ve kalıcı bir biçimde uzak tutmuştur. Savaş öncesinde defalarca çatışmaya sahne olan Sovyet uzakdoğusunda, savaş boyunca (Almanya teslim oluncaya kadar) sessizlik

hakimdir. Bu sükunetin tesisinde Sovyet-Alman anlaşmasının rolü büyüktür. Anlaşma öncesinde Almanya ile aynı anda Sovyetler'e saldırının öngününde olan Japon hükümeti anlaşmadan hemen sonra istifa etmiştir. Böylece Sovyet genel komutanlığının eli serbest kalmış, doğuda ihtiyati birlikler bulundurmak dışında, ana kuvvetleri batıya kaydırma olanağı bulmuştur.

Anlaşmanın bir diğer getirisi ise, herkesin kabul ettiği gibi, kazanılan zamandır. 1930'ların başında endüstrileşme seferberliğine giren Sovyet toplumu, savaş hazırlıklarının önemli bir bölümünü 1939'un ikinci yarısına sıkıştırmıştır. Bu hazırlıklar ile Almanya'nın batıdaki işini bitirmesi arasında sanki bir yarış başlamıştır. Ve o dönemde hangi gözle bakılırsa bakılsın, bir şey açıktır: "Stalin, Almanya ile bir savaşın mukadder olduğu, saldırmazlık paktı ile bunun sadece erteleneceği kanaatindedir" **(109)**.

Bu kanaatin ürünü olarak, Sovyetler Birliği zaten 1938 Münih anlaşması ile hız kazandırdığı silahlanma sürecini 1939 Ağustosu'ndan itibaren çılgınca bir tempoya yükseltmiştir. Bu temponun boyutlarını görmek için, Kızılordu'nun ateş gücünün nereden nereye geldiğini izlemek yeterlidir. Henüz endüstrileşme ve planlı ekonominin başlarında, 1928'de Sovyet silahlı kuvvetlerinin elinde 1000 uçak, 200 zırhlı araç, 350 kamyon, 67 paletli traktör, 700 binek oto bulunmaktadır **(110)**. Sovyetler ülkesinin genişliği hesaba katıldığında, Kızılordu'nun hareket kabiliyetinin büyük ölçüde yayan ve at sırtında sağlandığını görürüz. Durum, Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru sıçrama kaydeden tank ve uçak teknolojisi hesaba katıldığında özellikle iç karartıcıdır.

Bu tablo 1930'larda elbette değişiyor, örneğin 1938 yılına gelindiğinde Sovyet hava kuvvetlerinin elindeki savaş uçağı 5 bini geçiyor. Ancak, Alman-Sovyet anlaşmasından 1941 Haziranı'nda Hitler ordularının Sovyetlere saldırışına kadar geçen sürede sanayileşmiş Sovyet toplumu Kızılordu'yu baştan aşağıya yeniden donatıyor. Sadece bu süre boyunca silahlı kuvvetlere teslim edilen tank sayısı 7000, uçak sayısı ise 17,745'tir **(111)**. Bir başka kaynağın değerlendirmesine göre, 1930 yılı ile kıyaslandığında, 1940 başında Kızılordu'nun zırhlı birliklerinin elindeki tank miktarı 43 katına çıkmış durumdadır **(112)**.

Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin inşası için, toplumun barış içerisinde gelişimi için ayrılan kaynaklar bir anda vatanın korunması mücadelesinin zorunlu ama akıldışı hazırlıklarına aktarılıyor.

Yukarıda verdiğim rakamlar gerçekten ürkütücüdür ve savaş sırasında bu rakamların ulaştığı boyut ile Sovyet toplumunun savaş sonrasında karşılaştığı ideolojik durgunluk arasında daha sonra üzerinde duracağım bir bağ kesinlikle mevcuttur.

Sovyet savaş makinesinin ülke kaynaklarını nasıl kullandığına savaş döneminden tek bir örnek vermek istiyorum: 1928 yılında sadece bin adet uçağa sahip olan Kızılordu'nun kullanımına bir tek 1943 yılında 35 bin uçak verilmiştir.

Sırf Hitlercileri dize getirsinler, Avrupa halklarının kölelikten kurtuluşunu sağlasınlar diye... Bu ürkütücü ve irrasyonal "tüketim", tarihsel bir görevdir, kaybedilen onca insanın yanında maddi kaynakların sözü bile edilemez, ama şurası açıktır: Stalin'in onca çabasına, Sovyet diplomasisinin bütün becerisine rağmen, dünya sosyalist devrim süreci, acısı daha sonra çıkacak çok büyük bir bedel ödemiştir anti-faşist zafer için...

Peki bu bedeli ödememek için verilen uğraşta ipun ucu kaçtı mı? Sovyetler Birliği'ni savaşa sokmamak için girişilen mücadele daha vahim sonuçlar mı doğurdu? Sovyetler Birliği, Stalin'in kişisel inadı nedeniyle Almanlar tarafından gafil mi avlandı?

Savaşa ilişkin olarak Stalin'i eleştirmek için kullanılan temaların başında bu mesele geliyor. Stalin'in istihbaratçıların raporlarını hiçe sayarak Hitler'e güvenmeye devam ettiği ve bu nedenle Kızılordu'nun Alman saldırısına hazırlıksız olduğu, bu hazırlıksızlık nedeniyle Almanlar'ın birkaç ayda Moskova önlerine dayandığı ileri sürülüyor.

Bir de Stalin'in uyuduğu... İkinci savaşın öncesinde Alman saldırısına ilişkin olarak gelen istihbaratı "önemsemeyen" Stalin'in savaşın başlangıcından itibaren ülkeyi büyük bir felakete sürüklediğini, bu felaketlerin başında ise Alman saldırısı sırasında Stalin'in "barış içerisinde uykuda olması"nı gösterenlerin sayısı hiç de az değil **(113).**

Stalin'in uyumaması gerektiği veya uykusunda "huzur" bulmasının sakıncaları konusunda fazla fikrim yok. Ancak iddialar, Sovyet genelkurmayının tıpkı Japonlar'ın Pearl Harbour'a saldırdıklarında Amerikan subaylarının gaflet anındaki gibi, tam kadro uykuda olduğu gibi bir noktaya ulaşınca iş ciddileşiyor. Jukov bunun bütünüyle yalan olduğunu belirtiyor **(114).**

Ancak Kızılordu subaylarının Alman saldırısı sırasında uyanık olmaları, pek bir şeyi değiştirmiyor. Ortada hiç kimsenin inkar edemeyeceği bir "hazırlıksızlık" var. Bu "hazırlıksızlık", istihbarat eksikliğinden kaynaklanmıyor. 1940 başından itibaren Sovyet yönetimine

sayısız miktarda "saldırı ihbarı" geliyor. Bunların bir bölümü Sovyet ajanlarının çalışmalarının ürünü olurken, bir bölümü İngiliz ve Alman istihbaratının Sovyetler'i yanıltmak için dolaşıma soktuğu rivayetlerden oluşuyor. Ancak Sovyet ajanlarından Richard Sorge'nin Kremlin'e ulaştırdığı bilgi, yalnızca saldırının tarihini değil, aynı zamanda yönünü ve şiddetini de doğru bir biçimde kapsaması itibariyle özel bir önem taşıyor. Sorge'nin yolladığı rapor, Stalin'in Alman saldırısına ilişkin sağlıklı bilgi kaynağından yoksun olmadığını gösteriyor.

Dolayısıyla hazırlıksızlık teknik bir sorun olarak çıkmıyor karşımıza. Stalin dahil olmak üzere bütün parti yönetiminin Almanya'nın er ya da geç Sovyetler'e saldıracağının bilincinde oldukları da hesaba katılırsa, sorunu istihbarat eksikliği ile veya kimi tuhaf adamların yaptığı gibi Stalin'in kaprisleriyle açıklamanın olanağı yok.

Stalin'in Hitler'e pek güvendiği ve bütün gelen istihbaratı "bunlar İngilizler'in uydurması" diyerek elinin tersiyle ittiği, böylelikle Kızılordu'nun elini kolunu bağladığı iddiası, saçma olmakla birlikte Stalin karşıtlarının çenesini ve kalemini yoracak kadar fazla ciddiye alınmıştır. Bolşevik lideri Çar'ın ajanı yapacak ölçüye varan bir kendini bilmezliğin tarih yazıcılığında tekel ilan etmesini engellemek için bu saçmalıklarla da uğraşmak gerekiyor.

Sovyetler Birliği'nin Alman saldırısı karşısında "hazırlıksız" bir durumda kalması, ne teknik, ne de Stalin merkezli psikolojik bir sorundur. Ortada basbayağı siyasi bir sorun vardır ve Stalin'in inadı Sovyetler'in savaşa dönük stratejisini mümkün olduğunca geç değiştirmeye kilitlenmiştir.

Öyle bir inattır ki bu, Alman saldırısına ilişkin bilgiler geldikçe, faşist orduların sınırboyu hareketlilikleri arttıkça "hemen seferberlik ilan edelim" diyen Kızılordu generalleri anında azar işitmektedir: "Siz savaş mı istiyorsunuz"... "Her zaman istihbarata inanılmaz" **(115)**.

Sovyet yönetimine akan istihbarat miktar olarak gerçekten de kafa karıştırıcı. Almanya'nın kesin saldırı tarihi diye Nisan ayından itibaren bir dizi gün iletiliyor Stalin'e. Stalin bir Alman-Sovyet çatışmasının hemen çıkmasını isteyen İngilizler'in çok sayıda belge ürettiğine, Sovyetler'i provoke ederek, çatışmayı erkene çekmeye çalıştığına inanıyor. Bu inancında sonuna kadar haklı. Nitekim savaş sonrasında saldırı plan ve tarihlerine ilişkin belgelerin bir bölümünün Londra menşeli olduğu ortaya çıkıyor. Bunlara ek olarak Chruchill'in bizzat Stalin'e yolladığı ve "Almanya saldıracak" uyarısını içeren

Nisan 1941 tarihli bir mektup var. Benzer uyarıların "Sovyetler saldıracak" diye Hitler'e de el altından yollandığı daha sonra anlaşılıyor.

Ancak, sonuçta Almanya'nın beklenen saldırısı, Stalin'in öngörmediği veya hiç gelmesini istemediği bir anda gerçekleşiyor. Bir ülkenin trajedisi vardır artık Stalin'in omuzlarında. Kendisine saldırı haberini telefonla veren Jukov'dur ve uzun süre sesini çıkartmaz Stalin. En sonunda Jukov'a, "siz beni anlayabildiniz mi" diye sorar **(116).**

Neyi anlamış mıdır?

Jukov neyi anladığını şöyle ifade ediyor:

> *"Onun bütün düşünce ve eylemleri, savaştan kaçınmak özlemi ile ve bunu kendisinin başarabileceği güveniyle örülmüştü. Stalin, faşist Almanya gibi güçlü ve yetişkin bir düşmanla savaşmanın Sovyetler Birliği halklarına ne denli ağır felaketler getirebileceğini çok iyi anlıyordu"* **(117). [JUKOV GEORGİY]**

Jukov'un anladığı şey, benim bu bölümde daha önce anlatmak istediğim şeydir: Stalin savaşın Sovyetler Birliği açısından başlamaması için elinden gelen her şeyi yapmış, savaştan kaçınmanın en küçük olasılığını bile değerlendirmeye çalışmıştır. Bu nedenle tekrar olacak, Stalin'in Alman saldırı olasılığına karşı seferberlik ilan etmemesi, sınırdaki Sovyet birliklerini alarma geçirmemesi Hitler'le yapılan anlaşmaya fazla güvendiği için değildir:

> *"Stalin'in böyle bir pakta belbağladığı görüşü yersizdir. Bizzat ben, Stalin'in adı geçen paktla avunduğunu gösterecek tek sözü bile kendisinden işitmiş değilim"* **(118). [JUKOV GEORGİY]**

Ancak bu, Stalin'in saldırının hemen ertesinde içine girdiği ruh halinin ağırlığını değiştirmiyor. Almanya ile savaşın başlaması, yani hep kaçınmaya çalıştığı güçlü olasılığın gerçek olması, Sovyet liderinde sarsıcı bir etki yapıyor. Almanya 22 Haziran'ın ilk saatlerinde saldırıyor. Aynı günün ilerleyen saatlerinde parti politbürosu toplanıyor. Politbüro üyesi olmamalarına rağmen iki komutan, Timoşenko ve Jukov'un da çağrıldığı toplantıda Stalin'in çok üzgün olduğu, yüzünün sapsarı kestiği dost-düşman hemen bütün kaynaklarca doğrulanıyor. Stalin'in yaşanacak olan savaşa ilişkin olarak duyduğu kaygılar daha sonra başta Hruşçov olmak üzere, dost

olmayan bütün yazıcılar tarafından uç noktalara çekiliyor. Stalin'in moralinin bozulduğu, paniklediği ileri sürülüyor. Kimileri 22 Haziran'dan sonra Stalin'in belli bir süre insan içine çıkmadığını, "kaçış" psikolojisi içinde olduğunu yazıyor. Bu iddiaları yine dost olmayan birçok kaynak bile yalanlıyor. Örneğin Stalin'i "bir asker" olarak inceleyen ve onun savaş sırasındaki "hata"larını keşfetmek için kitap yazan Albert Seaton, bu kadarına dayanamıyor ve Stalin'in bir-iki günlük bir duraklamanın ardından Sovyet savaş makinesinin tamamını kontrol altına aldığını belirtiyor **(119)**. Jukov da anılarında benzer şeyler söylüyor.

Peki, Stalin'in Almanya saldırıncaya kadar hiçbir askeri hareketlilik için izin vermemesi, Sovyet birliklerine "yerinizden kıpırdamayın" talimatını iletmesinin askeri maliyeti ne olacak?

Bu maliyetin boyutları her tür tahminin ötesinde. Alman saldırısı sırasında en büyük darbeyi hava kuvvetleri alıyor. Savaş uçaklarının çok büyük bir bölümü havalanamadan imha ediliyor. 22 Haziran'ı takibeden iki ayda Sovyetler 5 bine yakın uçak ve bir o kadar da tank kaybediyor. Üstelik Alman birlikleri Sovyet topraklarında çok büyük bir süratle ilerliyor. Bu dramatik gelişmelerin fazlası var eksiği yok. Ancak, Stalin'in ilk günlerdeki karşı saldırı girişimi dışındaki "Almanları hırpalayarak içeriye çekilme" planının Hitler'cilerde yarattığı yıkım genellikle unutuluyor. Örneğin aynı sürede 400 bin faşist ordu mensubu öldürülüyor.

Stalin, Sovyetler Birliği'nin savaşın ilk dönemindeki kayıpları telafi edeceğine dair kesin bir inanca sahip durumda. Dışarıdan bakıldığında bu inanç kolay kolay anlaşılamıyor. Bu kez dost bir kaynaktan bunun nasıl bir inanç ve başarı olduğuna bakmak yeterli olabilir:

> *"Savaşçı şefleri Stalin'in komutasında Ruslar, hiçbir ülke veya hükümetin bu kadar kısa sürede karşılaşıp da ayakta kalamadığı ölçüde kayıplarla karşılaştı. Ancak onlar bizler gibi hiç teslim olmadılar. Kendi kanlarını anavatanlarına akıttılar. Düşmana karşı durdular"* **(120). [TROY ERNIE]**

İyi hazırlanmış, ülke kaynaklarının hemen tamamını uzun sürecek bir direnişe katabileceğine inanan bir liderliğin savaşın hemen başındaki bozgun havasını göze aldığını görüyoruz. Nitekim, savaşın ilk döneminde Sovyet halklarına düşmanın gücünü hafife alan hiçbir propagandif çalışma yapılmaması da bu inançla, bu güvenle ilgili.

Zorluklara ve zor mücadelelere alışan Sovyet halkı ne patlayan savaşın ilk aylarındaki geri çekilmeye, ne de Alman ordusunun mükemelliğine teslim oldu.

Kısacası, Stalin Alman saldırısının göğüs göğüse bir mücadeleyle değil de, Kızılordu'nun üstüne bir darbeyle gelmesini kabullendi. Bu kabullenişin ardında ise, daha önce değindiğim siyasi bir rasyonel vardı.

Bu siyasi rasyonel "dünya halkları ve uluslararası alanda haklılığını kanıtlamak" şeklinde açıklanabilir. Sovyet yönetimi 1933 sonrasında uluslararası ilişkilerin en önemli unsurlarından birisinin Avrupa kamuoyunu yanına çekmek, hiç değilse tarafsızlaştırmak olduğunu başından itibaren kavramış durumdaydı. 1939-41 arasında ise Avrupa genel olarak faşizmin karanlığına bürünmüştü. Zamanında Stalin dahil olmak üzere, çoğu kişinin Almanya karşısındaki en önemli dirençlerden birisi olarak kabul ettiği Fransa'nın düşmüş olması, gözleri üç ülkeye çevirmişti: Sovyetler, İngiltere ve ABD...

İngiliz ve Amerikan emperyalistleri kendi toplumlarına 1939'da Almanya ile yaptığı anlaşma nedeniyle ortalama insanda tereddüt uyandıran Sovyetler Birliği'ni faşist Almanya ile birlikte dünyayı kana boyamak isteyen "şeytanın imparatorluğu" olarak algılatmak için büyük bir çaba gösteriyorlardı. Zaten Almanya'yı Sovyetler'e karşı kışkırtan, bununla da kalmayıp Almanya'dan önce Sovyetler'e saldırmak konusunda planlar yapan İngilizler'in iki düşmanın kapışmasından büyük keyif alacağı, bu keyfe ABD'nin de ortak olacağı açıktı.

Stalin, Sovyetler'in savaşa son derece açık bir biçimde "haklı" ve "mağdur" bir ülke olarak girmesi için inanılmaz bir sabır gösterdi. Bazı Kızılordu komutanlarını isyan ettiren, ülkesini hızlı bir geri çekilmeye mahkum eden bu sabrın sonunun selamet olabilmesi için orasından burasından çekiştirilmemesi gerekiyordu. Stalin her zaman olduğu gibi, temel bir politikayı hayata geçirirken onu dengelemeyi aklının ucundan bile geçirmedi.

Alman saldırısından sonra Sovyet halkına ilk hitabında da bu konuya değindi, Almanya'nın politik bakımdan kaybettiğini ileri sürdü.

Gerçekten de öyledir. Sovyetler'le Almanya'nın dişlerini birbirlerine geçirmesinden son derece hoşnut olan Churchill bile ortaya çıkan tablonun kendi kamuoyu açısından "fazla açık" olduğunu hissederek "Sovyetler'in yanındayız" demiştir. Burjuva diktatörlüklerinde karar mekanizmalarının egemen sınıfın elinde olması, aynı sınıfın ideolojik

egemenlik araçları üzerinden, her adımda bir toplumsal meşruiyet arama ihtiyacını ortadan kaldırmamaktadır. Bu nedenle burjuva siyaseti elbette tribüne oynamak zorundadır. Stalin bu zorunluluğa, Almanya'nın Sovyetler'e saldırmasından iki yıl önce, 1939'da açıkça işaret etmektedir:

> *"Ama zamanımızda, çeşitli antlaşmalara ve kamuoyuna önem vermeksizin, engelleri bir vuruşta yıkmak ve savaşa balıklama dalmak pek o kadar kolay değil. Burjuva siyasetçileri bunu iyi bilirler. Faşist elebaşları da öyle. Bu nedenle, savaşa girişmeden önce, bu elebaşılar, kamuoyunu belli bir biçimde hazırlamayı, yani onu yanıltmayı, aldatmayı kararlaştırdılar"* **(121). [STALİN YOSİF]**

Stalin bunları Hitler'in Avusturya, Çekoslovakya gibi ülkeleri işgal ediş tarzını hatırlatarak söylüyor. Ülke faşist de olsa, yani baskı ve onay mekanizmaları arasındaki balansta ciddi oynamalar yapılmış olsa da, tribünlere hitap etmek zorundasınız.

Faşistler, komünistlerin üzerine attıkları, ama Dimitrov'un destansı savunmasını hesaba katamadıkları Reichtag yangınını da bu nedenle çıkarmamışlar mıydı?

İşte aynı Stalin bu kez faşistler Sovyetler'e saldırdığında benzer bir yaklaşıma sahiptir:

> *"Burada daha az önemli olmayan bir husus da, bütün dünya tarafından saldırgan olarak ilan edileceğine aldırış etmeyerek, faşist Almanya'nın kendisiyle SSCB arasında 1939 yılında imzalanan saldırmazlık antlaşmasını ansızın ve haince çiğnemiş olmasıdır. Açıktır ki, antlaşmayı çiğnemek teşebbüsünde bulunmak istemeyen barışsever ülkemiz, sözünden dönme yolunu tutamazdı.(...)*
> *Faşist Almanya, antlaşmayı haince yırtıp SSCB'ne saldırmakla ne kazandı ve ne kaybetti? Faşist Almanya, kendi kuvvetleri için, kısa bir süre için belli elverişli bir durum elde etti; fakat bütün dünya karşısında kendini kanlı bir saldırgan olarak açığa vurmakla, politik bakımdan kaybetti"* **(122). [STALİN YOSİF]**

Sovyetler Birliği 22 Haziran 1941 itibariyle faşizmin işgal ettiği beyinlerin dışında, bütün dünyada "haklı bir savaş"ın içine girmişti. İngilizler buna "just war" diyorlardı, Sovyetler'de ise bu savaş "kutsal"dı; svyaşçennaya vayna...

Hitler'ciler kutsal bir savaş, haklı bir savaş veren Sovyet toplumuna karşı girişikleri mücadelede açık bir saldırgan olmakla kalmamışlar, Sovyet topraklarının içine girdikçe (yani o ilk haftaların batı Avrupa'dakine benzer ilerleyişi devam ettikçe) bilmedikleri, hesaba katmadıkları gizemli bir direnişle karşılaşmışlardı.

Stalin'in uzun vadeli düşünüşü, öyle ya da böyle, Hitler'i Rus steplerinde kıstırmıştı:

> *"Bolşevizmden hiçbir şey kalmamalı. Führer, Moskova, Petersburg gibi kentleri haritadan silmek istiyor. Doğru da düşünüyor, zorunlu bu."*
> *"Şu ana kadarki gelişmelerin sonuçları Doğu'daki savaşın esas olarak kazanıldığını gösteriyor."*
> 20 gün sonra...
> *"Askeri durumun hâlâ açıklık kazanmaması üzerine Sovyetler Birliği'ne yönelik radyo propagandalarımızı artırıyoruz."*
> *"Amansız kanlı bir savaşa hazır olmalıyız... Rusya hâlâ büyük ölçüde gizemli bir sorun ve ben hiçbir Batı Avrupalı'nın bütün ayrıntılarıyla bu gizemliliği kavrayabileceğini sanmıyorum"* **(123). [Bir Alman Generali]**

Sovyetler'in kutsal savaşı, Almanlar için kanlı bir kabus haline geliyor...

11. DESTALİNİZASYONUN İKİNCİ SAVAŞ MASALI-II BAŞKOMUTANA RAĞMI

Sovyetler Birliği ile Almanya arasındaki çetin savaş yaklaşık dört yıl sürdü. Bu dört yıl boyunca Alman-Sovyet cephesi dünya savaşının hep, en önemli cephesiydi. Pasifik'te, Afrika'da ve Normandiya çıkarması ile birlikte kıta Avrupası'nda açılan cephelerde zaman zaman çok kritik çatışmalar yaşansa da gerek asker sayısı, gerekse kullanılan teçhizat açısından Sovyet-Alman cephesine benzer bir ölçeğe hiçbir-yerde ulaşılamadı.

Bu açıdan savaşın hemen başında büyük yetkilerle başkomutan yapılan Stalin'in yaklaşım ve kararlarının savaşın gidişatı üzerinde büyük etki yaptığı tartışılamaz bir gerçektir. Bir önceki bölümde bu etkinin negatif olduğunu kanıtlamak isteyenlere, Sovyetler'in savaşa girdiği ana kadarki dönemi kapsayan bir biçimde, yanıt vermiş oldum. Şimdi sıra geldi savaşa...

Kutsal savaşa...

(...)

Hruşçov'un "korktu, ortalıkta gözükmedi" dediği, ilk haftaları kapsayan dönem boyunca Stalin ve politbüronun diğer üyeleri, uzun sürecek olan bir savaşta milyonlarca Kızılordu askerinin ve cephe gerisinin nasıl yönetileceğini tartışıyorlar. Yapılan hazırlıklar ardı ardına günışığına çıkıyor ve Sovyetler'in siyasi karar mekanizmaları dahil, bütün hiyerarşik yapısı savaş düzenine geçmeye başlıyor.

22 Haziran 1941'de Sovyet Yüksek Komutanlık Genel Kurmayı, Timoşenko'nun sekreterliğinde Stalin, Molotov, Varoşilov, Budyenniy, Jukov ve Kuznetsov'dan oluşuyor. Bu komiteye *Stavka*

deniyor. Böylelikle savaşın ilk günlerinde Stalin ordu komutasına henüz dokunmamış oluyor. Ancak bu ilk günlerde Sovyet genelkurmayında "inisiyatifsizlik, yetki kullanmama ve şaşkınlık" göze çarpıyor. Savaşta Sovyetlere liderlik edecek mekanizmanın büyük bir otoriteyle donanması, bu mekanizmanın siyasi açıdan yetkili, askeri açıdan yetili olması zorunlu oluyor. Bu nedenle askerlerin Stavka'yı yönetme dönemi çok kısa sürüyor.

Savaşın siyasi sorumluluğunu üstlenen ve kısa süre sonra önemini yitiren Devlet Savunma Komitesi ise 30 Haziran'da, Alman saldırısının haftasında ilan ediliyor. Politbüro içinden seçilen bu komitede Stalin'den başka Molotov, Malenkov, Varoşilov ve Beriya var. Bu komitenin başkanlığını üstlenen Stalin kısa bir zaman diliminde ülkenin savaş mekanizmasındaki bütün örgütlenmelere de başkanlık etmeye başlıyor. "Korktu, kaçtı" denilen Stalin, Alman orduları büyük bir hızla Sovyetler ülkesini işgale giriştiği, sıradan bir gözün "bu iş bitti" dediği bir sırada nedense bütün sorumluluğu üzerine alıyor. 19 Temmuz'da Milli Savunma Komiseri olan Stalin'in 8 Ağustos'ta Başkomutanlığı ilan ediliyor. "Büyük bir otoritesi bulunan Stalin'in Yüksek Başkomutan oluşu, halk ve ordular tarafından heyecanla" karşılanıyor **(124)**.

Stalin'in Stavka'da sekreter olması için ise, sadece 10 Temmuz'u beklemek yetiyor. Kuznetsov'un yerine Şaposnikov'un alındığı yeni stavka, savaş döneminin en önemli yönetici organlarından birisi haline geliyor.

Sonuçta kısa bir süre içerisinde Sovyet savaş makinesinin nasıl idare edileceği ortaya çıkmış durumdadır. Siyasi ve askeri otorite Stalin'in şahsında bütünleştirilmiş, Kızılordu'nun en seçkin subayları ile Dışişleri Komiseri Molotov'dan oluşan bir ekip gündelik olarak ve savaşın ihtiyaçlarına göre karar alan bir kriz merkezi oluşturmuşlardır.

Yönetsel mekanizmaların yeniden yapılandırılmasına eşlik eden bir başka şey ise, Sovyet toplumunun savaş için yeniden örgütlendirilmesidir. Alman saldırısının sonrasında bu zorlu savaşa Sovyet halklarının hazırlanması için hangi araçların kullanılacağı da belirleniyor. Stalin'in Sovyet insanına seslenişi, saldırı tarihinden on gün kadar sonra, 3 Temmuz'da gerçekleşiyor ve bu araçlar konusunda açık bir fikir veriyor.

Değişik tarihlerdeki bazı konuşmalarının ses kayıtlarını dinleyen birisi olarak, Stalin'in kötü bir hatip olduğunu söylemem gerekiyor.

Anlamak önemli değil; Trotskiy ile, İspanyolca'da efsanevi Dolores İbarurri ve Fidel ile, eski sosyalist ülkelerden Çavuşeşku ile kıyaslandığında, Stalin'in konuşmanın içeriğini biçim ile zenginleştirmek konusunda hiçbir iddia veya çabasının olmadığı açıkça görülüyor.

Ancak sözünü ettiğim radyo konuşmasının Stalin'in tarzından kaynaklanan ruhsuzluğu, konuşmayı daha etkili yapıyor. Hazırlanan metinde insanın böyle durumlarda aklına gelecek ilk şey olan ajitatif ögeler neredeyse hiç yok. Stalin, Sovyet insanının inadına, kavgacı kişiliğine ve sabrına çok güveniyor. Konuşmasında iki şey söylüyor: Sovyet topraklarına giren düşman çok güçlüdür... Ve bu düşman yenilecektir.

Ancak zafere henüz çok zaman vardır. Stalin Sovyet halklarına sözünü ettiğim konuşmayı yaptıktan 20 gün kadar sonra Alman hava kuvvetlerine bağlı uçaklar Moskova'ya bomba yağdırmaya başlıyor. Yalnızca başkent değil, önemli Sovyet kentlerinin neredeyse tamamı faşistler tarafından vurulabiliyor. Böylesine zor durumdayken zaferden söz etmek gerçekten de büyük bir inanç ve otorite gerektiriyor.

Sovyet halklarının faşizme karşı direnebilmek için ihtiyaç duydukları şeylerden bir tanesi, "baştakiler"in ne yaptıklarını biliyor olmaları, her şeye bir çare bulacaklarını düşünmeleri... Stalin'in savaş boyunca üstlendiği görevlerden en önemlisi belki de bu: Ölümün sıradanlaştığı korkunç bir savaşta cephede ve cephe gerisinde insanların "işe yarayacak bir kavgaya baş koyuyorum" demelerini sağlamak.

Savaşa ilişkin tartışmalarda ileri sürülen argümanların hepsini bir kenara koymamızı sağlayacak olan da bu: Stalin savaş boyunca, bir ihtilalci önder olarak, gereken nasılsa öyle yönetti ülkesini. Elbette hatalar da yaptı, ama öyle anlaşılıyor ki, sosyalist anavatanı savunmaya yemin eden insanlara sonsuz bir güven verdi.

Kendine özgü çalışma tarzıyla... Kendine özgü tartışma yöntemleriyle... Kendine özgü gündelik düzeniyle...

Stalin geceleri çalışmayı seviyor. Gündüzleri pek ender olarak 12'den önce uyanıyor. Gündelik mesaisi 15 saati buluyor. Politbüro toplantılarını genellikle akşam yemeklerine denk getiriyor. Böylece bir dizi komitenin başkanı olarak ülkenin kaderini etkileyecek karar mekanizmalarının tıkanmasını engelliyor. Saatinin "farklı" olması, düşünmek ve hazırlık yapmak için ona büyük bir fırsat veriyor.

Savaş boyunca Stalin'in çalışma mekanı, Moskova Metrosu'nun Kirovskaya İstasyonu'nda hazırlanan bir oda oluyor. Alman tehdidinin

artması üzerine '41 Eylülü'nden itibaren yönetim mekanizmaları Moskova'dan uzaklaştırılıyor, hatta bakanlıkların önemli bir bölümü Kuybişev'e taşınıyor. Devlet Savunma Komitesi ve stavka ise sivil halkın da önemli bölümünün boşaltıldığı başkentte Stalin'in karargahının bulunduğu istasyonda kalıyor.

Stalin her gün, karargahına gelir gelmez cephedeki 30'a yakın komutan ile tek tek telefon görüşmesi yapıyor. Kendilerinden doğrudan bilgi alıyor. Bu görüşmeler sırasında önünde Hruşçov'un iddia ettiği gibi bir küre değil, bir askeri harita bulunuyor **(125)**.

Stalin bu görüşmelerden sonra, akşam saatlerinde elinde savaşın gidişatına ilişkin en yeni ve "kırılmamış" bilgilerle politbüro veya stavkayı topluyor. Bu toplantılarda yapılan değerlendirmeler veya alınan kararlar üzerinden Stalin'in gece çalışması başlıyor. Bir sonraki gün cephe komutanlarına veya politbüroya iletilecek talimatlar veya öneriler geceleri hazırlanıyor.

Bu zincir Stalin'in savaşa ilişkin bilgisini, komuta yetisini, Kızılordu'nun zayıf ve güçlü noktalarına ilişkin sezgilerini, komutanlar konusundaki verilerini güçlendiriyor. Neredeyse bütün anı yazarları Stalin'in her geçen gün daha büyük bir komuta becerisine sahip hale geldiğini ve savaşın başında yaptığı hataları tekrarlamadığını ısrarla belirtiyorlar.

Anlaşılıyor ki, Stalin almak zorunda hissettiği sorumluluğun hakkını vermek, Sovyetler insanının ve hatta diğer parti ve ordu yöneticilerinin arzu ettiği "doğrusunu yapan adam"ı oynayabilmek için çok büyük bir gayret sarfediyor. Bunu yaptığı için, ülkeyi güvensiz veya çaresiz bırakmadığı için mi suçlanıyor?

İnanılır gibi değil... Hruşçov ve onun iddialarını arkasına alan son dönem hainlerden Roy Medvedev suçluyor: Stalin savaş boyunca cepheye ancak birkaç defa gitmiş! Her şeye burnunu sokmakla eleştirdikleri Stalin'den bir de alay komutanlığı yapmasını bekliyorlar! Binlerce kilometrelik cephede elinde kılıcı o karargahtan bu karargaha koşuşturmamış olmasını garipsiyorlar... **(126)**

Üstelik Stalin, cephe deneyi olmayan birisi değil. Ekim Devrimi'nden sonra ülkenin dört bir yanını saran iç savaş ve dış müdahale döneminde hangi cephede işler sarpa sarsa, oraya Stalin'in yollandığı biliniyor. 1919'dan sonra parti politbürosu kararıyla Stalin neredeyse bütün cephelerde siyasi ve askeri sorumluluk alıyor **(127)**. Bu nedenle, aldığı görevleri genellikle başarı ile yerine getiren Stalin'in İkinci Dünya Savaşı'nda cephe gezintileri yapmamış olması,

askeri açıdan bir eksiklik anlamına gelmiyor.

Tam tersine, çok karmaşık ve büyük kuvvetlerle yürütülen savaşta, Stalin ülkenin durumuna tepeden bakmak avantajını kullanmaya çalışıyor. Birisinin cephenin toz dumanına takılmadan, mümkün olduğunca savaşın genel durumunu hesaba katarak karar mekanizmalarını kontrol etmesi gerekiyor.

Stalin'in bir yönetici olarak sahip olduğu özellikler böyle bir yükümlülük için çok büyük olanaklar sağlamaktadır.

Her şeyden önce Stalin, cephe ve genelkurmay komutanlarını kesinlik ve berraklığa zorlayarak çok önemli bir denetim kuruyor Kızıl Ordu üzerinde **(128)**. Savaş sırasında alınacak kararlara zemin oluşturacak rapor ve bilgi akışında Stalin'in en tahammülsüz olduğu şey, yuvarlak laflar. Belirsizlik içeren genel değerlendirmelerin bilgi eksikliği veya özgüven sorunlarına işaret ettiğini iyi bildiği için bütün subayların gerçeği en kısa ve anlaşılabilir bir biçimde resmetmelerini talep ediyor.

Yine, ülkemizde burjuva siyasetinin Demirel'den tanıdığı isim ve yüz unutmama becerisi Stalin'e çok önemli bir silah daha veriyor. Kimse kendisini gizleme, unutturma, sorumluluk almama gibi yöntemlere itibar edemiyor; kimse kendi zayıf noktalarını örtme olanağı bulamıyor. "Oturmayı sevmez, konuşurken de odanın içinde ağır ağır gezinir, arada bir durur, karşısındakinin önünde dikilir ve ta gözlerinin içine bakardı. Açık etkileyici bir bakıştı bu" **(129)**. Stalin işi pek şansa bırakmıyor. Savaşla ilgili bütün örgütlenmenin başında duran kişi olarak "yanıltılmamak" ve "atlamamak" için kişisel özelliklerini, özellikle kuşkuculuğunu ve otoritesini sonuna kadar kullanıyor. Rasgele verilen raporlar, sorduğu sorulara dair düşünülmemiş yanıtlar, kafa karıştırıcı haberlerle onun karşısına çıkanlar hırçın ve acımasız bir adamla karşılaşıyorlar.

Peki bu özellikler Stalin'i astığı astık, kestiği kestik bir komutan mı yapmıştı? İddia edildiği gibi, kendi bildiğini okuyan, tartışmayan, dinlemeyen birisi miydi?

Savaş boyunca onunla en fazla mesai yapan komutanların başında gelen Jukov, bu soruya birbirini çeler gibi görünen iki farklı yanıt veriyor:

> *"Yeri gelmişken şunu da söyleyeyim ki, Stalin hiç de ortaya koyuşlara hoşgörüsü olmayan, kendisiyle tartışılmaya gelmeyen, önünde insanın kendi görüşünü çekinmeden, ısrarla savunamadığı bir adam değildi. Bunun tersini savunana,*

doğrudan yanıldığını söyleyebilirim" **(130)**.
"Stalin genellikle ayakta durur, masanın çevresinde gezinir ve tartışanları dikkatle izlerdi. Kendisi pek konuşmaz, çok konuşanları da sevmezdi. Arada sırada "kısa kesin", "daha açık konuşun" gibi uyarmalarda da bulunurdu. Stalin oturuma ön bir kararla gelince tartışma hemen hemen olmazdı" **(131)**.
"Çoğu zaman sakin ve soğukkanlı olmakla birlikte, bazen sinirleniyordu. O zaman çığrından çıkıyor, rengi değişiyor, sapsarı oluyor, gözleri dehşet saçıyordu. Stalin'in gazabına dayanabilmek, onun darbesini atlatabilmek her yiğidin harcı değildir" **(132). [JUKOV GEORGİY]**

Bu yiğitlerden birisinin Jukov olduğu çok açık. Hemen bütün kaynaklar Stalin'in tartışırken başkalarına göstermediği hoşgörüyü Jukov'dan esirgemediğini yazıyorlar. Hatta Jukov'un Stalin'e sert çıkışlar yaptığı da kaydediliyor. Bunun çeşitli nedenleri olabilir. Askeri kariyerini Ekim Devrimi'ne borçlu olan Jukov'un bir komünist olarak önemli bir iddia ve çapı hiç olmadı. Stalin'in yaptığı işi iyi yapan kadrolara verdiği önem, yüksek komuta kademesi savaştan önce budanmış Kızılordu'da Jukov gibi ne yaptığını ve ne dediğini bilen kadroları öne çıkartıyor.

Belki de Stalin'in hata ve talihsizliklerinden birisi, iyi diplomatlara, iyi askerlere, iyi mühendislere olduğu kadar iyi komünistlere de ihtiyaç olduğunu unutması veya bu ihtiyacı karşılayacak kaynakların kuruması, kurutulması...

Burada daha sonra suyu çıkarılan bir başka dedikoduya değinmenin tam sırası. Hruşçov'un iddiaları arasında Stalin'in ısrarla Jukov'un ikinci savaştaki rolünü azalttığı da var. Hatta Hruşçov Jukov'u Stalin'e karşı sürekli koruduğunu ileri sürüyor **(133)**.

Ne çare, köylü politikasını iyi bilen Hruşçov beceremiyor. Stalin'e karşı açtığı kampanyada Jukov'u istediği gibi yanına alamıyor. Daha sonra yayınlanan anılarında Jukov azarlananın ve korunmaya muhtaç olanın kendisi değil de Hruşçov olduğunu ısrarla belirtiyor **(134)**. Bu tarihsel gerçeklere daha fazla uyuyor. Savaş süresince Hruşçov'un merkez kadrolar arasında yer aldığına ilişkin herhangi bir kayıt yer almıyor. Oysa Stalin'in askeri kararlarda bir "sağlama" unsuru olarak Jukov'u kullandığı apaçık ortada.

Rolünün küçümsenmesine gelince... Savaştaki rolün sembolik ifadesi ne olabilir? Savaştan muzaffer çıkan Sovyet ordularının prestijini birisine yazdırmak için en uygun an nedir?

Bu an, Kızıl Meydan'da yapılacak zafer resmi geçididir. Herkes bu görkemli törenlerde Sovyet birliklerinin başında başkomutan olarak Stalin'in olması gerektiğini düşünürken, Stalin bu onuru Jukov'a devrediyor. Kimi tarihçilere göre bonapartist eğilimler taşıyan Jukov, Sovyet halkları için çok büyük önemdeki bu törenlere beyaz atı üzerinde geliyor ve savaştaki askeri yetilerini pekiştirmiş oluyor. Bu Jukov'a öyle büyük bir itibar kazandırıyor ki, Yeltsin bile karşı devrimden onca yıl sonra, zafer kutlamalarında Jukov'un posterlerini Kızıl Meydan'dan indirmekte zorlanıyor.

Kompleks sahibi olan Stalin değil, Hruşçov'dur...

Ama Jukov'u kollaması ve yüceltmesi Stalin'in savaş boyunca üst düzey komutanlara karşı zaman zaman çok hoyrat olduğu gerçeğini değiştirmiyor. Örneğin bir başka iddia Trotskiy tarafından Varaşilov için ortaya atılıyor. Stalin'in bu değerli komutanı "harcadığı" söyleniyor **(135).**

Söylenenler Stalin'in savaş boyunca belirginleşen "yönetme" tarzıyla örtüşüyor. Neredeyse bütün komutanların görev yerleri ve askeri komutadaki konumları sürekli değişiyor. Başarısızlıklar veya kararsızlıklar anında cezalandırılıyor. Varoşilov, Timoşenko, Budyenniy ve Şapoşnikov ile sınırlı ölçülerde Jukov, yani Kızılordu'nun en iyi komutanlarının sorumlulukları sürekli olarak yeniden yeniden dağıtılıyor. Bunun yıpratıcı olduğu açıktır. Bu yıpratıcılığın bir trajediye ve hatta 36-38 arasındaki dehşet boyutlara ulaşmasını bu komutanların devrime ve partiye inanılmaz bağlılıkları ile Stalin'in bu komutanların mayasına fazlasıyla güvenmesi engelliyor. Birbirleri ile sürekli yer değiştiren bu komutanlar arasında açığa çıkan ve bir mücadeleye dönüşen kırgınlıklar üremiyor. Ancak bütün bir savaşa baktığımızda bu komutanlar ve asker olmamakla birlikte Ydanov'un kah genel karargah, kah cephe görevlendirilmelerinde Stalin'in oldukça akılcı bir politika güttüğü ortaya çıkıyor.

Peki Stalin'in askerlerin işine karışmasının ne gibi sonuçları oluyor? Her şeyden önce, bunun istisnası yok: Dünyanın her yerinde, bir ülkenin topyekun katıldığı savaşta siyasi otoritenin askeri otoriteyi de içine aldığı görülür. İkinci Savaş'ta yalnız Stalin değil, Hitler, Chruchill ve belki biraz daha sınırlı ölçüde Roosevelt ülkelerinin savaş stratejisi üzerinde gündelik bir kontrol ve yönlendiricilik sağladılar. Devletin yepyeni bir karakterde yeniden örgütlendiği ve proletaryanın, emekçi sınıfların çıkarları doğrultusunda politikalar ürettiği koşullarda, siyasi önderliğin askeri mekanizmalar üzerinde

mutlak bir otorite kurması zaten ideolojik olarak da zorunludur. Tersi düşünülemez bile. Burada tartışılması gereken, Stalin'in gereksiz yere askerlerin işine burnunu sokup sokmadığıdır...

Bir örnekle başlanmalı. Kızılordu komutanları arasında ve doğal olarak Stalin dahil merkez yöneticiler arasında savaş sırasında en ciddi görüş ayrılıklarından birisi, Ukrayna'nın başkenti Kiyev'in boşaltılıp boşaltılmaması, yani Hitlercilere teslim edilip edilmemesi üzerine çıkmıştır.

Sovyetler'in Almanya karşısında savaşın ilk dönemindeki hızlı geri çekilişi, ilkesiz gözü dönmüş bir ricat anlamına hiç gelmedi. Düşmana mümkün olduğunca ağır zaiyat vermek, uygun koşullarda küçük karşı ataklarla zaman kazanmak ve geri çekildikten sonra partizan birlikleri eliyle faşistleri moral ve fizik açıdan yıpratmak için ortaya çıkan her tür olanak değerlendirildi. Ama bir şey daha yapıldı. Sovyet halkları ve gözünü onun direnişine diken ilerici insanlığın karamsarlığa, umutsuzluğa kapılmasına neden olacak sansasyonel başarısızlıklara izin verilmemeye çalışıldı. Büyük kentlerin düşmemesi bu nedenle Sovyet yönetimi açısından yalnızca savaş stratejisi açısından değil, savaş psikolojisi açısından da son derece büyük önem taşıyordu. Moskova zaten düşemezdi; düşmemeliydi, ama Leningrad'da, Sivastapol'da, Kursk'da, Smolensk'te, Stalingrad'da sürdürülen büyük direnişin böyle bir anlamı da vardı.

Hitlerciler acımasızdı, insanlıktan çıkmışlardı, yahudileri ve komünistleri kitleler halinde öldürüyorlardı. Kiyev'de bunlardan çok vardı. Yahudiler, komünistler, her ikisi birden olanlar, diğerleri... Kuşatılmış bir şehrin tahliyesinde ciddi güçlükler ortaya çıkıyordu. Askeri birliklerin kuşatmada bir yarma gerçekleştirmesi kolaydı, bu yarmaya belli bir sivil kesimi katmaları da... Ancak yüzbinler söz konusu olunca, üstelik buna "evini terketmeme" psikolojisi eklenince büyük bir kentin tahliyesi gerçekten de olağanüstü zor bir işti.

Bütün bunlar Sovyet yönetimini kararsızlaştırmaktaydı. Kiyev'de sıkışan Kızılordu birliklerinin imha olmasının önüne geçmek, daha gerilerde güçlendirilen savunmaya katılmalarını sağlamak gerekliydi. Komutanların önemli bir bölümü Stalin'e kentin terkedilmesi için emir vermesi konusunda baskı yapıyorlardı. Bu baskılar karşısında Stalin "bu kenti savunuruz, düşürmeyiz" diyen başka subaylara tutundu. Büyük kentlerinin tamamı Nazi kuşatması altında olan bir ülkenin başkomutanı olarak Kiyev'i tahliye edecek cesur kararı veremedi. Ancak her geçen gün Kiyev'i savunmakta olan birliklerde yeni ve

telafisi mümkün olmayan kayıplar gündeme geldi. Stalin'in direnci zayıfladı. Jukov'un "inadı bırakması"nı söylediği an emri imzalayıverdi (136).

Burada bu kararın doğru olup olmadığını tartışacak kadar "saf" değilim. Amacım alınan kararların maddi temelini yakalamak, sonuçlarını değerlendirmek. Konuya ilişkin askeri ayrıntıları bilmiyorum, bilmek de istemiyorum.

Bildiğim başka şeyler var. Savaş çok kötü bir şey. Bunu biliyorum. Çok az şiir okuyorum, bildiğim ve sevdiğim şairlerden birisi de, ne ilginçtir, SSCB'de hep problem çıkarmış Yevtuşenko'dur. Yevtuşenko'nun Şostakoviç tarafından senfonileştirilen Babi Yar şiirini bilirim. Terkedilen Kiyev'in trajedisini, Kiyev'de katledilen yüzbinleri bilirim. Seçkin Alman futbolcuları ile zorla maç yaptırılıp "yenerseniz öldürülürsünüz" diye tehdit edilen Dinamo Kiyevli futbolcuların ölümüne attıkları golleri bilirim.

Stalin'in Kiyev'i boşaltırken çektiği acıyı tahmin edebilirim...

Kiyev'in boşaltılması, ya da benzer kararlar... Bunlar askeri kararlar olamaz. Savaşta hangi kararın askeri, hangi kararın siyasi, hangi kararın iktisadi olduğunu ayrıştıramazsınız. Adı üzerinde topyekun savaş. Bu nedenle doğaldır, askerlerin sanılan işlere "burnunu sokması" Yosif Stalin'in...

Bütün bunlardan sonra Stalin'in yönetme tarzına biraz daha yakından bakmak gerekiyor. Sovyet komutanlarının önemli bir bölümü açık ya da örtük bir biçimde savaşın ilk yıllarında Stalin'in oldukça fazla miktarda yanlış karar verdiğini söylüyorlar. Bu yanlışların bir bölümünün durumun karmaşıklığı ve umutsuzluğundan, bir bölümünün Stalin'in henüz yanındaki komutanları ve Kızılordu'nun örgütsel yapısını tanıyamamasından, bir bölümünün de Stalin'in bir komutan olarak tecrübesizliğinden kaynaklandığı anlaşılıyor.

Ancak yazılanlardan anlaşıldığı kadarı ile Stalin bu yanlışlarda inat etmemeyi, komutanların düşüncelerini değerlendirmeyi ve en önemlisi başkomutanlığı hızla öğrenmeyi beceriyor. Çok kısa bir süre içerisinde ordunun her hücresine yansıyan bir otorite ve güven tesis ediliyor. İlk dönem hatalarından çokça şikayet eden komutanlardan Vasilyevskiy, "mükemmel bir örgütçüydü" diyor Stalin için (137).

En önemlisi, Stalin dinliyordu. Komutanların görüşünü sormadan karar almamaya özen gösteriyordu. Daha önce de vurguladığım gibi bu görüşlerde bulanıklık varsa, kararsızlık varsa, bunlar Stalin'in zihninden hemen boşaltılıyor, yerine açık fikirler yerleştiriliyordu. Kendi

kararları da tereddütsüz, kolay anlaşılır ve yoruma olanak tanımayan bir biçimde kaleme alınıyordu. Yorum ve inisiyatif, birlik komutanları tarafından alınan kararı yerine getirmek için uygulanmalıydı. Kararı delik deşik etmek için değil.

Stalin'i eleştirenler, savaşın Kızılordu birliklerinin Stalin'in kötü yönetimini telafi eden cesaret ve yaratıcılığı ile kazanıldığını ileri sürüyorlar. Daha önce de söyledim, bir kere bu teorik olarak mümkün değil. İkincisi çok pratik: İkinci Savaş'a ilişkin tarihsel ya da edebi bütün kaynaklarda "olanaksız gözüken merkezi kararları" uygulamak için hayallerini, ufuklarını, bilgilerini ve nihayetinde bedenlerini zorlayan Kızılordu militanlarına tanık olursunuz. Geri çekilmek "insanca" ve kimi zaman "akıl"lıca bir davranıştır. "Stalin'e rağmen yaratıcılık" denilen şey, bir tabur askerden bir tümen faşistin saldırısına karşı bir tepeyi tutmalarını isteyen başkomutanlık emrini, belki de küfrederek hayata geçiren genç yüzbaşının ve asker yoldaşlarının yaratıcılığıdır. Bu yaratıcılık daha az değerli olmamakla birlikte, gücünü Stalin'in otorite ve kararlılığından almaktadır.

Bu otorite ve kararlılık ihtilalci hukuğun dışında oluşmamıştır. Savaşı Stalin ile birlikte geçiren kimse onun "ben yaptım oldu"cu bir tarzı zorladığını söyleyememektedir:

> *"Ölümünden sonra, Stalin'in askeri-siyasi kararları tek başına aldığı yolunda bir takım söylentiler yayıldı. Gerçek öyle değildi. Bundan önce de belirttiğim gibi, işlerini bilen, anlayan kimseler tarafından ortaya konulan sorunları Stalin göze alıyordu. Bazan onun, kendi görüş ve kararlarından vazgeçtiği durumları görmüşümdür"* **(138). [JUKOV GEORGİY]**

Jukov, anılarında Stalin'in askeri bilgi ve yetisinin de ciddiye alınması gerektiğini özellikle vurguluyor. Bu yetinin en önemli unsurlarından birisi, siyasal saikler ile askeri zorunluluklar arasındaki gerilimi ustalıkla çözmesidir.

Ancak bu uyum her zaman kolayca yakalanmamıştır. Çoğu kaynak, Stalin'in en fazla Hitlerciler'in ilk saldırdığı gün sarsıldığını yazmaktadır. Bu doğaldır, ama öyle anlaşılıyor ki, bu sarsıntının bir benzeri ve belki de daha fazlası, 1941 yılının Ekim ayında düşman Moskova'yı kuşattığında ortaya çıkmıştır. Başkent, bu kuşatma sırasında büyük ölçüde boşaltılmıştır. Birçok komutan genel karargahın da Moskova'dan uzaklaştırılmasını salık vermektedir.

Stalin, kaybedilen binlerce kilometrekarelik toprağın yıldıramadığı

Sovyet insanının Moskova'nın terkedilmesi ile birlikte mücadeleyi sürdüremeyeceğini biliyor. Kirovskaya Metro İstasyonu'ndaki karargahı taşımayı hiç aklına getirmiyor. Burada hazırlanan sığınağa da hiç girmiyor. Sovyet halkının ve karargah subaylarının gözünün üstünde olduğunu unutmuyor.

İşte bu gerilimli günlerde Stalin'i çok öfkelendiren bir şey oluyor. Moskova bu dönemde ortalıkta dolaşan bildirileri kanıksıyor. Bunlar "direnmek boşuna" diyen ve Alman uçaklarınca atılan propaganda malzemeleridir. Hiçbir etkisi olmuyor. Stalin'in de sinirlerini bu türden Goebels taktiklerinin laçkalaştırması mümkün değil. Ama başka bildiriler de ortalığa çıkıyor 1941 Ekimi'nde. "Stalin Moskova'dan kaçtı" haberini veren, "Kahrolsun Hitler, Kahrolsun Stalin" sloganları ile dolu bildirilerdir bunlar. Hitlercilerle savaş halinde olan ülkenin bolşevik partisi yeniden iç düşmanı hatırlıyor. Olağanüstü önlemler alınıyor, hainlerin görüldükleri yerde kurşuna dizilmesi emri veriliyor.

Bu çalışmaların trotskizmin ülke içindeki artıklarının işi olduğu düşünülüyor. Trotskiy'nin kişisel sonu da bu olaylarla hızlanıyor.

Trotskiy'nin kişisel sonu, uzaktan yazdığı uğursuz makalelerle bizzat kendisi tarafından da hızlandırılıyor. Trotskiy, Hitlercilerle ölüm kavgası veren Sovyet topraklarında işçi ayaklanmaları bekliyor. Savaşın iç savaşa dönüştürülmesi eksenindeki leninist politikanın anısıyla çirkinleşen rüyalar görüyor. İşin kötüsü bu rüyaları yazıp duruyor. Sovyetler yenilecek diyor:

> *"Savaş yalnızca bir savaş olarak kalırsa Sovyetler Birliği'nin yenilgisi kaçınılmaz olur. Teknik ekonomik ve askeri anlamda emperyalizm karşılaştırılmayacak denli daha kuvvetlidir. Eğer Batı'da devrimle felce uğratılmazsa emperyalizm, Ekim Devrimi'nden doğan rejimi silip süpürecektir"* **(139). [TROTSKİY LEV]**

Trotskiy, kehanetinin doğrulanmadığını göremeden öldürülüyor. Stalin'in bozulan sinirleri, artan öfkesi buna olanak tanımıyor. Savaştan uzak bir ülkede, Meksika'da yakalıyor ölüm bu inatçı devrimciyi. En kötüsü hiç de devrimci olmayan bir konumlanışta, Sovyet halkları kutsal bir mücadele içindeyken, bu mücadeleye yabancılaşırken, bu mücadeleden Stalin'i devirecek bir komplo çıkması için kafa patlatırken...

Savaş sırasında çok insan öldü, Trotskiy bunlardan birisi. Sovyet

kaynaklarına göre, ilk dört ayda Kızılordu 350 bin kişi kaybediyor. Savaş dışı kalan askerlerin sayısı ise iki milyona yakın. Nazi ordusunun ise Sovyet cephesinde 4.5 milyon kaybı var aynı sürede (**140**). Bu rakamlar abartılı bulunabilir, ancak başka kaynaklarda da Almanlar'ın insan kaynakları açısından Sovyet topraklarında hızla ilerlemek için büyük bir bedel ödediğinde birleşiyorlar.

Ancak 1941 yılında sonbahardan kışa doğru girilirken Stalin ve diğer komutanların nazi ölüleriyle avunacak hali yoktur. Düşmanın ilerleyişi "bitmiş olan iç muhalefeti" bile yeniden umutlandıracak hız ve kapsamdadır. Daha ne olsun, Moskova kapılarına dayanılmıştır. "Yönetim her şeyi bırakıp kaçtı" dedikodularının yayıldığı bir sırada Stalin'in aklına içeriye güven, dışarıya gözdağı vermek gelmiştir. Birkaç komutan dışında kimseye haber vermeden 7 Kasım günü Kızıl Meydan'da büyük bir Ekim Devrimi kutlaması yapılmasını kararlaştırmıştır. Moskova'nın 30-40 kilometre çeperinde mevzi alan birliklere Moskova'ya gelme emri verilir. Kızıl Meydan'la cephe arasında adeta bir ring oluşmuştur. Siperlerinden çıkan askerler Kızıl Meydan'da kendilerini karşılayan Stalin'i "hurra" diye bağırarak selamlayıp cepheye nazileri tepelemeye gitmişlerdir.

Stalin bu törenlerde savaş boyunca tanık olunan en önemli konuşmayı yapmıştır. Alman saldırısı başladıktan birkaç gün sonra radyodan yaptığı konuşmadan daha farklıdır bu. Objektif olarak Sovyetler Birliği aradan geçen sürede çok daha kötü bir duruma sürüklenmiş, ülkenin en önemli merkezlerinin düşmesi an meselesi haline gelmiştir. Buna rağmen Stalin, umut dolu, kararlılık dolu bir konuşma yapmıştır. Kızılordu askerlerine:

> *"Alman ilhakçıları, SSCB halklarına karşı imha savaşı istiyorlar. Eh, madem Almanlar bir imha savaşı istiyorlar, alsınlar imha savaşını. Bundan böyle görevimiz, SSCB halklarının görevi, ordu ve donanmamızın erlerinin, komutanlarının ve siyasi fonksiyonerlerinin görevi, ülkemizin toprağına istilacı olarak dalmış bulunan bütün Almanları son adamına kadar kırmaktan ibaret olacaktır."*
>
> *"Bütün dünyanın gözü, sizin, haydut güruhu Nazileri yok edecek olan gücünüzdedir. Avrupa'nın köle yapılmak istenen halkları size kurtarıcı gözü ile bakıyor. Onları kurtarmakta en büyük görev sizin payınıza düştü. Bu göreve layık olun."*
>
> *"Bu savaşta ulu atalarımız Aleksandr Nevskiy, Dimitriy Donskoy, Kuzman Minin, Dimitriy Poşarskiy, Aleksandr Suvarov, Mihayil Kutuzov'un yiğitlik örnekleri varsın sizi*

şahlandırsın! Yüce Lenin'in muzaffer bayrağı size güç versin!" **(141). [STALİN Yosif]**

Bu konuşmada Stalin, Sovyet halkının yalnızca sosyalizme dönük inancına değil, ulusal gururuna da seslenerek daha sonra "milliyetçilik" suçlaması ile karşı karşıya kaldığı önemli bir adım atmıştır. Sovyet tarihinin bazı kesitlerinde ulusal gurur ve ulusal kültür adına sığınılarak gündeme getirilen uygulamaların milliyetçi bir eksen kaymasına yol açtığı doğru olmakla birlikte, savaş boyunca Stalin'in halkın ulusal gururunu okşayan ve harekete geçiren politikalarının her açıdan meşru ve gerekli olduğu unutulmamalıdır. Tam tersine komünistlerin, ulusal onuru çoğu durumda ayakta tutmak için çaba göstermemeleri ihanettir. Bu anlamda Fransız partizanlarının kırmızı-beyaz-mavi bayraklarla dövüşmelerine gösterilen anlayış Stalin'den eksik edilmemelidir.

Bu, işin ilkesel yönüdür. Pragmatik açıdan da, Stalin isabetli bir iş yapmıştır. Sovyet halkının bütün sektörlerini içine alacak bir anayurt savaşının yalnızca komünizm bayrağı altında sürdürülmesinin yaratacağı daralmayı göze almanın anlamı yoktur. Tam tersine, komünistlerin anayurt savaşında en önde dövüşmeleri ve Rusları, Ukraynalılar'ı, Kafkas halklarını birlikte savaşa çağırmaları milliyetçi eğilimlerin on yıllarca komünist partinin otoritesine isteyerek boyun eğmelerine, hatta saygı göstermelerine yardımcı olmuştur.

Özet olarak, Stalin'in 7 Kasım 1941'de Kızıl Meydan'daki seslenişi, hem bütün toplumu harekete geçirmek, hem de bombardıman altındaki bir kentte faşistlere meydan okuyan bir komutanın Kızılordu askerlerine inanç aşılaması açısından, son derece önemli olmuştur.

Bir başka inanç aşısı ise Stalin'in adını alan bir kentte, Stalingrad'da yaşanmıştır.

Bu çalışma, savaşın tarihine ilişkin değil. Bu nedenle Sovyet-Alman cephesinin nice önemli muharebe ve direnişine burada yer vermeyeceğim. Kursk savaşları var, Tula var, Sivastapol var, Leningrad savunması var...

Ama bunlar içerisinde Stalingrad, savaşın dengelerinin değiştiğinin açık göstergesi olduğu için çok özel bir önem taşıyor.

Stalingrad, Almanlara göre Sovyet direnişinin kilit halkasıydı. Bu nedenle bu kentte denetimi sağlamak için muazzam bir yığınak yaptılar. Volga nehri üzerinde kuzeye ve Kafkasya'ya giden yolu tutan Stalingrad'ın yıkılışının İngiliz-Sovyet ittifakını da parçalayacağına inandılar.

Sovyetler'in yaklaşımını ise şu ünlü slogan açıklıyordu:

Volga'dan öte toprak yok!

Volga'dan öte toprak olmayınca, Almanlar da Stalingrad'a çok büyük bir önem verince, bugün askeri tarihçileri bile şaşırtacak rakamlar ortaya çıkıyor. Aylarca süren çatışmalar sonrasında 400 bine yakın Alman askeri esir alınıyor. Ama toplam kayıplar açısından Alman savaş makinesinin belinin ortasına fena bir tekme vurulmuş oluyor: 1.5 milyon asker, 3500 tank, 3000 kadar uçak...

1942 yazından 1943 başına kadar savaşın ana sorunu haline gelen Stalingrad savaşı sonrasında ortaya çıkan siyasi gelişmeler Stalin'in bu kent için bu kadar büyük bir kaynak ayırmasının nedenini açıklıyor. Türkiye'nin de aralarında bulunduğu sözümona tarafsız ülkeler Almanya'nın kaybetmeye başladığını hissederek, daha dikkatli davranmaya başlıyorlar. ABD, Sovyetler'in yıkılışı üzerinden plan yapmaktan vazgeçiyor, dünya halklarında 1933'ten sonra ilk kez iyimserlik yeşermeye başlıyor. Stalingrad'la birlikte Sovyetler birçok cephede karşı saldırıya geçiyor. Leningrad kuşatması dağılıyor.

Bütün bunlardan sonra, bu çalışmaya kısa bir ara verip, tüm okuyuculardan milyonlarca Alman askerinin Volga nehrine doğru sürdüğü ve sadece 700 metrelik bir alanda seçkin Kızılordu birlikleri Almanlar'ın etrafını sarıncaya kadar aylarca direnen bir avuç Sovyet askerinin anısına saygıya davet ediyorum.

Savaş kolay kazanılmadı. Savaş Sovyet insanının sosyalizme, anayurtlarına bağlılıklarıyla, bolşevik partiye, önderleri Stalin'e inançlarıyla kazanıldı.

Savaş kolay kazanılmadı. Savaş, Sovyet halkının iradesinin harekete geçirilmesiyle, mücadele etmenin coşkusuyla kazanıldı. Savaş, 1 Mayıslar'da Alman askerlerine kızıl sancaklar sallanarak kazanıldı. Savaş, savaşı 1 Mayıs'ta bitirmek için and içen (bu birkaç günlük gecikmeyle hayata geçti) Sovyet komutanlarının inancı sayesinde kazanıldı. Savaş, cephede Kızılordu askerlerine gazete yetiştiren Sovyet aydınının adanmışlığı ile kazanıldı. Savaş, Hitler'in doğumgününde Alman askerlerinin görebileceği devasa domuz resimleri çizen Kızılordu erlerinin yaratıcılığı ile kazanıldı. Savaş, pek az komutanın bildiği ve Budyonniy tarafından hazırlanarak savaşın en kritik döneminde cepheye sürülen ihtiyat birlikleri tarafından kazanıldı. Savaş, devrimci gerilla faaliyetinin en çarpıcı örneğini oluşturan milyona yakın partizanın kayın ormanlarını Almanlar'a cehennem edişi sayesinde kazanıldı. Savaş Almanya'nın 34.6 milyon ton

olan yıllık çelik üretimine karşılık 10 milyon tonda kalan Sovyet sosyalizminin çok daha fazla uçak, tank ve top üretmesi ile kazanıldı **(142)**. Savaş, fabrikalarını Almanlara teslim etmeyerek, üretimi hiç durdurmadan binlerce kilometre uzağa taşıyan ve traktör fabrikasında tank üreterek Almanları karşılayan Sovyet işçisince kazanıldı. Savaş, aylarca faşist kuşatmaya direnen 3 milyon Leningradlı, burada kaybedilen 750 bin civarı Sovyet vatandaşı tarafından kazanıldı. Savaş, bu kente bir itfaiye eri olarak gelerek Alman bombalarını yedinci senfoniyle yanıtlayan besteci Şostakoviç'le kazanıldı. Savaş, "komünistlerin savaştaki ayrıcalığı ilk önce ölmektir" şiarıyla halka önderlik ederken canını veren 3 milyon parti üyesince kazanıldı. Savaş, Stalingrad'da Rus, Tatar, Kazak, Gürcü yoldaşlarıyla omuz omuza dövüşürken katledilen İspanyolların yiğit komünist önderi Dolores İbarurri'nin oğlunda somutlanan enternasyonalizm ile kazanıldı...

Savaş, böyle kazanıldı. Savaş, "general kış" tarafından kazanılmadı. Napolyon ordularının saplandığı Rus çamur ve karı, Hitlerci ordulara yüzünü çok geç gösterdi. Moskova yakınlarına geldiklerinde naziler, Rus steplerine kar henüz düşmemişti. Tam tersi oldu, dondurucu soğuk, 1941 sonunda Sovyet karşı saldırısında Kızılordu askerlerinin başına bela oldu. Aynı kış, Sovyet saldırısı Alman işgalindeki 150 bin kilometre kareyi özgürlüğüne kavuşturdu **(143)**.

Savaş, çok acımasızdı...

Savaş, acımasızlığı konusunda pek çok şey söylenen Stalin için de çok acımasızdı. İlk karısı Yekaterina'yla birlikte büyüttükleri ve hep "eleştirdiği" oğlu Yakov savaşın ilk aylarında en önemli cephelerden birisi olan Belarusya'ya gitti. Frunze Harp Akademisi'nden mezun olan bu genç Gürcü subay, kısa bir süre sonra cephede kayboldu. Teslim olmanın ihanet sayıldığı bir sırada Stalin'in yüreğine hançer saplandı. Oğlunun Almanlar'ın elinde esir olduğunu öğrendiğinde derinden sarsıldığını anlatıyor yakınları. 1943 yılında Yakov'un teslim olmadığı, yaralı olarak yakalandığı anlaşıldı. Almanlar Moskova'ya Yakov'un esir kamplarındaki fotoğraflarını yağdırdılar gökyüzünden. Dahası Stalin'e oğlunun Alman subaylarıyla takası konusunda sayısız teklif yaptılar. Stalin, sorumlu bir ihtilalci ve devlet adamıdır; bu teklifler yanıtsız kaldı. Bütün bu süre boyunca Hitler Yakov'a canı karşılığında ülkesine ihanet etmesi için baskı yaptı. Savaş gerçekten acımasız:

"Yakov tutsaklıktan kurtulamaz. Canavarlar onu kurşuna dize-

cekler. Öğrenebildiğimize göre, onu diğer tutsaklardan ayrı bir yerde tutuyorlar ve yurduna ihanet etmesi için kandırmaya çalışıyorlarmış...
Ama Yakov ölümü seçecek, yurduna ihanet etmeyecektir!"
(144). [STALİN Yosif]

Yurduna ihanet etmeyen Yakov, faşistlerce kurşuna diziliyor. Sovyet liderinin oğlu olmak ayrıcalığıyla...

Sonra...

Sonra savaş bitiyor, 200 Alman sancağı Kızıl Meydan'a getiriliyor ve yüzbinlerce Kızılordu askerinin ve Sovyet vatandaşının tanıklığında Lenin'in mozolesinin önüne bırakılıyor. Bir gün sonra, 25 Haziran 1945'te Kremlin'de "zafer kokteyli" veriliyor... Komutanların, askerlerin şerefine içiliyor.

Son kadehler Stalin için kalkıyor...

12. BİR BÜYÜK TRAJEDİ: KURULUŞ ŞİDDETİ

Değişik versiyonları basıldı, isteyen Moskova Mahkemeleri tutanaklarını okuyabilir. Çok sevimli olmasa gerek. Zinovyev ve Kamenev'i bilmiyorum ama, Buharin bu mahkemelerdeki sanık olarak bilinmemeli. Bütün çelişkileri, Sovyet devriminin güzergahına ilişkin kimi zaman çok tutuculaşan görüşlerine rağmen, onu "partini sevgilisi" yapan üretkenliği, kıvraklığı ve parlayan gözleriyle hatırlamalı. Ve nihayetinde, tek tek yargılanıp cezaya çarptırılanlardan bağımsız olarak, Ekim Devrimi'nin öncü kadrolarının Ekim Devrimi'nin mahkemelerinde suçlanan ve mahkum edilen bölümüne tarihin biraz iltimas geçmesini ve onların ihtilalin öncü güçleri içerisindeki yerlerini korumalarını sağlamak gerekli.

İtibarlarının iadesi mi?..

Eğer bu, mahkemelerin bütün sonuçlarının ortadan kalkmasıysa, yanıtım "hayır" olacaktır. Bu mahkemelerde "somut" suçlar üzerinde durulması, yargılamanın baştan aşağıya siyasal olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Sürecin parti içinde farklı eğilimler arasındaki bir mücadeleyle doğrudan bağlantılı olduğu gerçeğini kesinlikle unutamayız. Parti merkezine muhalefet eden eğilimlerin çeşitli suçlarla itham edilmeleri ve büyük çoğunlukla suçlu bulunarak cezalandırılmaları da tek başına "hukuk" çerçevesinde ele alınamaz. Bu bölümde, parti içindeki mücadelenin ulaştığı boyutlar nedeniyle "suç"un kaçınılmaz olarak ortaya çıktığını göstermeye çalışacağım.

Buna karşılık, muhalefetin üst düzey yöneticilerinden giderek tabana ve siyasal ağırlığı olmayan insanlara yönelen çılgınlığın

muhasebesinin elbette yapılması gerekir(di).

Gerekirdi diyorum, çünkü belki de bir kez yapılabilecek titiz bir "düzeltme" girişimi, Garbaçovcu anti-komünistler eliyle tam bir soytarılığa dönüştürülmüştür. Dönem birçok açıdan yalama hale getirilmiş, bundan sonra söyleneceklerin tarihsel önemi azalmıştır.

Genellikle her şeyin 1934 Aralık'nda başladığı ileri sürülür. Yani, partinin Stalin'den sonraki en önemli yöneticilerinde olan Sergey Kirov'un öldürülmesinden sonra... Bunun pek de doğru olmadığını daha sonra anlatmaya çalışacağım.

Ancak, 1934'ten sonra parti içindeki siyasi mücadelenin polisiye bir boyut kazandığı ve 1938 yılına kadar çok sayıda parti üyesinin tutuklandığı, ölüm cezasına çarptırıldığı açık. Bu partililer arasında herkesin bildiği, tanıdığı önemli ve etkili isimler var. Sadece bunları saymak bile sayfalar alacaktır. Yaşamlarını işçi sınıfının kurtuluş mücadelesine adayan insanların bu türden bir sona ulaşmalarını sağlayan tarihsel gelişmelere geçmeden önce "mahkemeler"e bir göz atmamız gerekiyor.

1934-38 yılları arasında Sovyetler Birliği'nde ülke çapında sürdürülen soruşturma ve yargılamaların en önemli halkası 1936-38 arasında yapılan Moskova Mahkemeleri duruşmalarıydı. Bu duruşmalara çok sayıda yabancı gazeteci çağrıldı, Moskova'da bulunan emperyalist ülke diplomatları da, tek sosyalist ülkenin siyasal yapısını anlayabilmek için, bu duruşmaları soluklarını tutarak izlediler, kendi devlet başkanlarına rapor ettiler.

Bu mahkemelerde ilk olarak Zinovyev, Kamenev, Yevdokimov, İ.Smirnov, Bakayev, Ter-Vaganyan, Mraçkovskiy, Dreitzer, Golzman, Reingold, Pikel, Olberg, Berman-Yurin, Fritz David, Lurie'ler yargılanıyor. Kolayca anlaşılacağı gibi, partinin en üst kademelerinde görev alan ilk altı isim, Alman vatandaşlarıyla birlikte Sovyet yönetimine karşı uluslararası bir komplo hazırlamakla suçlanıyorlar. Bu komplonun kapsamı ve "faaliyet raporu" her gün genişliyor ve şişiyor.

Bu sanıkların ifadeleri ve "ortaya çıkartılan" yeni bulgular ışığında çok önemli bir ekip daha kendisini Moskova Mahkemeleri'nde sanık olarak buluyor. Herhalde Buharin, Tomskiy, Rikov, Radek, Uglanov, Serebriyakov, Sokolnikov ve Pyatakov'un bolşevik parti için ne anlama geldiğini yazmak gerekmiyor. Yurt dışında olduğu için mahkemelerde bulunmayan, ama hem suçlayanlar hem de sanıklar tarafından neredeyse "lanetli" olarak ilan edilen Trotskiy'nin de bir bakıma gıyabında yargılandığını hesaba katarsak, zamanında partinin kurmay

heyetini oluşturan kadroların, bazı istisnalarla, "anti-sovyetik bir suç örgütü"nün mensupları olarak sahneye çıkartıldıkları bir kesitten söz ettiğimiz daha açık hale gelir.

Sadece bu durum bile, yargılananların suçsuz olup olmamalarından bağımsız bir biçimde, korkunç bir trajedidir. "Devrimin evlatlarını yemesi" gibi saçma bir kuralı komünistler kabullenmemelidirler. Elbette yol ayrımları olacak, elbette bu yol ayrımlarında bazen işin içerisine uç siyasal yöntemler girecek. Ama, komünistlerin birbirini yiyen hırslı siyasetçiler olarak hafızalara kazınmasına kesinlikle izin verilmemelidir.

Trajik olan yalnızca böylesine önemli kadroların vahim bir suçla itham edilmesi ve yargı önüne çıkartılması değil. Yukarıda sayılan üst düzey parti yöneticilerinin mahkemeler sırasındaki davranış ve ifadeleri de tam anlamıyla bir trajedidir. Bu kişilerin tek tük istisnalar dışında, ölçüsüz bir itiraf histerisine girişmeleri, kendilerini ve diğer sanıkları, bu arada Trotskiy'i garip boyutlarda aşağılamalarından söz ediyorum. "Suçluyuz" demenin bir dizi yöntemi vardır ve sanıkların seçtikleri yöntem kendilerini batırdığı kadar mahkemenin kendisini, hatta Sovyet yönetimini de yaralamıştır. Birazdan bir "seçme" halinde vereceğim örneklerin bu mahkemlerde savcılık yapan Vişinskiy'i ve sürecin siyasi sorumluluğunu taşıyan Stalin'i yücelttiğini kesinlikle düşünmemek gerekiyor. Birçok kişi "olur mu" diyecek ama, parti içi mücadele bu kadar keskin biçimler aldıysa, bu biçimlerden geriye dönülemiyorsa ve bazı muhaliflerin fiziki varlıklarının sosyalist kuruluş için engel olduğu düşüncesi egemen olduysa, keşke daha sessizce çözülseydi bu gerilim. Hukuksuzluk önermiyorum; Moskova mahkemelerinde "hukuk" zaten aramıyorum, sadece komünist etik ve sosyalist meşruiyetin "duruşma"larda daha ciddi bir zarar gördüğünü anlatmaya çalışıyorum.

Daha açık olmak için, bazı örnekler vermek istiyorum:

Zinovyev: "Eksik Bolşevizmim, anti-bolşevizme dönüştü. Ve Trotskiy'in üzerinden faşizme vardım. Trotskizm faşizmin bir varyantıdır. Zinovyevizm ise Trotskizmin bir varyantıdır."

Smirnov: "Terör direktifleri veren ve devletimizi faşist devlet olarak gören Trotskiy, bir düşmandır."

Kamanev: "Hayatımı iki kez bağışlandı. Ama her şeyin bir sınırı vardır. Proletaryanın hoşgörüsünün de bir sınırı vardır. Biz bu sınıra ulaştık."

Pikel: "Biz uluslararası faşizmin bir bölüğünden başka hiçbir şey

olmayan adi canilerin en hayvanlaşmış bir çetesini oluşturuyoruz."

Bakayev: "Zinovyev ve Kamanev'in elinde uysal bir alet olmam, karşı-devrimin bir ajanı olmuş olmak, Stalin'e karşı elimi kaldırmış olmak beni fazlasıyla kederlendiriyor."

Reingold: "Çember kapandı! Siyasi soytarılık, platformlar, tartışmalar ve muhalefet maskaralığı artık bitti! Muhalefetin yerine devlete karşı komplo, tartışma ve platformun yerine mermi ve bomba geçti."

Yevdokimov: "Geçen yıl yapılan Leningrad Mahkemesi'nde hüküm giyen bizlerden acaba sadece birinin kalbi, dışardaki suç ortaklarımızın her an her saat lanetli bir silahı patlatabileceğini bilmesine rağmen, sarsıldı mı? Suçumuz, proleter devlet ve enternasyonalist devrimci hareket önünde aman dileyemeyecek kadar büyük."

Mraçkovskiy: "Ben bir karşı-devrimciyim."

Fritz David: "Trotskiy'e beddua ettiğime Proleter Mahkeme'nin inanmasını istiyorum. Hayatımı mahveden ve beni bu ağır suçları işlemeye yönelten Trotskiy'e beddua ediyorum."

Kamanev: "Suikast, üyesi olduğum merkezin kararı üzerine planlandı ve hazırlandı. Bunu üstlendiğimiz görevin yerine getirilmesi olarak görüyordum."

Zinovyev: "1932 Sonbaharında İlyinskoye kır evinde Kamanev, Bakayev, Yevdokimov ve Karev'le beraberken, Bakayev'e Stalin'e karşı terör eylemi ve Karev'e de Kirov'a karşı terör eylemi örgütleme görevini verdim." **(145)**

Burda bitmiyor... Sanıklar mahkemede bazı iddiaları kabul etmeyen arkadaşlarına sinirleniyorlar:

"Ne... İvan Nikitiç Smirnov, siz kirli ve kanlı bir sorundan tertemiz çıkmak mı istiyorsunuz?"

Sanıyorum bu kadarı yeterli olmalı. İçlerinde ciğeri beş para etmeyen adamlar da var, yukarıdaki lafları edenler arasında. Ancak önemli bir bölümüne en azından Ekim'i borçluyuz. Ekim'i borçlu olduğumuz bir başkası, Buharin'den ise daha uzun bir pasaj aktarmakta fayda var. Çünkü, buradan yukarıdaki histerinin, alçalma ve tükenişin kaynağına ulaşmaya çalışacağız.

> *"Şimdi de kendimden, pişmanlığımın nedenlerinden söz edeceğim. Kuşkusuz suç delillerinin çok önemli bir rol oynadığını kabul etmek gerekir. Üç ay boyunca bir şey söylemeyi reddettim. Sonra ifade vermeye başladım. Niçin? Çünkü cezaevindeyken bütün geçmişimi yeniden değerlendirdim. Çünkü kendi kendinize: "Ölmen gerekiyorsa, ne uğruna öleceksin?" sorusunu sor-*

duğunuz zaman önünüzde aniden bütün o şaşırtıcı canlılığıyla kapkara bir boşluk beliriveriyor. Pişman olmadan ölmek istediğinizde, uğruna ölebilecek hiçbir şey yok... Ve kendinize "pekala farzetki ölmedin, farzet ki bir mucize oldu ve sağ kaldın, yine ne için? Herkesten tecrit edilmiş, bir halk düşmanı olarak, insanlıktan uzak bir durumda, yaşamın özünü oluşturan her şeyden tecrit edilmiş bir halde..." diye sorduğunuz zaman, aniden aynı yanıt geliverir. Ve bu gibi anlarda Yargıç Yurttaşlar, kişisel olan her şey, bütün kişisel cilalar, bütün hırs, gurur ve öteki pek çok şey zayıflar, kaybolur gider... ... Belki de yaşamımın son konuşmasını yapıyorum... Trotskiy ve öteki suç ortaklarımın yanısıra İkinci Enternasyonal'in de... bizi ve özellikle de beni savunmaya çalışacakları sonucuna önceden varabiliyorum. Bu savunmayı reddediyorum... Kararı bekliyorum" **(146). [BUHARİN NİKOLAY]**

Buharin bunları 1938 yılında duruşmada söylüyor. Abartılar bir yana, içten olduğunu düşünüyorum. Ama elde Buharin'in karısına verdiği (ezberlettiği) bir başka metin daha var. Bu da 1937 başında oluyor ve mektup şöyle bitiyor: "Bilmelisiniz ki yoldaşlar, komünizme doğru muzaffer ilerleyişinizde taşıyacağınız sancakta benim de kanım vardır" **(147).** Burada Buharin özet itibariyle "partiye ve Sovyet halkına karşı bir suç işlemedim" demektedir.

Garip gelecek ama, bu mektubun da içten olduğunu düşünüyorum. Devrimciler arasındaki gerilim ve mücadelenin zaman zaman insan doğasının kimi zayıflıklarını fazlasıyla zorladığı açıktır. Buharin için de böyle olmuştur. 1927 sonrasında çok fazla özeleştiri veren, çok fazla af dileyen ve partiye dönüp dönüp ihraç edilen Buharin'in kişiliğinin ciddi ölçülerde deforme olduğu anlaşılmaktadır. Ancak 1937'de karısına verdiği (bu mektubun uydurulduğu iddialarını bir kenara koyuyorum) metnin bütünüyle "kendini temize çıkarmak" amacıyla yazıldığına inanmıyorum. Hele hele aktardığım bölüm, Buharin'in çelişkili yapısını iyi özetlemesi ve bir gerçekliği ifade etmesi anlamında özellikle "içten"dir.

Bütün bu karmaşaya geleceğim. Ancak öncelikle bir konu üzerinde durmak gerekiyor. Küçük bölümler halinde aktardığım duruşma tutanakları neyi göstermektedir? Bu adamların önemli bir bölümü, kişisel tarihlerinde parlak devrimcilerdir. Akılalmaz ölçülere varan bir küçülme sürecine nasıl girmişlerdir? Bu ölçüsüzlük, malıkemelerin tam anlamıyla düzmece iddialar üzerine bina edildiğini göstermez mi?

Duruşmaların bir sürü batılı gazetecinin, başka ülkelerden

komünistlerin ve diplomatların önünde yapıldığını daha önce vurgulamıştım. Ancak bu, mahkemelere ilişkin olarak ortaya bir dizi iddia atılmasına engel olmadı, olamazdı da. Bu nedenle eski bolşeviklerin önemli bir bölümünün kendilerine ve arkadaşlarına beddua etmesini açıklamaya çalışan bazı tezlere burada değinmek gerekiyor.

Bu tezlerden bir tanesi, hemen herkesin aklına gelecek türdendir: Sanıklara korkunç işkenceler yapılmıştır. Bu işkenceler o kadar sistemli ve acımasızdır ki, sanıkların siyasi mücadeleyi sürdürerek kendi suçsuzluklarını kanıtlamak için dirençleri kalmamıştır. Sanıklara sorgular sırasında hiç baskı uygulanmadığını söyleyecek durumda değilim. Sorgulamaların en azından tarz olarak pek sevimli geçmediği, mahkemedeki oturumlardan bile bellidir. Vişinskiy başta olmak üzere bütün askeri savcı ve hakimler sanıkların kişiliğine dönük çok ağır ve sürekli bir saldırı halindedirler. Bunun ötesinde komünist etikle bağdaşmayacak yöntemlerin uygulanmış olduğuna ilişkin kesin bir kanıt yok. Tersine, mahkemeyi izleyen ve Stalin yanlısı olarak değerlendirilemeyecek çok sayıda gözlemci "işkence izi" görmediklerini söylemektedirler. Ama diyelim ki, profesyonel yöntemler kullanıldı ve iz bırakılmadı... Bu kez, neredeyse her biri birkaç ülkenin polisi ile tanışmış, uzun sorgu ve tutukluluk dönemleri geçirmiş çok sayıdaki komünistin tam kadro "bize işkence yapıldı" diyemeyecek veya önceki ifadelerini yalanlayamayarak kadar teslim olabilecekleri tezini şiddetle reddediyorum.

Belki ilki ile birlikte değerlendirilebilecek bir başka tez, sanıklara ilaç verildiğidir. Hiçbir gözlemci sanıklarda bunu gösteren bir davranışa rastlamıyor. Bu iddianın da, herhangi bir çıkış yolu bırakmayan ve insan zihnini bütünüyle kontrol eden bir ilacın o dönemde geliştirilmiş olduğu zorlamasına dayandığı için bir kenara konması gerekiyor.

Yargılamaların tamamen düzmece iddialar üzerine kurulu olduğunu ileri sürenlerin dile getirdiği bir başka senaryoya göre ise, başta Kamanev ve Zinovyev olmak üzere, duruşmalarda "garip" itiraflarda bulunanlar ile Stalin arasında gizli bir pazarlık yapıldı. Bu pazarlığa göre, itirafların karşılığında sanıkların hayatı bağışlanacaktı. Mahkemede Vişinskiy ve hakimlerin tavizsiz ve saldırgan yaklaşımları bu iddiayı da temelsiz kılıyor. Stalin döneminin gerginliği içerisinde "ben uluslararası bir komploya karıştım" diyenlerin affedilmesinin pek mümkün olmadığını değil sistemin bizzat içinden gelen eski yöneticilerin, sıradan bir Sovyet yurttaşının bile kavrama-

ması olanaksız. Kaldı ki, partinin üst düzey yöneticilerinin bu kadar aşağılandıktan sonra elde edecekleri yaşama hakkını nasıl kullanmayı düşündüklerini merak etmek gerekiyor. Bu iddia da fazla açıklayıcı gözükmüyor.

Sanıkların suçsuz olduğunu savunanların bir tezi daha var. Bu, diğerlerine göre daha akla yatkın. Teze göre, zorlu ve uzun süren bir siyasi mücadeleden yenik düşen bu kadrolar, yaptıkları iç muhasebe sonrasında, önünde sonunda kendilerinin de onca emek verdikleri bir iktidarı güçlendirmek için son bir "jest" yaparak, arkalarında herhangi bir destekçi bırakmamayı seçiyorlar. Bazıları, Kamanev ve Zinovyev'in Trotskiy'e duydukları öfkenin de yardımıyla "kendilerini yakmaya" karar verdiklerini ileri sürüyorlar. Bir romanda geçen şu sözler, bu "soylu" davranışı şöyle açıklıyor: "Her birimiz birer Buhariniz. Partiye objektif bir zarar vermektense hepimiz ölmeyi tercih ederiz" **(148).**

Bu tezde belli bir gerçeklik olduğunu, ancak duruşmaları bütünüyle sanıkların şövalyece tutumu ile açıklamanın son derece safça bir iyiniyetin eseri olacağını düşünüyorum. Bir-iki kişi ile sınırlı olsa, bu anlaşılırdı. Ancak mahkemelere çıkartılan onca sanık arasında yaşantıları bu türden incelik gerektiren bir davranışı kaldıramayacak kadar "kaypak" olanların varlığını unutmamak gerekiyor.

İlginçtir, yukarıda sıraladığım tezlerin hemen hepsini, Trotskiy değişik zamanlarda savunuyor. Pazarlık yapıldığını, itirafların işkenceyle alındığını, ilaç verildiğini ileri sürdükten sonra, Kamanev ve Zinovyev'in kişiliksizliği üzerinde duran Trotskiy'nin "Stalin yönetimini devirmek gerektiği"ni açıkça söyleyen birisi olarak, duruşmaların tamamen uydurma senaryolar üzerine kurulu olduğunu iddia etmeyecek kadar gururlu olduğu da bu arada unutulmamalı.

O halde nedir bu duruşmalar? Önce mahkemeye tanıklık edenlerin gözlemlerini tekrar hatırlatalım.

Stalin hakkında anlamlı kitaplardan birisinin yazarı olan (ve kendisi de daha sonra Sovyetler'deyken tutuklanan) Anna Strong, mahkemedekilerin itirafları herhangi bir baskı sonucu yapmadıklarının açık olduğunu defalarca belirtiyor. Yine kitabında, İngiliz parlamenter Pritt ve Pasifik İlişkileri Genel Sekreteri Edward Carter'ın da davaların düzmece olmadığına ilişkin kesin inanca sahip olduklarını yazıyor **(149).**

Benim de karşılaştığım çok sayıda kaynakta da benzer bir yaklaşım var. Mahkemelerde bulunan ve her şeye kuşku ile baktığını açıkça

söyleyen Amerikan büyükelçisi Joseph E. Davies bile, ortada bir suç örgütünün olduğundan kuşku duyulamayacağını belirttikten sonra mahkemelerde tam anlamıyla bir "insanlık dramı"na tanıklık ettiğini kaydediyor **(150)**.

Açıkçası olup bitenlerin bütünüyle bir tiyatro olduğunu ileri sürmek bir noktadan sonra saçma hale geliyor. Stalin, bu kadar fazla sayıda oyuncuyla ve "seçkin" sayılabilecek bir izleyici topluluğuna her an fiyaskoya dönüşebilecek bir oyun sahnelemeyecek kadar "sağlamcı" bir siyasetçidir. Bu nedenle dikkatler işin başka yönüne çevrilmelidir.

Önce, daha önce sıraladığım ve benimsenmemesi gereken tezlere ilişkin bazı kayıtlar düşmek istiyorum. Sanıklara baskı yapılmış olabileceğini düşünüyorum. Bunun fazla şey açıklamayacağını da... Ama en fazla sanıkların umutsuz bir davada direnmek yerine Sovyet iktidarına son bir katkı yapma çabası içerisine girdikleri tezi üzerinde durmaktan yanayım.

Bu tezin de her şeyi açıklamadığını az önce söylemiştim. Ancak, Moskova mahkemelerine ilişkin bir şeyler açıklayacaksak, mutlaka bu tezin belli bir geçerliliği olduğunu kabul etmek zorundayız.

Bir kere, Moskova Mahkemeleri'nin meşruiyetini ve alınan kararları savunmak için Sovyetler'de ama özellikle batıda (komünist hareket içerisinde Stalin'i sahiplenen unsurlar tarafından) yazılanların çok büyük bir bölümünün en az yukarıda "anlamsız" bulunması gerektiğini ileri sürdüğüm tezler kadar "zorlama" olduğunu kabul etmek gerekir. Yine, mahkemelerdeki duruşmaların bir bölümünde tam bir hukuk terörü uygulanmıştır. İddia makamı, hukukun bittiği yerde siyaset, siyasetin bittiği yerde hukuk konuşarak eklektik ve zaman zaman aşırı yapay komplolar üretmiştir. Sonuçta ortaya çıkan, Trotskiy'den başlayarak bolşevik partinin geçmişteki seçkin yöneticilerinin önemli bir bölümünün Alman-İngiliz ajanı olduklarıdır. Sanıkların itiraflarında "objektif olarak" böyle bir duruma düştüklerini kabulleniş olsa bile, tutanakların tamamına bakıldığında inandırıcılığı oldukça düşük bir dizi suçlamanın son tahlilde siyasal amaçlarla yapılan bu yargılamalara süs olsun diye icat edildiği kolaylıkla görülür.

Örneğin iddianamede çok sayıda süikast girişiminden söz edilmektedir. Kirov'un öldürülmesi dışında, bu girişimlerin suya düşmesi nedense çok sıradan (ya da sudan!) nedenlere bağlanmaktadır. Molotov'a, Stalin'e ve başka Sovyet yöneticilerine dönük olarak plan-

lanan terör eylemlerinin, aralarında ciddi devrimciler olan insanlar tarafından daha iyi organize edileceği tahmin edilebilir.

Oturup polisiye tahliller yapmayacağım. Ancak bunları yazmamın bir nedeni var. Trotskiy, Kamanev, Zinovyev, Buharin ve diğerlerinin kesinlikle "masum" olduğuna inanmıyorum. Stalin'e ve Sovyet güvenlik mekanizmalarına çok somut olgularla ve siyasal açıdan fazla açık verdiklerini düşünüyorum. Moskova Mahkemeleri'nde olan ve sanıkların direncini kıran, bu açıklardan bayağı bütünlüklü bir komplonun "üretilmesi"dir.

Ateş olmayan yerden duman çıkartılmamıştır.

1924-27 arasındaki parti içi mücadelenin barışçıl evresinden 27 sonrası "düşmanca" döneme geçildikten sonra, Sovyetler'de hem partinin merkezi, hem de muhalefet "meşruiyet" çizgisini ciddi ölçülerde aşmışlardır. Polis teşkilatı, parti denetim kurulları, askeri yargı irili ufaklı çok sayıda "güç odağı"nın eline düşmüştür. Polis teşkilatında yaşanan tasfiyeler, hatta cezalandırmalar, birçok olayda ortalığı kaplayan sis perdesi Stalin'e değil, bu atmosfere bağlanmalıdır. Bunlara fazla kafayı takarak parti muhalefetini aklayacaklarını sananlar ise, ciddi ölçülerde yanılmaktadır. Çünkü, oyunun kirlenmesinde önceliği çok açık bir biçimde muhalefet çekmiştir. Buna daha sonra geleceğim.

Gelmeden önce, genellikle unutulan veya unutturulmak istenen bir şeyi hatırlatmak istiyorum. Parti muhalefeti, 36 duruşmalarını, bu duruşmalardaki şaşırtıcı itirafları açıklamakta güçlük çekmiştir. Bizzat Trotskiy'nin yazdığı tutarsız gerekçeler, trotskist hareketin birçok batılı militanının hareketten kopmasına neden olmuştur. Sanıkların masum olduklarına ve iddianamenin bütünüyle düzmece olduğuna ilişkin asıl gürültü, soğuk savaşın ve Hruşçov'un başlattığı Stalin karşıtı kampanyanın ürünü olmuştur. Son hamleyi yapan Garbaçov ve yandaşlarının tanıklıklarına ise sosyalizm adına sahip çıkanların "vay haline" denmelidir.

Şimdi, yukarıda sözünü ettiğim "açık"lara, yani parti içi muhalefetin Stalin'in eline verdiği kozlara değinmek gerekiyor.

1927 yılının Bolşevik Parti tarihinde oldukça önemli bir yeri var. Lenin'in ölümünden de önce başlayan parti içi mücadelede, tarafların siyasal perspektiflerinin ve örgütsel yetilerinin karşı karşıya geldiği bir kongre yaşanıyor. Aralık ayında toplanan 15. Kongre'nin sonuçları, Trotskiy'nin "olağan" koşul ve yöntemlerle parti yönetimine gelemeyeceğini açık bir biçimde gösteriyor.

Aslında bu sonuçlar pek şaşırtıcı değil. 1924-27 arasındaki süreçte Trotskiy zaman zaman diğer muhalif unsurları da yanına çekerek giriştiği Stalin karşıtı mücadelede parti tabanını hızla kaybediyor. Bu başarısızlığın kaynağına kitabın ilk bölümlerinde değinmiştim. Dolayısıyla, Trotskiy'nin parti içi hukuğun tanımladığından daha farklı mücadele biçimlerini gündemine alması için 15. Kongre'deki fiyaskoyu beklemesi gerekmiyor.

Beklemiyor da... Trotskiy, daha sonraki kontrolsüz çıkışları için görkemli bir başlangıç yapıyor. Kongre'den bir ay kadar önce, Ekim Devrimi'nin onuncu yılı kutlamalarına denk düşecek bir "ihtilalci çıkış" hazırlıyor. Kimi Sovyet kaynakları bu çıkışın en önemli parçasının bir darbe olduğunu iddia ediyorlar. İddiaya göre, Trotskiy'nin hazırlığı şöyle: 7 Kasım'da devrimin yıldönümünde, ülkenin önemli merkezlerinde stratejik kurumlar trotskist militanlar tarafından ele geçirilecek, aynı zamanda Kızıl Meydan'daki kutlamalar sırasında alana girecek olan göstericiler Stalin ve bazı yöneticileri tutuklayacak...

Bu planın çeka tarafından önceden öğrenildiği ve kent merkezlerinde "idareye el koyacak" militanların tutuklandığı belirtiliyor.

Trotskiy'nin böylesine detaylı bir "komplo" hazırlayıp hazırlamadığı açık değil. Ancak, Kızıl Meydan'daki maskaralık inkar edilemeyecek bir tarihsel gerçeklik olduğu için, vaktiyle Trotskiy'i 1927'de bir darbe planlamakla itham edenlerin elinde çok büyük bir koz duruyor.

Stalin'den hiç haz etmeyen Roy Medvedev bile, Ekim Devrimi kutlamalarında aniden ortaya çıkan bir grubun "Lenin'in Vasiyeti Yerine Getirilsin", "Sağa Karşı Mücadele Başlatalım", "Kahrolsun Stalin, Kahrolsun Termidor, Yaşasın Trotskiy", "Yaşasın Dünya Devrimin Liderleri Trotskiy ve Zinovyev" pankart ve sloganlarıyla yürüyüşe geçtiğini yazıyor **(151)**. Boris Ponamaryov başkanlığında kaleme alınan Sovyetler Birliği Komünist Partisi tarihinde benzer bir gösterinin Leningrad'da da yapıldığı belirtiliyor **(152)**.

Bu gerçekten de bir maskaralık. Tabloyu şöyle bir canlandırıverin. Kızıl Meydan'da oluşturulan bir tribün... Stalin, yanında parti Merkez Komitesi'nin diğer üyeleri, Komünist Enternasyonal üyesi diğer partilerin temsilcileri ve yüzbinlerce insan... Ekim'in onuncu yılının coşkusuyla yapılan kutlamaları izliyorlar... O sırada birileri, "Yaşasın Trotskiy" diye ayrı bir yürüyüş kolu oluşturuyor... Trotskiy'nin fotoğraflarını da taşıyan bu grup, alandaki partililer ve güvenlik

görevlileri tarafından dağıtılıyor, bir bölümü gözaltına alınıyor... Stalin'in neler hissettiğini tahmin etmek pek güç değil.

Daha sonra Stalin'in kendisini yüceltmeyi pek sevdiği, kendisini çok çok fazla önemsediği yazıldı, çizildi. Acaba Kızıl Meydan'da devrim kutlamasına müdahale ederek "despota alternatif olduğu"nu kanıtlamak isteyen Trotskiy'nin yandaşlarına "Yaşasın Trotskiy" sloganını layık görmesi nasıl değerlendiriliyor? Yalnız bu olayda değil, başka birçok örnekte de görülebiliyor: Trotskiy, kendisini gemleyemeyen bir egosentrik adamdır. Bütün yetilerine, meziyetine rağmen, kontrol edemediği bir huysuzluğu ve acımasızlığı vardır.

1927 maskaralığı sadece bir başlangıçtır...

Bu başlangıç, Moskova mahkemelerine uzanan senaryoların gerçek hayatla bağ kurmasına olanak tanımıştır.

Trotskiy'nin hemen akabinde Alma Ata'ya sürgüne yollanması, bu olaydaki düşüncesizlikle kıyaslandığında aslında bayağı "hafif" bir yaptırım oluyor. Bu hafifliği, Stalin'in iyi niyetine bağlayacak değilim. Kongre'de ortaya çıkan tablonun artık muhalefetin pek bir şansı kalmadığını açıkça göstermesi parti yönetimini rahatlatmış olabilir. Ancak buna ek olarak, Stalin'in Trotskiy'den yeni "çıkış"lar beklediğini düşünmek için birçok neden var. Böylece, 1927 sonundan itibaren parti içi mücadele, bir anlamda iki parti arasındaki mücadeleye dönüşüyor; dolayısıyla oyunun kuralları da değişiyor.

Aslında pek kural filan kalmıyor.

Trotskiy, 1927'den sonra pes etmemeye kararlı gözüküyor. Onun inadı, parti merkezinin giderek daha kapsamlı önlemler almasına ve siyasi tasfiye sürecini fiziki tasfiye ile birleştirmeye başlamasına neden oluyor. Ortaya çıkan, amansız bir mücadeledir. Rus geleneğinin özgünlükleri, hesaplaşan devrimcilerin çapı ile birleşince ölçüsüzlük egemen oluyor.

Ancak bir şey unutulmamalıdır: Parti içi mücadelenin biri iktidarda iki "parti" arasında mücadeleye dönüşmesinin ve giderek şiddetlenmesinin en önemli nedenlerinden bir tanesi, Sovyet iktidarının 1927 sonundaki 15. Kongre'den hemen sonra kendi temellerini sağlamlaştırmaya dönük oldukça hızlı adımlar atmasıdır. Kongre'yi kaybeden Trotskiy'nin NEP'in tıkanıklıklarıyla karşılaşan bir ekonomi, sayıca az ve kırlarca kuşatılmış bir işçi sınıfı, geri ve verimsiz bir endüstri ile malul bir ülkede yakın gelecekte siyasi bir başarı beklentisi içerisine girmesi mümkündür. Ama, NEP'ten çıkan, kollektivizasyonu hızla gerçekleştirmeye başlayan, planlı ekonomiye adım atan

bir Sovyet iktidarında, zaten partide tartışılmaz bir otorite kuran Stalin'i altetmek neredeyse olanaksızdır.

Bu nedenle kısa süre sonra Sovyetler dışına çıkarılan ve İstanbul'daki konaklamasının ardından Avrupa'ya geçen Trotskiy, 1930'larla birlikte daha hırçın bir strateji geliştirmek zorunda kalmıştır.

Trotskiy'nin kaleme aldığı iddia edilen 1932 tarihli "Stalin yokedilmelidir" içerikli bir mektup kanıt olarak Moskova duruşmalarına sunulmuştur. Belgenin gerçek olup olmamasından bağımsız olarak, Trotskiy'nin Stalin'in ortadan kaldırılmasını istediği, bunun için bazı hazırlıklar yaptığı konusunda kimsenin kuşkusu olmamalıdır.

Bu hazırlıkların ihtilalci bir retorik ve teorik süslemelerle yapıldığını biliyoruz. Trotskiy, birkaç kez, Stalin'e karşı girişilecek bir eylem için Almanlar Fransa'yı işgale giriştiklerinde ve Paris'in 80 kilometre yakınına geldiklerinde hükümete karşı ayaklanan Clemenceau'yu referans göstermiş ve bunun ihtilalci hukuğa uygun olduğunu söylemiştir.

Trotskiy ihtilalciliğin gerçekten de önemli unsurlarından birisi olan "fırsatçılık" konusunda oldukça iddialıdır.

Şiirsellikte de...

Yine duruşmalarda Trotskiy'nin "Stalin'in uluslararası komünist hareket açısından önemli bir günde öldürülmesi" düşüncesini taşıdığı iddiası, gerçek olabilir; gerçek değilse bile Trotskiy'e fazlasıyla uygundur. Stalin'in Komünist Enternasyonal'in bir toplantısına girerken, üç ya da beş "öfkeli" işçi tarafından vurulması... Ardından "Yaşasın Trotskiy" sloganları eşliğinde "görev yerini" terkediş...

Trotskiy'e böyle şeyler düşlemek yaraşır...

Bunlar abartı değil. 1933 yılının Ekim ayında, "Stalin bürokrasisinin, bir Parti ya da Sovyet kongresiyle değiştirilebileceğini düşünmek çocukluk olacaktır. Hakim kliğin görevden alınabilmesi için normal, anayasal yollar artık yoktur... İktidarı proleter öncüye devretmeye ancak zor yoluyla zorlanabilirler" **(153)** biçiminde yazan birisi, artık oyunun herhangi bir kuralının kalmadığını ilan etmiş durumdadır.

Parti yönetimini devirmek için "zor" kullanımı gerektiğini ilan eden bir başka kişi daha var. 1932 yılında eski parti üyesi Martemyan Ryutin, gizli bir platform kurarak muhalif bir örgütlenme yaratmaya çalışıyor. Aslında bunda, kendi ölçeğinde bayağı başarılı da oluyor. Partiye muhalif değişik eğilimlerin sentezi durumundaki platformun yayınlarında meşru zeminde mücadele etmenin yolunun tıkandığı

ileri sürülüyor:

> *"Parti ve işçi yığınlarının bolşevizmi ve davayı kurtarmaları, kendi kaderlerini kendi ellerine almaları gerekmektedir. Stalin ve kliği, şu an elde tuttukları konumlardan kendiliğinden uzaklaşmayacaklardır; zaten uzaklaşamazlar da. Bu nedenle zorla, güce dayanarak alaşağı edilmelidir"* **(154). [RYUTİN MARTEMYAN]**

Ryutin Platformu, Moskova Mahkemeleri'nin gündemine geliyor. Yargılananların bir bölümü bu platforma üye olduklarını söylüyorlar.

Yıllar sonra, Garbaçov döneminde Stalin'e hiç dost olmayan kaynaklar, Ryutin Platformu'na övgüler yağdıracak, Tomskiy, Rikov gibi parti yöneticilerinin de platform için çalıştıklarını şişine şişine yazacaklardı.

1936 Mahkemeleri'ne durup dururken gelinmemiştir. Parti içi mücadelede "yeni" ve "etkili" yöntemler arayışı içerisine giren muhalefet, belli bir süre sonra "yeni" ve "etkili" önlemlerle karşı karşıya kalmıştır.

Muhalefetin "biz artık başka yöntemler kullanacağız" demesi, hukuk açısından "ihanet" anlamına gelmeyebilir. Ancak siyasal açıdan, dünyanın her yerinde, devrimci bir örgütün merkezi, kendisine karşı "zor" kullanacağını ilan edenlere "hain" muamelesi yapabilir ve genellikle yapar.

Bilmiyorum, Trotskiy ve diğerleri, 1930'ların başlarında telafuz ettiklerinin ne büyük trajediler doğurabileceğini hiç düşünmüşler miydi? Bunu bilmiyorum; ama hata yapmaya pek meraklı oldukları anlaşılıyor.

Gözü kara oldukları da...

Muhalefetin 1932'de ipuçlarını gördüğümüz ölçüsüzlüğü, 1933 başında Almanya'nın siyasal durumundaki köklü değişiklik ile birlikte büyük bir ciddiyet kazandı. Hitler faşizmi, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra emperyalist ülkeler içerisinde Sovyet iktidarı ile en fazla ilişkisi olan Almanya'yı bir anda anti-komünist mücadelenin öncü gücü haline getirdi. Bu gücün Sovyetler için ne kadar büyük bir tehdit olduğunu anlatmaya gerek yok. Ancak, konumuz açısından Almanya'daki faşist darbenin bir başka anlamı daha var. 20'ler boyunca, Sovyetler'de birçok yeni işletmeye Alman uzmanlar getiriliyor. Bu uzmanlar arasında inanmış, dürüst komünistlerin olduğu biliniyor. Ancak bir bölümü, "sıradan" Alman vatandaşları olan bu kalabalık topluluğun içerisinde Alman devlet görevlileri de doğal olarak var.

Dolayısıyla, 1933 yılında ülkenin dört bir yanında "yıkıcı" faaliyetler için Hitler'den komut bekleyen çok sayıda Alman ajanı Sovyetler'de bulunuyor.

Muhalefetin başını çekenler, bu sorunu da her açıdan küçümsüyor. Bir anda "olağan" seyrinden düşmanlığa dönüşen Sovyet-Alman ilişkilerinde küçük bir unsur haline gelebileceklerini hesaba katmıyorlar. Bu yıllarda Stalin'i zorla altetmeyi kafaya takan muhalefetin bazı Alman vatandaşlarıyla birlikte çalıştığı anlaşılıyor. Nazi yönetiminin de Sovyetler'i istikrarsızlaştırabilecek bu fırsatı iyi değerlendirerek hırslarını kontrol etmekte güçlük çeken eski bolşevikleri dikkatle izlediği ortaya çıkıyor.

Kurulan ilişkilerin ne kadar "masum" olduğunu kesin olarak saptamak mümkün değil. Ancak, mahkemelerde iddia edildiği gibi, muhalefetin Almanya tarafından yönlendirildiğini kanıtlayacak pek bir delil yok.

Ne ki, Trotskiy'nin oğlu başta olmak üzere, muhalefet üyeleri Alman vatandaşları ile kurdukları ilişkilerde son derece sorumsuz davranıyorlar. Sovyetler'e giriş çıkışta kullanılan sahte evrakların Almanlar tarafından hazırlandığı konusunda mahkemeye bazı belgeler sunuluyor. Sanıklardan bazıları, hatta içlerinde Alman olanlar bu suçlamaları kabul ediyorlar. Bir kısmı ise, Alman bağlantısını rasyonalize etme çabası içerisine giriyorlar.

Ölçüyü kaçıran tek başına Stalin değildir. Önce açıkça "şiddet kullanacağım, yönetimi devireceğim" diyeceksin, sonra Gestapo ajanlarının temin ettiği pasaportlarla Sovyetler'e girip illegal "devrimci hücreler" örgütleyeceksin...

Bir kez bu türden işler yapılmaya başlandı mı, durmak zorlaşır. Muhalefetin, iddia edilen ölçekte olmasa bile, pis ilişkilere bulaştığı açıktır. Kardeşlerini Amerikan yönetimine ihbar edecek kadar alçalan eski Komünist Parti üyesi Ruth Fischer (Fischer, yani Elfriede Eisler, ünlü Alman bestecisi Hanns Eisler'in ablasıdır) gibi aşağılık tiplerin bu pis ilişkilerde sınır tanımadıkları hesaba katılırsa, muhalefetin hukuk açısından hangi karşı delile sahip olursa olsun, siyaseten "masum" olması olanaksızdır.

Parti yönetimi ile muhalefet arasındaki mücadeleyi tırmandıran bir başka faktör, daha önce dağınık olarak durmakta olan unsurların 1932 yılından itibaren ortak bir "muhalefet" örgütü gibi davranmaya başlamalarıdır. Trotskistlerle Zinovyevciler'in ortak bir merkez kurdukları ve bu merkezde Zinovyev, Kamanev, Yevdokimov, Bakayev,

Smirnov, Ter-Vaganyan, Mraçkovskiy'nin yer aldığı Moskova mahkemelerinde ileri sürülüyor. Bu merkezin daha önce teorik olarak dile getirilen "zor kullanımı"nı hayata geçirecek adımlar attığı da iddialar arasında.

Doğru olduğunu düşünmemiz için çok fazla yanlış yapıyor muhalefet. Siyasi bakabilen herkes, muhalefetin böyle bir merkez oluşturduğunu ve bu merkezin temel gündeminin Stalin ve yakın çalışma arkadaşlarının ortadan kaldırılması olarak belirlendiğini kavrayabilir. Bundan sonrası gerçekten de ayrıntı haline gelmektedir.

Ortadan kaldırılacaklar Stalin, Varoşilov, Kaganoviç, Kirov, Ordjonikidze, Ydanov, Kosiyor, Postişev olarak belirleniyor. Ve Kirov, 1 Aralık 1934'de öldürülüyor.

Zemberek boşalıyor. Ölçüsüz muhalefete karşı, ölçü tanımayan Stalin...

Bir süredir anlatmaya çalışıyorum: Sovyet siyasetinde çok önemli bir dönemi açan Kirov cinayetinden iki yıl kadar önce, muhalefet "biz böyle şeyler yapacağız" diye ilan etmiştir. Bu nedenle kimsenin "kuru iftira" deme durumu yoktur. Ancak, aradan yıllar geçtikten sonra, Hruşçov döneminden itibaren Kirov'un Stalin tarafından öldürüldüğüne ilişkin çok sayıda iddia ortaya atılmıştır. Bu iddialar doğal olarak Garbaçov döneminde pek sevildi, baştacı yapıldı. Stalin'in Kirov'u nasıl katlettiğinin romanı bile yazıldı.

Stalin'in muhalefete karşı "temiz politika" yaptığını iddia etmeyeceğim. Ancak, ölçüsüzlüklere büyük bir ivme kazandıran Kirov'un katledilmesi konusunda Stalin karşıtlarının ileri sürdüklerinin "öykü" olmanın ötesinde pek bir değer taşımadığını da söylemek gerekiyor.

Bu öyküleri inandırıcı hale getirmek için, Stalin'in Kirov'u ortadan kaldırmak istemesinin iki adet gerekçesi olduğu anlatılmaktadır. Bunlardan bir tanesi, Stalin'in, Kirov'un kendisi için dişli bir rakip olacağını düşündüğüdür. Diğer gerekçe ise, muhalefete karşı kanlı tasfiyelere girişebilmek için, çok sevilen bir parti yöneticisini öldürerek gerekli siyasal koşulları sağlamak.

Kirov'un Stalin'le bir rekabet içerisine girdiğini gösteren herhangi bir kanıt yok. Üstelik Sovyetler'de 1930'lu yıllara gelindiğinde partinin ve toplumun Stalin'in yerine lider arayışı içerisine girmesi için bir neden de bulunmuyor. Ama öykü yazıcıları boş durmuyorlar. 20. Kongre'den sonra büyük gerçek ortaya çıkarılıyor! 17. Kongre'de, yani Kirov'un öldürülmesinden az önce MK için yapılan oylamada Stalin için atılan oyların Sergey Kirov'unkilerden geride kaldığı keşfediliyor!

Konuya ilişkin olarak yazılan hemen her kitap veya makalede bu olay anlatılıyor. Olayın tanığı ise, Anastas Mikoyan... Yani, Stalin dönemi ve sonrasında Merkez Komitesi'nin en az güvenilir üyelerinden birisi. Üstelik olaya kendisi şahit olmamış. Sibirya'ya yollandığını ileri sürdüğü iki kişinin kendisine "Kirov Stalin'den çok oy aldı" demesine kefil oluyor. Kırka yakın komisyon üyesinin ve kongre delegelerinin önünde cerayan eden bu olayı aktaracak "canlı" tanık yok!

Ancak nedense, Moskova mahkemelerinde ortaya çıkarılan kanıtları düzmece bulanlar bu öyküyü çok benimsiyorlar ve Stalin'in Kirov'u kıskandığında karar kılıyorlar.

Öteki iddiaya gelince...

Kirov'un çok sevildiği doğru. Öyle ki, örneğin Azerbaycan'da Lenin heykellerini söken eller, hala Kirov'unkilere dokunamıyorlar. Eski Sovyet cumhuriyetlerinde Kirov adını alan irili ufaklı bir dizi yerleşim biriminin adını değiştirmeye de pek kimse yeltenmemiş.

İşte Stalin bu derece sevilen bir yöneticiyi vurup suçu muhalefetin üstüne atarak tarihsel bir manevra yapıyor. İddia böyle...

Bu iddia, bir iddia olarak Stalin'e her türden şeytanlığı yakıştıranların mantığı açısından anlamsız değildir. Olayların seyri, muhalefete karşı amansız bir savaşın Kirov'un öldürülmesiyle hız ve haklılık kazandığını göstermektedir. Ancak, karısının intiharından sonra iyice yalnızlaşan Stalin'in partideki sağ kolunu yoketmek pahasına böyle bir komplo kurmayacağı da rahatlıkla söylenebilir. Her türden siyasi cinayet için ileri sürülebilecek olan bu türden iddiaları destekleyen doğrudürüst hiçbir bulgu yok. Kirov cinayeti sanıklarının kısa sürede kurşuna dizilmeleri, soruşturmayı yürüten polis şeflerinin de aynı sonla karşılaşmalarını "Stalin tanıkları ortadan kaldırdı" şeklinde izah edenler, 36-38 mahkemelerinde iddia makamının aynı olguyu, tersinden ele alarak "polis teşkilatına sızan muhalefetin işi" olarak açıklamasının daha az inandırıcı olduğunu söyleyemezler.

Zaten Hruşçov'un açıklamalarıyla güncel hale gelen "Kirov'u Stalin öldürdü" iddiasına fanatik Stalin karşıtları bile kuşkuyla yaklaşıyorlar:

> *"... mevcut belgelere göre, elimde Stalin'in cinayete ortak olduğunu gösteren hiç kanıt yok."*
> *"Kruşçev, süikastin Stalin'in emriyle Yagoda tarafından düzenlendiğini iddia etti. O zaman elinde yeni veriler olduğunu sanmıştık. Ne var ki Kruşçev'in atadığı komisyonun hazırladığı*

raporda, NKVD'nin süikaste katıldığı kabul edilmiyor. Nikolayev'in arkasında kimin olduğunu ortaya çıkarmak için hiçbir şey yapılmadı" **(155). [YAKOVLEV ALEKSANDR]**

Yakovlev'le bu söyleşiyi yapan Lilly Marcou da, Kirov cinayetine ilişkin olarak şu ana kadar Moskova mahkemelerinde gösterilen kanıtlardan daha inandırıcı bir şey çıkmadığını vurguluyor. Yine de hatırlatmakta yarar var: Yakovlev, bütün bunlara rağmen, "Stalin Kirov cinayetine bir şekilde bulaşmış olmalı" diye düşünüyor. Buna inanmak istiyorlar, inanmak zorundalar!

İnanmayanların, böyle bir olasılığı kesinlikle reddedenlerin başında ise, Stalin'in kızı Svetlana var. Yeri geldiğinde babasını oldukça ciddi bir biçimde suçlayan Svetlana, "böyle bir iddiaya hiç inanmayacağım" diyor:

"Kirov evimizde yaşardı. O bizden biriydi, eski dost ve arkadaş. Babam onu severdi ve ona bağlıydı.(...)
Bu ölümle babamın bir ilgisi olduğuna hiç inanmayacağım. Kirov babama Svanidzelerden, Redenslerden, bütün akrabalarından ve dostlarından daha yakındı. Kirov babamın yakınıydı ve babamın ona gereksinimi vardı. Kirov'un ölüm haberini alışımızı ve herkesin nasıl sarsıldığını anımsıyorum" **(156). [ALLİLUYEVA SVETLANA]**

Kirov'un öldürülmesine ilişkin olarak muhalefetin boşu boşuna suçlandığını düşünenlerin unuttuğu bir başka nokta daha vardır. Cinayetten önce 1933 ortalarında Zinovyev, parti Merkez Komitesi'ne "eski hatalarını anladığını ve partiye bütünüyle bağlı olduğu"nu belirten bir mektup yollamıştı. Aynı Zinovyev, bu kez Kirov öldürüldükten sonra MK'ya bir mektup daha yolluyor: "Parti'nin en sadık üyesi olacağıma, parti ve onun MK'sı önünde, suçumun en azından bir kısmının silinmesi için yapılması gereken herşeyi yapacağıma dair size devrimci sözü veriyorum" **(157).** Kirov olayından bir ay kadar sonra ise Zinovyev Kamanev'le birlikte Kirov cinayetinin siyasi sorumluluğunu üstleniyorlar. Bu şu anlama geliyor: Cinayette fiili rolleri olduğunu reddediyorlar, ama bununla birlikte, oluşturdukları muhalefet örgütünün bu türden terörist eylemler için zemin hazırladığını kabulleniyorlar. Bu ilk mahkemelerde her ikisi de mahkum oluyor. 36-38 arasında ise, Kamanev ve Zinovyev Kirov'un katlinde "emir verdikleri"ni itiraf ediyorlar.

Böyle komplo olur mu?

Bu kadar tipik suçlu tavrı gösterenler nasıl bu cinayetten azade gösterilmeye çalışılır?

Cinayetten hemen sonra, panik halde "siyasi hatalarımı düzelteceğim, beni affedin" diye mektup yazacaksın, sonra bir ay kadar bir süre içerisinde mahkemede "haklısınız, Kirov'un öldürülmesinde rolümüz yok, ama bu işe çanak tuttuk" diyeceksin, sonra "bu işin merkezi bizdik" itirafını yapacaksın!

Ama, tarih seni aklamaya çalışacak!

Fazlasıyla zorlama...

1934 Eylülü'nde Molotov'u öldürmeyi deneyen muhalefet, Kirov olayında birinci dereceden sorumludur. Bu sorumluluğu Trotskiy bile Stalin'in üzerine atmamaktadır:

> *"Durumun doğru bir değerlendirmesi yapıldığında, iktidar temsilcilerine karşı sık sık girişilen terörist eylemlerin çok yüksek bir önemi vardır. Bunların en ünlüsü, kurnaz ve vicdansız bir Leningrad diktatörü, şirketinin tipik bir temsilcisi olan Kirov'un katledilmesidir. Kendi başlarına terörist eylemler Bonapartist bir oligarşiyi devirmek için en az yeterli olanlardır. Her ne kadar birey olarak bürokrat, tabancadan dehşete düşse de, bir bütün olarak bürokrasi, kendi şiddetini haklı göstermek için ve bu arada sırası gelmişken, kendi siyasal düşmanlarını cinayete karıştırmak için bir terör eylemini sömürme olanağına sahiptir. Bireysel terör sabırsız ve umutsuz bireylerin silahıdır, en sık olarak da bürokrasinin kendi genç kuşağına aittir. Ama çarlık zamanında da olduğu gibi siyasal cinayetler, fırtınalı bir atmosferin kesin belirtileridir ve açık bir siyasal krizin başlangıcını haber verirler"* **(158). [TROTSKİY Lev]**

Görüldüğü gibi ölçü kaçmıştır. Eski yoldaşlar arasında şiddete dayalı mücadele yöntemleri üzerine teori kurulmuş, sermaye sınıfını alaşağı ederken yakalanmaya çalışılan "siyasi kriz"e bel bağlayanlar ortaya çıkmıştı...

Muhalefet ölçüyü kaçırdı. Ancak, Stalin önderliğindeki parti yönetiminin ölçüyü kaçırması, sonuçları itibariyle çok daha trajik oldu.

Parti Merkez Komitesi'ne karşı muhalefet örgütleyen ve bu mücadelede "her yol"u deneyeceğini ilan eden eski bolşeviklerin yargılanmaları, vatan haini suçlamasıyla öldürülmeleri... Bunlar önemsiz değil; ancak sayfalardır yazdığım gibi, durup dururken ortaya çıkmadı bu kanlı tasfiyeler. Dolayısıyla, eski liderlerin başına gelen-

lerin bir mantığı var. Bu liderlerin kendi altlarında kurdukları fesat yuvalarının dağıtılması, burada istihdam edilen yasadışı örgüt üyelerinin cezalandırılması... Bunun da mantığı kolayca anlaşılıyor.

Ancak "trotskist-zinovyevist düşmanları yoket"meye kurgulanmış ve Stalin'in kuşkucu kişiliğinin desteğini almış olan mekanizma bir kez harekete geçtikten sonra eline geçirdiği her şeyi yoketmeye başlamıştır. 1934 yılında arkasına planlı ekonomiye geçiş, NEP'in tasfiyesi, tarımda kollektivizasyon gibi başarıları alan, muhalefeti siyasi ve örgütsel bir yenilgiye uğratmış olarak kongreyi toplayan Stalin ekibi büyük ölçüde bu mekanizmanın kurbanı oluyor. Zaferler Kongresi adı verilen coşkulu toplantıdaki delegelerin en az yarısı ve dönemin Merkez Komitesi'nin çoğunluğu "Sovyet düzenine karşı yıkıcı faaliyette bulunmak"la itham ediliyorlar. Bir bölümü öldürülüyor...

Artık ortada ne yargılama, ne doğru dürüst kanıt arama vardır. Kuşku yetmektedir, dürüst komünistlerin siyasi ve hatta fiziki yaşamlarını bitirmek için.

Stalin'in en yakınındaki ekibin üyesi Molotov'un karısı Polina Zemçuzhina, Devlet Başkanı Mihayil Kalinin'in karısı bile toplama kamplarına yollanıyor. Devrimin parlak askeri önderi, İspanya'da trotskizme karşı mücadeleyi bizzat örgütleyen Antanov Ovseyenko, 1938'de görevli olarak bulunduğu İspanya'dan Moskova'ya çağrılıyor ve öldürülüyor.

Ama daha binlercesi...

Nedir bu çılgınlığın altında yatan? Muhalefeti her açıdan teslim almış, sosyalizme dönük önemli hamleleri başarıyla gerçekleştirmiş bir partinin yönetimi, neden böyle bir deliliği uygun gördü Sovyet topraklarına?

Bu soru, oldukça kapsamlı bir yanıt gerektiriyor. Yanıt, rasyonalitesini yitiren bir tasfiye operasyonuna mazeret aramak için değil, tam tersine siyasal açıdan bütünüyle rasyonel hale gelen Sovyet iktidarının nasıl bu duruma düştüğünü algılamak için hazırlanmalıdır. Böyle bakıldığında ortaya çıkacak olan yanıtın, işin kolayına kaçarak "canım bütün burjuva artıklar ortadan kaldırıldı" diyenleri ve kanlı tasfiyelerde "Ekim Devrimi'nin son kazanımlarını da ortadan kaldıran cani ruhlu bir bürokrat"ın gölgesinden başka bir şey görmeyenleri tatmin etmeyeceği açıktır.

Yaygın tutuklama ve cezalandırmanın ilk nedenini bu bölümde anlatmaya çalıştığını, genel "ölçüsüzlük"te aramak hiç de yanlış

değildir. Bolşevik partinin en üst organlarında görev yapanların davranışlarında ortaya çıkan sorumsuzluğun düzeyi, yalnızca Stalin'i değil, Sovyet toplumunun bütününü gerginleştirmiştir. Kendisine kötü bakan kapı komşusunu "trotskist" diye ihbar eden sokaktaki vatandaşın ruhunu kirleten atmosferin nasıl yaratıldığını biliyoruz. Bu ruh giderek paranoyayla da birleşmiş ve "vatan haini" suçlamasından kurtulmanın yolu, erken davranarak "suçlayan" durumuna gelmek olmuştur. Orduda, sanayide, bürokraside, sanat dünyasında, kısacası yaşamın her alanında insanların potansiyel sanık ve savcı rolüne soyunduklarını görüyoruz. Ortalık bu kadar sanık ve savcıyla dolunca, devletin adalet sistemindeki rolü "infaz memurluğu"na indirgenmiştir.

Bu toplumsal çılgınlığı besleyen faktörlerden bir tanesi, 1920'lerin başından otuzlara kadar süren karmaşık parti içi mücadelenin Sovyet düzeninin tabanında olmasa bile, kritik kurumlarında önemli hizipler yaratmasıdır. Adalet mekanizması ve polis teşkilatındaki gruplaşmalar konumuz açısından büyük önemdedir. Geçmişten gelen bütün hesapların birbir ortaya konduğu bir dönemdir 34-36 arası. Sovyet topraklarının genişliği hesaba katıldığında, yerel sürtüşmelerin ne tür sonuçlar doğurabileceğini kolaylıkla kavrayabiliriz.

Çılgınlığın dünya konjonktürü ile ilgili yanı ise, elbette Alman faşizmidir. Kendisini anti-komünizmle anlamlandıran Hitler yönetiminin uluslararası alanda ağırlık kazanması ile birlikte, Sovyet yönetiminin hızla gergin bir bekleyiş içerisine girdiği unutulmamalıdır. Kuşatılmış olma ve her an saldırıya uğrama olasılığı ile karşı karşıya bulunma, Sovyetler Birliği'nin iç siyasetini de kuşkuculuk ve tepkiselliğe doğru çekmiştir. Stalin'in Alman faşizmiyle hesaplaşmadan önce ülkedeki bütün işbirlikçileri temizleme kaygısı içerisinde olduğu açıktır. Maksadın aşılıp aşılmamasından bağımsız olarak, Sovyetler Birliği'nin İkinci Savaş'tan önce cephe gerisi ve iç siyaseti en rahat ülke haline getirildiği açıktır.

Ancak Alman faşizmi, yalnızca varlığı ile değil, karşı-istihbarat çalışmasıyla da Sovyetler Birliği'ndeki çılgınlığa katkı koymuştur. Bolşevik parti yönetiminin ve özellikle Stalin'in kuşkuculuğundan yararlanmak isteyen Hitler, çok sayıda Sovyet vatandaşının "hain" damgası yemesi için karşı-istihbarat çalışması yaptırmış, gerektiğinde sahte belge düzenletmiştir. Bu konuda bilinen en vahim örnek, savaş öncesinde Sovyet savaş makinesinin en önemli ismi Mareşal Tuhaçevskiy'nin başına gelenlerdir. Tuhaçevskiy'nin sicilindeki zayıf

noktaları iyi kavrayan Alman istihbaratının Stalin'in hassas olduğu yönleri özellikle gözeterek belge hazırladığı iddiaları kesin doğrulanmamakla birlikte, şu ana kadarki verilere en fazla uyan olasılık durumundadır. Yani, Şaposnikov, Budyenniy ve Varoşilov gibi komutanlar tarafından yargılanan Tuhaçevskiy'nin Alman ajanı olduğuna ilişkin belgeler, Almanlar tarafından üretilmiştir.

Kuşku ve güvensizlik Stalin'i ve Sovyet yönetimini tam anlamıyla esir almış durumdadır:

> *"Eğer biz bu ilk davaları doğru diye kabul edersek -ki, deneyimli yabancı gözlemciler bunların doğru olduğunu kabul ediyorlardı- ortaya öyle bir durum çıkar ki, bu bir ulusu kolayca makul düşünme temelinden uzaklaştırabilir. Yalnız çevrelerini düşman kapitalist devletler çevirmekle kalmamış, kendi devrimci liderlik kadrolarına da ajanlar sızmışlar ve bunlar adam öldürme ve hükümet devirme tertiplerine kalkışmışlardı. Zinovyev ile Kamanev'in hüküm giymesinden sonra tutuklamalar ve davalar daha da yaygınlaştı. Sendikalar Merkez Konseyi eski başkanı Tomskiy'nin adı mahkemede sanıklardan biri tarafından açıklanmış, suçunu itiraf ederek, tutuklanmamak için intihar etmişti. Kafkasya'da, Orta Asya'da ve Uzak Doğu'da bölge mahkemeleri başlamıştı. Uzak Doğu'da GPU şefi Japonya'ya kaçmış ve yardımcılarından çoğu Japon ajanı olarak tutuklanmıştı"* **(159). [STRONG ANNA]**

Peki bu çılgınlıkta, Stalin'in rolü neydi?

Sürekli olarak vurguluyorum, genel ve nesnel olarak Sovyet yönetimindeki kuşku, güvensizlik ve ihtiyatlılık Stalin'in kişiliğinde uç noktalara ulaşmış durumdaydı. Psikolojik değerlendirmelerden uzak durmakta yarar bulunmakla birlikte, kızı Svetlana'nın "annemin intiharı ve Kirov'un öldürülmesinden sonra kimseye güvenmez oldu"**(160)** saptamasının önemsiz olduğu düşünülmemelidir. Ortaya çıktığı andan itibaren kuşatılmış olan, 1917'den beri belalısı İngiliz emperyalizmiyle, 1933'ten itibaren ise Nazi iktidarı ile karşı karşıya kalan bir devrimci iktidarın liderinin özel kuşatılmışlığıdır burada söz konusu olan. Zaman zaman "beni karım bile anlamadıktan sonra..." diyen Stalin'in, her yerde hain görmeye başlayan bir topluma soğukkanlılık aşılaması çok güçtü.

Bunu istemiyordu da... Kendisi de her yerde "hain" görecek bir noktaya gelmişti. Kişiliği, insanların bir kez hata yapmaya başladığında iflah olmayacaklarına ilişkin katı bir determinizmle örülmüştü. Bu

kişiliğin, bulunduğu mevki itibariyle, tutuklanan veya öldürülen her "masum" (bu sözcüğü bütün riskleri ve tartışma yaratıcı içeriğini göze alarak kullandım) Sovyet yurttaşına karşı doğrudan suçlu olduğu açıktır. Çılgınlığın tarihsel açıklamaları bu suçun ağırlığını ortadan kaldırmaz. Doğru olduğuna inandığım aşağıdaki anekdot, çılgınlık döneminin boyutlarını ve Stalin'in yaklaşımını anlatması açısından oldukça anlamlıdır:

> *"Babamın bu işlerle uğraşacak zamanı yoktu. Bu işlerle uğraşan insanların işlerini iyi yapmalarını ve ancak "konu dosyasını" sonuçlandırdıktan sonra kendisine getirmelerini isterdi. Dadımın yok edilmesi için bir tuzak kurulduğunu anlayınca gürültüyü kopardım. Babam gözyaşlarına karşı duramazdı. Ayrıca belki de kendisi de bütün bu deliliğe karşı içten bir tepki duyuyordu. Her neyse, aniden kızdı ve dadımı rahat bırakmalarını emretti"* **(161). [ALLİLUYEVA SVETLANA]**

Evet, insana, hele hele yoldaşlara karşı yapılmış tek bir yanlış itham veya suçlama bile, suçtur. Ancak bütün bunlar Stalin'i tarihe bir suçlu olarak geçirmeye yetmiyor. Bu bölümde sürekli vurguluyorum: İşleri bu noktaya getiren gelişmeler son derece karmaşıktır ve bu karmaşıklıkta Stalin'in rolü gerçekten de sınırlıdır.

Sovyet düzeninin geleceğini tehdit edecek hiçbir riski almamayı, işbirlikçileri ve küçük burjuva unsurları sürekli olarak budamayı ilke edinen Stalin'in devrimin önünü "kuru-yaş" muhasebesi yapmadan temizlemeye çalışmasının getirdikleri ve götürdüklerini hesaplamak sanıldığı kadar kolay değildir. Sosyalist kuruluş için gerçekleştirilen büyük atılımların insan kaynakları üzerinde öznel ve nesnel bir dizi yıpratıcı etkisi olmuştur, ancak bu sürecin aynı zamanda kuruluşun sınıf tabanı üzerinde rahatlatıcı bir etki yaptığı da açıktır. Stalin dönemindeki şiddet, bütünüyle buna bağlanamasa bile, devrimin ülke toprağına dönük müdahalelerinin bir uzantısı olarak görülmelidir.

Üzerinde durulması gereken asıl sorun, şiddeti dizginleyebilecek önlemlerin geliştirilememiş olmasıdır. Yoksa Sovyetler Birliği'nde bir biçimde etkisizleştirilmesi gereken bir anti-sosyalist direncin sürekli olarak kendisini beslediği açıktır ve bunların tarih boyunca oluşturduğu tehdit sanıldığından da fazladır. Bu kesimler üzerinde sadece polisiye tedbirlerle (üstelik hedef gözetmeksizin) baskı kurmanın zamanla etkisini yitireceği açıktır. Devrimci bir önderlik ve devrimin öncü sınıfının ideolojik mücadele alanını boşaltarak fizik yöntemlerle

sınırlı bir didişmeye girmesi, hantallaştırıcı olmak bir yana, düşmana daha kritik bir başka alanda hareket serbestliği tanınması anlamında devrimi silahsızlandırıcıdır da.

Bu nedenle bugün Rus komünistlerinde çok sık karşılaştığımız "Stalin az bile yaptı" değerlendirmelerindeki iyi niyeti ve Garbaçov hainlerine dönük dizginlenemeyen kini anlamakla birlikte, onaylamak mümkün değil. Bunu onaylamak, çaresizliğimizi kabullenmektir. Sovyet karşı devrimi, Garbaçov'un babasının veya Yeltsin'in nenesinin NKVD'nin elinden kurtulmalarından değil, Sovyet toplumunun 1936 sonrasında ideolojik mücadeleyi unutmaya başlamasından kaynaklanmıştır. Bu konuya daha sonra geleceğim.

Ancak önce Garbaçov...

Stalin'in birinci dereceden sorumluluk aldığı bir dönemde, muhalefete karşı haklı bir mücadele sürdürürken şiddetin denetimsizleşmesine neden olduğu ve dürüst komünistlerin, ülkesine bağlı Sovyet yurttaşlarının bu denetimsizlikten zarar görmesine göz yumduğu için suçlanmasını kimsenin engelleyemeyeceğini söylüyorum. Ancak, Stalin bir büyük ihtilalcidir, Sovyet düzeninin en canalıcı hamlelerine önderlik etmiş, ülkesinin bir dizi badireyi atlatmasına büyük katkı yapmıştır. Denetimsizlik ile bu hamle ve katkıların yakından ilişkisi vardır.

Garbaçov bir büyük haindir, Sovyet düzenine en canalıcı darbeyi indiren ekibe önderlik etmiştir. Bu darbenin sonuçları arasında açlık, etnik çatışmalar ve emperyalist işgal nedeniyle ölen onbinlerce insan vardır.

Stalin'in tarihe bir suçlu olarak geçmesine izin verilemez; Garbaçov ve benzerleri ise yalnız hain değil, katildirler de...

13. STALİN DİPLOMASİSİ: İHTİLALCİ GERÇEKÇİLİK

Savaş'ta Stalin'in rolü üzerinde dururken, ikinci cephe tartışmalarına bilerek girmedim. Bilindiği gibi Sovyet yönetimi Alman saldırısının hemen arkasından Avrupa'nın batı kıyılarında yeni bir cephe açılması için çok güçlü bir diplomasi yürüttü. Bu diplomasi, zaman zaman Sovyet savaş stratejisi üzerinde de egemenlik kurdu. Kızılordu kimi durumlarda saldırılarını Batı kamuoyunu harekete geçirmek için başlattı veya yoğunlaştırdı. Dolayısıyla, savaşı ikinci cephenin açılması için yapılan görüşmelerden, diplomatik manevralardan arındırmak mümkün değil. Bu görüşme ve manevralarda Stalin'in özel bir rolü var. Ancak, 1941 yazından başlayıp, 1944 Mayısı'na kadar süren bu ısrarlı mücadeleyi bazı açılardan İkinci Savaş'ın genel seyrinden ayırmak gerekiyor. İkinci cephe tartışmaları, Sovyet iktidarının kendisini uluslararası platformda nereye yerleştirdiğini, Stalin'in dünya devrimi-Sovyetler Birliği ilişkilerine nasıl yaklaştığını kavramak için oldukça ilginç bir laboratuar işlevi görüyor.

Önce kısa bir özet...

Hitler Almanyası Sovyetler Birliği'ne 1941 Haziranı'nda saldırdığında, İngiltere de Naziler'le savaş halindeydi. Bu nedenle Stalin yönetiminin anında İngiliz hükümetine Alman ordusunun ikiye bölünmesi için Avrupa'da yeni bir cephe açılması konusunda talepte bulunması hiç şaşırtıcı olmuyor. Ancak şaşırtıcı olmayan yalnızca Sovyetler'in talebi değildir. Bu konuda İngilizler'in işi yavaştan almaları da olağan sayılmalıdır. Stalin de öyle yapmış ve henüz 1941

yılının Eylül ayında Churchill'e yolladığı mektupta şöyle yazmıştır:

> *"Almanlar batıdaki tehdite bir blöf olarak baktıkları için, bu yönde ikinci bir cephenin olmadığı ve gelecekte de olmayacağını bilerek, bütün güçlerini batıdan doğuya rahatlıkla kaydırmaktadırlar"* **(162). [STALİN Yosif]**

Stalin, kuşkucu bir siyasetçidir. Ancak insanın Churchill'den kuşkulanması için Stalin olması hiç gerekmemektedir. Aklı başında her komünist, Churchill'in Almanya Sovyetler'i yeterince hırpalayıncaya, hatta teslim alıncaya kadar bekleyeceğini düşünebilir.

Bu gerçek, bir kenara yazılmalıdır. Stalin'in ikinci cephenin Sovyetler ihtiyaç duyacağı anda değil de, İngiltere bunu gerekli gördüğünde açılacağı konusunda hiçbir kuşkusu olmadığı bilinmelidir.

Sovyetler Birliği'nin 1941'de ve 42 sonlarına kadar Almanya karşısında güç durumda olduğu, İngiltere ve ABD'nin Avrupa'nın batısında açacakları bir cephenin Kızıl Ordu üzerinde baskıyı ciddi ölçüde azaltacağı açıktır. Peki, yeni bir cephenin Sovyetler'in göreli rahatlık döneminde hayata geçeceği konusunda güçlü sezgileri olan Stalin, Kızıl Ordu'nun zaferi kaçınılmaz hale geldiğinde, 1943'te, 44'te hala yeni bir cephenin açılması için İngiltere ve ABD'ye baskı yapmasının arkasında ne yatmaktadır?

Bu kitabın son düzeltmelerini yaptığım sırada Yalçın Küçük'ün *İdeolojilerin Dünya Savaşı* adlı çalışması yayınlandı. Sörf yapmak deyimini, insanlığın düşünsel birikimini hızla büyük bir esarete taşıyan internette oradan oraya gezinmeyi tarif etmek için kullanıyorlar. Ancak, bir spor olarak sörfün türlerinden bir tanesinde, dalgaya tutunarak yolalmak ve dalganın itici gücünden yararlanarak çeşitli figürler yapmak amaçlanıyor.

Yalçın Küçük'ün bu son derece önemli incelemesi bana sörfü çağrıştırdı. Değişik dalgalara tutunma şansınız olmayan bu sporda, özgürlüğünüz seçtiğiniz dalganın sınırları kadar. Sovyetler Birliği üzerine çok sayıda kitabı ve makalesi olan Yalçın Küçük'ün Sovyet tarihinin önemli dönemeçlerini ve çözülüşünü "geleneksel Rus güvensizliği" ile açıklarken **(163)**, uygun dalgalardan birisine tutunduğunu, ama nihayetinde dalganın sınırlarına tabi olduğunu düşünüyorum. Bu türden yaklaşımların, çözülüşü ve genel olarak Sovyet tarihini sadeleşmiş bir "games theory"ye indirgeyeceğinden kaygı duyuyorum. Bu nedenle sörf yapacak cesareti kendimde görmüyorum.

Ama bu, Küçük'ün "güvensizliğin Sovyet politikasında önemli bir faktör olduğu" saptamasının değerini kesinlikle azaltmıyor. Moskova mahkemelerine ilişkin bölümde Stalin ve Sovyet toplumunun nasıl bir güven krizine girdiğini göstermeye çalıştım. Şimdi ikinci cephe meselesi ile "güvensizlik" arasındaki bağlantıya geliyorum.

Stalin'in ikinci cephedeki ısrarını "güvensizlik"le olmasa bile "temkinlilik" ile açıklama yanlısıyım. 1941'den itibaren Almanya ile tek başına savaşan Sovyetler Birliği'nin ancak 1944 Mayısı'na yetişen Normandiya çıkartmasından, savaşın gidişatı ile fazla bağlantılı olmayan şeyler de beklediği inancındayım.

Savaşın bir an önce ve daha az Sovyet vatandaşının hayatı karşılığında kazanılması, Stalin için büyük önem taşıdı. Almanlar'ın işini tek başına bitirebilecek noktaya gelen Kızıl Ordu'nun ve onun arkâsındaki Sovyet toplumunun daha fazla hırpalanmasından çekiniyordu. Neden? Savaşın onca kahrını çeken Sovyetler Birliği, kendi toprakları dışında süren bir askeri kampanyanın da üstesinden gelemez miydi? İngiliz ve Amerikalılar'ı beklemeden faşist Almanya'nın tamamını teslim alamaz mıydı? Bu, uluslararası devrimci hareket açısından daha iyi bir sonuç olmaz mıydı?

Her şeyden önce, Stalin, savaşın Sovyet insan kaynakları ve ekonomisi üzerindeki olumsuz etkisini kavrayamayacak kadar saf değildi. Yıkım korkunçtu. 20 milyon insan, son derece karmaşık bir ortamda üç milyondan fazla komünist, haritadan silinen yüzlerce kent...

Bir hesaba göre, Sovyetler açısından dört yıldan az süren savaşın ekonomiye maliyeti tam 20 yıldı. Savaşın uzayan her günü, savaş sonrasının enerjisinden, olanaklarından çalacaktı.

Bu yıkımın sonuçları savaş henüz bitmeden görülebilirdi. Bu nedenle Stalin'in İngiltere ve ABD tarafından açılacak ikinci cephe konusunda sonuna kadar ısrarcı olmasında anlaşılmayacak bir yan yok. Üstelik, savaşın Sovyet toprakları dışındaki kısmı, sanıldığı kadar kolay geçmemiştir. Hele hele, bitti denen Almanya'nın Berlin direnişi basbayağı bir meydan savaşına dönüşmüştür. Dünyanın sayılı hayvanat bahçelerinden birisinde kilitlenen bu çılgınca hesaplaşmanın Sovyetler Birliği'ne 300 bin cana malolduğunu düşünmek insana büyük bir acı veriyor. Faşist Almanya'nın giderayak Kızılordu'ya bu zararı vermek için ayırdığı kuvvet ise 1 milyon asker, 1500 tank, 3300 savaş uçağı... Evet, Hitler Berlin'i böyle bir güçle savunuyor. Savunmanın belkemiğini Sovyet cephesinde kuruyor. Başkente yak-

laşan İngiliz ve Amerikan askerlerini önemsemiyor. Komutanlarına "ne yapıp edin, Ruslar'a teslim olmayın" diyen faşistlerin elebaşı, Sovyet askerlerinin eline düşmemek için intiharı seçiyor.

Ama kapitalistler arası bir dayanışma bütün kirliliği ile açıkta kalmaya devam ediyor. Berlin savaşlarında 300 bin Kızılordu askerine karşılık Jukov'un verdiği rakamla 8341 Amerikan askeri kaybediliyor.

Burada da düşünmek gerekiyor. Kuşkucu Stalin'in, ikinci cephe açıldıktan sonra da Almanya'nın batıya fazla asker kaydırmayacağını hesapladığından emin olunmalı. Bu durumda, bir başka neden üzerinde durulmalı...

İşte temkinlilik burada devreye giriyor. İkinci Dünya Savaşı başladığından itibaren İngiliz ve Amerikan emperyalizminde Almanya ve Sovyetler'in birbirini hırpalamasına yönelik büyük bir beklenti ortaya çıkıyor. Öyle ki, 1939-41 arasında Almanya ile savaş halinde olan İngiltere, kendi derdini neredeyse unutarak o sıralar henüz savaş halinde olmayan Sovyetler'in Almanya ile başının belaya girmesini dört gözle bekliyordu.

1941 yazından itibaren beklenen oldu ve Sovyet-Alman savaşı başladı. Artık tekrarlamaya gerek bile yok, bu savaş patladığında İngiliz egemenlerinin, ABD yöneticilerinin ne dediklerini... Bizde olanları hatırlamak yeterli; İsmet Paşa, olanca kini ile sosyalizme, histerik bir kahkaha atmış mutluluktan...

Kapitalist kuşatma altındaki Sovyetler Birliği için nasıl büyük bir tehditin ortaya çıktığı herhalde açıktır. Bu tehdit, faşist Almanya ile sınırlı değildir. Bu tehdit, aynı zamanda İngiliz ve Amerikan emperyalizminin bir dizi manevrayla savaşı Sovyet toprakları üzerine yıkmak, hatta bir vesileyle Sovyetler'e saldırmak için fırsat kolladıkları için de çok büyüktür.

Bu açıdan Stalin, savaşın gidişatında ve savaş sonrası düzende ABD ve İngiltere'yi Sovyetler'den uzak tutmak, bu ülkelerin saldırganlığını gemleyebilmek için çok fazla çaba sarfetti. İkinci cephenin açılmasının, belli bir süre her iki ülkenin egemen sınıflarının anti-Sovyet bir sıcak savaşa girmelerini engelleyeceğini hesapladı.

Bu hesap kısmen tuttu, Soğuk Savaş, bu hesabın sınırlarını gösterdi.

Ancak, Sovyet diplomasisinin savaş boyunca ana faaliyet konusu olan "ikinci cephe" için batıda oluşturulan kamuoyu baskısının ve bu cephenin Balkanlar veya İtalya'da değil de, Fransa'da açılmasının dünya devrimci hareketi ve Sovyetler'in güvenliği açısından büyük bir

önemi olduğu unutulmamalı.

İngilizler'in Sovyetler'e yakın bir yerden Avrupa'da kara savaşlarına başlamak istemesinin birbiriyle doğrudan bağlantılı dört nedeni var. Churchill, her şeyden önce, Doğu ve Orta Avrupa ülkelerinin Sovyetler tarafından özgürleştirilmesinin bu ülkelerin sosyo-ekonomik yapısında "arzu edilmeyecek" gelişmelere neden olacağının bilincinde. Bu nedenle "Ruslarla mümkün olduğunca doğuda el sıkışmak"tan yana. İkinci olarak, İngiliz burjuvazisi, emperyalist dünya içerisinde girdiği hegemonya mücadelesinde Balkanlar üzerinde kuracağı bir hakimiyet ile öne geçme hevesini taşıyor. Bölgede gerçekleşecek olan büyük çaplı bir askeri operasyonun bu hakimiyet için bulunmaz bir fırsat olacağını biliyor. Üçüncü olarak, Churchill'in Sovyetler'i sıkıştırma ve tehdit etmek gibi bir amacı daha var. Sosyalizmin topraklarına yakın bir bölgede Balkanlar, hatta Anadolu'da üslenecek emperyalist orduların tırmandırılacak yeni bir siyasi gerginlik sonrasında Kızıl Ordu'ya karşı kullanılabileceğini düşünüyor. Ve nihayet, Balkanlar'da yapılacak bir yarma harekatı ile, Sovyetler'in dünya halkları nezdinde elde ettiği büyük prestijin bir bölümünü çalmak gibi bir niyetten söz etmek mümkün.

Bütün bunlara bakıldığında, Sovyet diplomasisinin ve Stalin'in özellikle liderler düzeyinde yürüttüğü mesainin savaş sonrası coğrafyanın şekillenmesi açısından çok büyük bir rol oynadığını düşünmek gerekir. Şu veya bu ülkede komünistler onca güçlüyken Stalin neden devrimci atılımlara destek olmadı sorusuna, bu soruda özellikle öne çıkan Yunanistan ve İtalya örneklerine girmek istemiyorum. Ancak, şu kadarı bilinmeli: Sovyet diplomasisi ve savaş gücü, aynı anda iki amaca hizmet eden "emperyalistsizleştirme" harekatını Bulgaristan, Arnavutluk, Yugoslavya, Macaristan, Polonya, Çekoslavakya, Baltık Cumhuriyetleri ve Almanya'nın yarısında başarıyla gerçekleştirdi. Özellikle "emperyalistsizleştirme" gibi yapay bir sözcük kullanıyorum, çünkü bu harekatın anlamını fazlasıyla açıklamaktadır. Amaçlardan birisi esastır ve diğerini doğurmuştur: Sovyetler Birliği'nin güvenliğini sağlamak veya Sovyetler'in güvensizlik hattını bozmak. Diğer amaç ise, "emperyalistsizleştirilen" alanda sosyalist kuruluş için gereken zemini yaratmak...

Sovyet yönetiminin savaşın çok öncesinde özellikle Polonya, Baltık ülkeleri ve Romanya'dan tedirdinlik duyduğu biliniyor. Anti-sovyetizmin ileri karakolları durumundaki bu ülkelere sürekli olarak dostluk eli uzatmaya, bu ülkeleri tarafsızlaştırmaya çalışan Sovyet

dışişleri, Hitler faşizminin 1933 başarısından sonra, bölgede ortaya çıkabilecek her tür "yeniden düzenleme"de söz sahibi olacağını ve komşu ülkelerdeki altüst oluşlara Moskova'nın seyirci kalmayacağını açıkça ilan etmişti.

Almanya'nın Sovyetler'e saldırısının hemen ertesinde ise, Stalin bu bölgedeki halkları emperyalistlerin oyuncağı olmaktan kurtaracaklarını, ama bölgeye kendi yollarını dayatmayacaklarını söyleyerek, "güvenlik"e ne kadar önem verdiklerini gösteriyordu.

Bu anlamda, İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarında Sovyetler Birliği'nin askeri ve diplomatik hamleleri Sovyetler için "güvenlikli" bir dünya yaratma açısından ortaya çıkan fırsatın değerlendirilmesinden başka bir şey değildir.

Ardından gelen yeni sosyalist ülkelerin üzerinde bu temel amacın gölgesinin hep hissedildiği doğrudur; ancak bunun dünya devrimine bir ihanet olarak gösterilmesine şiddetle itiraz etmek gerekir: Avrupa devrimi, 1944-47 yılları arasında, sınıf mücadelelerindeki denge hesaba katıldığında, hakettiğinden çok daha fazlasını almıştır...

Burada ikinci cephenin açılması için Batı kamuoyu nezdinde yürütülen mücadeleye değinmek gerekiyor. Sovyet yönetiminin batı kamuoyunu "kazanma" çabasının altında yine kendisini güvence altına alma kaygısı yatıyor. Savaş boyunca bu çabanın ne kadar anlamlı olduğu görülüyor. Ama savaş sonrasında, emperyalist ülkelerde emekçi sınıfların beynini esaretten kurtarmanın pek kolay olmadığı ortaya çıkıyor ve biraz baskı, biraz da korku propagandası sonucu İngiliz ve Amerikan kamuoyundaki Sovyetler ve Stalin sempatizanlığı hızla düşüşe geçiyor.

İnsan aklını özgürleştirmek, çok zorlu bir mücadele. İkinci Savaş'ın başından itibaren Sovyet yönetiminin dünya halklarının antifaşist cepheye omuz vermelerini sağlayabilmek için gösterdiği çaba, bu çabanın etkili olduğu bütün ülkelerde, yalnızca faşizme karşı mücadele için değil, genel olarak sosyalist düşüncenin yaygınlaşması ve örgütlenmesi için çok büyük bir olanak sağladı.

Ben bu olanağın kalıcı ürünler vermemesini, yalnızca savaşta oluşan anti-faşist koalisyonun sınıflar mücadelesini geriye çekmesine bağlamaktan yana değilim. Özellikle İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nde ilerici hareketin 1942-43 yılından sonra kazandığı ivmenin daha sonra tepetaklak gitmesi tek başına nesnel nedenlerle açıklanamaz. Bu ülkelerde komünistler savaşın meyvelerinden yararlanmak konusunda büyük bir beceriksizlik sergilemişlerdir. Bu

beceriksizliğin faturasını Sovyetler Birliği'ne çıkarmanın herhangi bir anlamı yoktur.

Peki gerçekten de çok mu büyüktü bu olanaklar? Üzerinde çok konuşuldu, çok yazıldı. Bu nedenle fazla ayrıntılara girmek istemiyorum. Tek bir örnek yeterli...

İngiliz Komünist Partisi, biliniyor ki, diğer batılı komünist partilerle karşılaştırıldığında hiçbir zaman kitlesel olamıyor. Komintern kurulduğunda bile, Lenin onlara "girin İşçi Partisi'nde çalışın daha iyi" öğüdünü veriyor. İşte bu parti, Sovyetler Birliği'nin sağladığı psikolojik ve maddi destek ile savaş yıllarında büyük bir canlılık içerisine giriyor. İkinci cephenin açılması için Stalin'in Churchill üzerinde kurduğu baskı, İngiliz komünistlerini de harekete geçiriyor. 1942 24 Mayısı'nda Tralfalgar Meydanı'nda 50 bin kişi "Sovyetler'e yardım" diye haykırıyor. İngiliz halkı, komünist partisi üyelerini direnen ve giderek nazilerin hakkından gelmeye başlayan Sovyet halklarının temsilcisi olarak görmeye başlıyor ve yıllardır dudak büktükleri kızılları dinlemeye, onlarla ilgilenmeye başlıyor. Partinin gazetesinin 1944 yılına geldiğinde yarım milyon İngiliz'e hitap ettiğini söylemek herhalde yeterince aydınlatıcı **(164)**.

İngiltere ve ABD'de ikince cephenin açılması ve Sovyet-ABD-İngiltere savaş koalisyonun gerçek bir anti-faşist mücadeleye girmesi için yürütülen çalışmalar bu ülkelerin egemen sınıflarını gerçekten fena sıkıştırıyor. Büyük Chaplin yığınsal mitinglerde boy göstererek, Almanlar'a karşı savaşta isteksiz davranan İngiliz ve ABD yönetimlerine meydan okuyor. Kendisini bir ara Sovyetler'e iltica etmenin eşiğine getiren cadı kazanı da bu esnada, henüz 1942 yılında başlıyor.

Amansız bir mücadeledir bu. ABD ve İngiltere'nin zaten Sovyetler'e yardım edeceğini söyleyen ve Stalin diplomasisini fuzuli gören bir kısım yeni solcu, gerçekleri tahrif etmektedir. Yine kamuoyu baskısı nedeniyle Kızıl Ordu'ya cephane yardımı göndermek zorunda kalan bu iki ülke 1942 Haziranı'nda 35 yük gemisiyle İzlanda'dan hareket eden kendi konvoylarının Almanlar tarafından batırılmasını sağlayacak kadar anti-komünizmle şartlanmıştır. Bu büyük konvoyu korumakla görevli 19 savaş gemisi, İngiliz genelkurmayının ani bir kararıyla başka bir bölgeye yollanmış ve Sovyetler'e gitmekte olan yük gemileri Alman denizaltıları tarafından avlanmıştır. 24 gemi, 3350 askeri araç, 430 tank, 210 top ve 100 bin ton cephanenin Kızıl Ordu'ya ulaşması yerine denizin dibine gitmesi tercih edilmiştir **(165)**.

Tekrar vurgulamak ihtiyacı hissediyorum; Stalin'in kağıt üzerinde-

ki Sovyet-ABD-İngiltere ittifakını işler hale getirmek için gösterdiği sabır ve inat tek başına savaşta ortaya çıkan ihtiyaçlarla ilgili değildir. Bu sabır ve inadın doruğa çıktığı Tahran Konferansı da, Sovyet yönetiminin müttefiklere muhtaçlığının değil, daha genel anlamıyla tek sosyalist ülkenin kendi güvenliğine ilişkin kalıcı mevziler kazanma arayışının kanıtıdır.

Stalin 1930'larda büyük başarılara imza atan Sovyet toplumunun her şeyi yitirme noktasına geldiği faşizm ve savaş yıllarından sonra bir kez daha "tek ülkede sosyalizm" modeline sarılma ihtiyacına çekilmiştir. Savaşın hemen sonrasında başka devrimci iktidarların ortaya çıkışını bu modeli büsbütün geçersizleştirici bir olgu olarak değerlendirmemiştir.

Hata burada mıdır?

Bu soru oldukça spekülatif bir tartışmaya çanak tutmakta. Gerçekçilikle devrimci irade arasındaki dengenin neresinde durulacağı sorusu komünistlerin tepesinde her an demoklesin kılıcı gibi asılıdır.

Şurası muhakkak ki Stalin, Sovyet toplumunu, savaş sırasında bu soruya verdiği yanıtı takip etmesi gereken ihtilalci yenilenmeye sokmak için gereken araçları ne bulabilmiş, ne de yaratabilmiştir. Bu kitabın bir "çözülüş teorisi" arayışında olmadığını başta söylemiştim. Ama şimdi sona gelirken, 1945 sonrasının Sovyetler Birliği açısından kayıp yıllar olarak adlandırılması gerektiğini yazmak zorundayım. Hruşçov'un büyük olumsuzluklar yaratan denemesi ve sonraki Garbaçov imzalı karşı devrimci tırmanışın tohumları bu yıllarda atılmıştır.

Sosyalist mücadelede başarısızlık yalnızca "yanlış yola girmek"le olmuyor. Durmak veya sınıfsız topluma doğru yolculukta uygun mücadele konusu bulamamak ta, başarısızlığa davetiye çıkartmak anlamına geliyor. Stalin'in İkinci Savaş'ta ortaya çıkan uluslararası duruma gereğinden fazla güvendiğinin altını çizmek gerekiyor. Belli bir süreyi Sovyet topraklarında savaşın yaralarını sarmakla geçirmek için, yeterince uygun bir ortamın yaratıldığını düşünen Stalin, 1920 ve 30'lu yıllarda muazzam ölçülerde politize olan Sovyet toplumunun hedefsizleştirilmesinin nasıl büyük bir felaket yaratacağını hesap edemedi.

Edebilir miydi? Her aileden bir kişinin öldüğü, en önemli kentleri yakılıp yıkılmış bir ülkede yaraları sarmak yeterince devrimci bir perspektif değil mi? Olmadığı ortaya çıktı. Daha sonra "ileri kapitalist

ülkeleri geçmek", "sosyalizm gerçek oldu, komünizme gidiyoruz" gibi zorlama ve bir o kadar da yıkıcı hedeflerin telafuz edilmesine neden olan da bu "durma"ydı.

Çözülüşün ekonomik nedenlere dayandığı iddialarını artık tamamen bir kenara atmak gerekiyor. Sovyetler'de karşı devrim ideolojik mücadeledeki geriye çekilme ve siyasetsizlik sayesinde boy atmış ve sonuca ulaşmıştır.

Bu sonuçta Stalin'in sorumluluğu ise daha çok tartışılacaktır. Kendi payımıza, her şeye rağmen, bu büyük ihtilalciyi Sovyet toplumunu 1920'lerden 53'e kadar bütün önemli dönemeçlerden başarıyla çıkaran bir partinin lideri olarak anacağız. 1953'te öldüğünde, Sovyetler Birliği 36 yıllık bir muzaffer tarihi arkasına alan, uluslararası devrimci hareketin güçlü bir kazanımı olarak yeni görevlere açılması gereken büyük bir ülkeydi. Ve Stalin'li Sovyetler Birliği, kaderi yıkılmak olan bir ülke değildi.

Bu nedenle Yosif Visaryanoviç, hala "son kadehlerin şerefine kalktığı bir lider" olmayı beceriyor...

NOTLAR

1. Hruşçov'dan aktaran Deutscher İsaac; **Tarihin İronileri**, Belge yayınlan, 1991, çev: Yavuz Alogan, s.9.
2. Yakovlev Aleksandr; **Sovyetler Birliği'nde Ne Yapmak İstiyoruz?** (Lilly Marcou ile söyleşi), Afa yayınlan, 1991, çev: Çiğdem Kömürcüoğlu, s.63.
3. SBKP Merkez Komitesi; Names That Have Returned, Novosti Press Agency içinde, **Pravda Ocak 1989**, s.5.
4. Strong Anna L.; **Stalin Dönemi**, Onur yayınlan, 1988, çev: Alaattin Bilgi, s.172.
5. Lenin Vladimir İlyiç; Address to the Second All-Russian Congress of Communist Organisations of the Peoples of the East, **Progress Publishers, 1977**, s.17.
6. Trotskiy Lev; **İhanete Uğrayan Devrim**, Yazın yayıncılık, 1991, çev: A.Ortaç, s.54.
7. a.g.e., s.55.
8. a.g.e., s.56.
9. a.g.e., s.67.
10. Brejniyev Leonid İlyiç; **Yeni Sovyetler Birliği Anayasası'na Önsöz**, Ser yayınlan, 1977, çev: H.Aksoy, s.44.
11. Mao Zedung; **Sovyet İktisadının Eleştirisi**, Birikim yayınlan, 1980, çev: İzzet Altan, s.106.
12. Lewin Moshe; **Lenin'in Son Mücadelesi**, Mer yayınlan, 1992, çev: Seyfi Öngider, s.98.
13. Lenin Vladimir İlyiç; **Halkın Devlet Yönetimine Katılımı Üzerine**, Işık yayıncılık, 1980, çev: Cumhur Düzgün, s.56.
14. Alliluyeva Svetlana; **Mektuplar**, Düşün yayınlan, 1988, çev: Kudret Emiroğlu, s.23
15. Lefebvre Henri, **Yaşamla Söyleşi (Sosyalizm, Günlük Yaşam, Ütopya)**, Belge yayınlan, 1995, çev: Emirhan Oğuz, s.18.
16. İhanet Yılları; derleyen Eric Bentley, Cem yayınevi, 1975, çev: Ülkü Tamer, s.39.
17. Stalin Yosif; **Sosyalizmin Ekonomik Meseleleri İçinde "Büyük Dönüş Yılı- 1929"**, Sol yayınlan, 1967, çev: M. Kabagil, s.71.
18. Stalin Yosif; **1929 Kapitalizmin Büyük Bunalımı ve Sovyet Ekonomisi**, Çağrı yayınlan, 1976, çev: Demir Erdoğan, s.106.
19. a.g.e., s.107
20. Deutscher İsaac; **a.g.e.**, s.148.
21. Trotskiy Lev; **Emperyalist Savaş ve Dünya Proleter Devrimi**, Enternasyonal yayınlan, 1980, çev: Fuat Orçun, s.29.

22. Trotskiy Lev; **İhanete Uğrayan Devrim**, s.158.
23. Strong Anna L.; **a.g.e.** s.82
24. Deutscher İsaac; **a.g.e.**, s.42.
25. Stalin Yosif; **1929 Kapitalizmin...**, s.128.
26. a.g.e., s.125-127.
27. a.g.e., s.127.
28. Stalin Yosif; **Sosyalizmin Ekonomik Meseleleri içinde "İktisadi Kuruluşta Yeni Durum-1933"** s.129.
29. Stalin Yosif; **1929 Kapitalizmin...**, s. 128.
30. Molotov'dan aktaran Cliff Tony; **Rusya'da Devlet Kapitalizmi**, Metis yayınları, 1990, çev: Ali Saffet-Tarık Kaya, s.69.
31. Marx-Engels; **Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi**, Sol yayınları, 1969, çev: M. Kabagil, s.33.
32. "Ama bir fert fizik ya da moral bakımından bir başkasından üstün olabilir, o zaman aynı zaman içinde çok emek sarfetmiş olabilir ya da daha uzun süre çalışabilir; ve emeğin bir ölçü hizmetini yerine getirebilmesi için, süresi ve yoğunluğu tespit edilmelidir, yoksa bir birim olmaktan çıkar. Bu eşit hak, eşit olmayan bir iş karşılığı eşit olmayan bir haktır. Hiç bir sınıf farkı gözetmez, çünkü bir insan herkes gibi bir emekçidir; ama bireylerin yeteneklerinin eşitsizliğini açıkça tanır ve verimli çalışma yeteneğini tabii bir imtiyaz olarak kabul eder. Demek ki bu, özünde, her hak gibi eşitsizliğe dayanan bir haktır. Niteliği gereği, hak, ancak aynı ölçü birimi kullanıldığında söz konusu olabilir; ama eşit olmayan bireyler (ve bunlar eşit olsalardı ayrı ayn bireyler olamazlardı) ancak aynı açıdan değerlendirildiklerinde, belirli bir yönden ele alındıklarında; örneğin bu durumda olduğu gibi, geri kalan herşeyden tecrit ederek sadece emekçi olarak hesaba katıldıklarında ortak bir birimle ölçülebilirler. Öte yandan; bir işçi evlidir, öteki değildir; birinin ötekinden daha çok çocuğu vardır, vb. vb... Bu durumda eşit emek sarfettikleri halde ve dolayısıyla sosyal tüketim fonundan eşit ölçüde yararlanma imkanına sahip bulunduklan halde, biri fiiliyatta ötekinden çok almaktadır, biri ötekinden daha zengindir vb... Bütün bu sakıncalardan uzak durabilmek için, hak eşit olmamalıydı.
Ama bu gibi kusurlar uzun ve ıstıraplı bir doğumdan sonra kapitalist toplumdan çıkıp geldiği şekli ile komünist toplumun birinci aşamasında kaçınılmaz şeylerdir. Hukuk, hiçbir zaman, toplumun iktisadi durumundan ve ona tekabül eden uygarlık derecesinden daha yüksek olamaz." **a.g.e.**, s.32.
33. Parti belgelerinden aktaran Cliff Tony; **a.g.e.**, s.68.
34. Lenin Vladimir İlyiç; **Halkın Devlet Yönetimine Katılımı Üzerine**, s.108.
35. Lenin Vladimir İlyiç; **The Immediate Tasks of the Soviet Government, Progress Publishers**, 1976, s.26.
36. Mandel Emest; **İşçi Sınıfı Hareketi ve Bürokrasi**, Köz yayınlan, 1976, çev: Orhan Taşan, s.22.

37. Trotskiy Lev; **İhanete Uğrayan Devrim**, s.91.
38. a.g.e., s.66.
39. Mao Zedung; **a.g.e.**, s.92.
40. Cliff Tony; **a.g.e.**, s.53.
41. Marx Karl; **Capital 1. cilt**, Progress Publishers, 1977, s.80.
42. Desai Meghnad; **Marksist İktisat Teorisi**, Birikim yayınları, 1977, çev: Nail Satlıgan, s.33.
43. Marx Karl; **Capital 3. cilt**, Progress Publishers, 1974, s.899.
44. Stalin Yosif; **Sosyalizmin Ekonomik...**, s.10.
45. a.g.e., s.25.
46. Galip Yunus; Sosyalizmin İktisadı Üzerine, **Gelenek 50. sayı içinde**, Eylül 1995, s.35.
47. Aren, Hekimoğlu, Müftüoğlu, Oluç, Satlıgan, Sümer; **Plan, Piyasa ve Sosyalizm**, Alan yayıncılık, 1994, s.18.
48. Leontiyev, Lev; **Marksist Ekonomi Politiğin İlkeleri**, Sol yayınları, 1976 çev: Kenan Somer s.139.
49. a.g.e., s.130.
50. a.g.e., s. 133.
51. a.g.e., s.131.
52. Küçük Yalçın; **Sovyetler Birliği'nde Sosyalizmin Kuruluşu**, Haziran yayıncılık, 1987, s.81.
53. Lenin Vladimir İlyiç; **The Immediate Tasks...**, s.12.
54. a.g.e., s.20.
55. a.g.e., s.35.
56. a.g.e., s.46.
57. Stalin Yosif; **1929 Kapitalizmin...**, s.73.
58. Lenin Vladimir İlyiç; **The Immediate Tasks...**, s.32.
59. Lenin Vladimir İlyiç; **Halkın Devlet...**, s.79.
60. a.g.e., s.195.
61. Stalin Yosif; **Leninizmin Sorunları**, Sol yayınları, 1977, çev: Muzaffer Ardos, s.318
62. Lenin Vladimir İlyiç; **Barış İçinde Birarada Yaşama**, Ser yayınları, 1977, çev: Tahir Balkan, s.70.
63. Stalin Yosif; **Sosyalizmin Ekonomik Meseleleri**, s. 51.
64. Medvedev Roy; New Pages in Stalin's Political Biography, **Stalinism (Robert C. Tucker editörlüğünde) içinde**, Norton & Company, 1977, s.209.
65. Strong Anna L.; **a.g.e.**, s.62.
66. Perinçek Doğu; **Stalin'den Gorbaçov'a**, Kaynak yayınları, 1991, s.52-53.
67. Batalov Edvard; **The Socialist Perspective and Utopian Consciousness, Kommunist-1988, no:3**, s.11.
68. Cohen Stephen F.; **Buharin ve Bolşevik Devrimi**, Kavram yayınları,

1991, çev: Neşet Kocabıyıkoğlu, s.16.
69. Stalin Yosif; **1929 Bunalımı...**, s.110.
70. Marazov V.; **Soviet Agriculture, Progress Publishers, 1977**, s.39.
71. Cliff Tony; **a.g.e.**, s.53.
72. Stalin Yosif; **Sosyalizmin Ekonomik Meseleleri**, s.73.
73. Perinçek Doğu; **a.g.e.**, s.30.
74. Corrigan P., Ramsay H., **Sayer D.; Socialist Construction and Marxist Theory**, Macmillan Press, 1978, s.81.
75. Marazov V.; **a.g.e.**
76. Stalin Yosif; **1929 Kapitalizmin...**, s.66.
77. Deutscher İsaac; **Bitmemiş Devrim**, Habora yayınları, 1969, çev: Seçkin Çağan, s.38
78. Stalin Yosif; **Leninizmin Sorunları**, s.362.
79. Edvard Batalov; **a.g.m.**, s.9.
80. Strong Anna; **a.g.e.**, s.29.
81. Trotskiy Lev; **İhanete Uğrayan Devrim**, s.77.
82. Medvedev Roy (Robert C. Tucker'ın editörlüğünde); **Stalinism, Norton and Company, 1977**, s.206.
83. Lenin Vladimir İlyiç; **Collected Works, Progress Publishers**, 1977, **cilt 33** s.257.
84. Corrigan P. ve diğerleri; **a.g.e.**, s.81.
85. Victor Serge'den aktaran **a.g.e.**, s.89.
86. Lewin Moshe; **a.g.e.**, s.61.
87. Liebman Marcel; **Lenin Döneminde Leninizm II**, Belge yayınları, 1992, çev: Osman Akınhay, s.303.
88. Lewin Moshe; **a.g.e.**, s.75.
89. Mikoyan Anastas (Tarık Demirkan'ın editörlüğünde); **Devrim Devrim Diye Diye içinde**, Amaç yayınları, 1989, çev: Tarik Demirkan, s.38.
90. Stalin'den aktaran Medvedev Roy; **a.g.e.**, s.207.
91. Alliluyeva Svetlana; **a.g.e.**, s.19.
92. a.g.e., s.19.
93. a.g.e., s.61.
94. Lefebvre Henri; **a.g.e.**, s.44.
95. Stalin Yosif; **1929 Kapitalizmin...**, s.15.
96. a.g.e., s.23.
97. Stalin Yosif; **Leninizmin Sorunları**, s.531.
98. a.g.e., s.534.
99. SSCB Enformasyon Bürosu; **Tarih Çarpıtıcıları**, İnter yayınları, 1989, çev: İsmail Yarkın, s.119.
100. Sipols-Haamalov; **İkinci Dünya Savaşının Nedenleri**, Ağaoğlu yayınları, 1975, çev: İzzet Yaşar, s.190.

101. Yakovlev Aleksandr; **a.g.e.**, s.99.
102. Mandel Ernest; **Barış İçinde Birlikte Yaşama ve Dünya Devrimi**, Köz yayınlan, 1975, çev: Orhan Koçak, s.31.
103. Sipols-Haamalov; **a.g.e.**, s.146.
104. SSCB Enformasyon Bürosu; **a.g.e.**, s.123.
105. Lebevre Henri; **a.g.e.**, s.36.
106. Brejniyev Leonid İlyiç; **Biyografi-Yeniden Doğuş**, Ser yayınları, 1978, çev: A.Karaca, s.46.
107. SSCB Enformasyon Bürosu; **a.g.e.**, s.11.
108. Cliff Tony; **a.g.e.**, s.99.
109. Gürün Kamuran; **Türk Sovyet İlişkileri (1920-1953)**, TTK yayınları, 1991.
110. Jukov; **Anılar ve Düşünceler**, Sinan yayınları, 1971, çev: İshak Atasever, s. 54.
111. **a.g.e.**, s.76-78.
112. Ştemenko Sergey; **İkinci Dünya Savaşında Rus Harekatı**, Ararat yayınları, 1971, çev: Güven Korulsan-Yaşar Uçar, s.12.
113. Tucker Robert C. (editor); **a.g.e.**, s.223.
114. Jukov; **a.g.e.**, s.90.
115. **a.g.e.**, s.86.
116. **a.g.e.**, s.91.
117. **a.g.e.**, s.81.
118. **a.g.e.**, s.83.
119. Seaton Albert; **Stalin as Military Commander**, Praeger publishers, 1976, s.104.
120. Troy Ernie; **War of Liberation**, People's Publication, 1988, s.67.
121. SSCB Enformasyon Bürosu; **a.g.e.**, s.111.
122. **a.g.e.**, s.123.
123. Simonov Konstantin; **Bugün ve Yıllar Önce**, Söylem yayınlan, 1986, çev: Mazlum Beyhan, s.27-30.
124. Jukov; **a.g.e**., s.112.
125. Seaton Albert; **a.g.e.**, s.129-130.
126. Robert C. Tucker (editor); **a.g.e.**, s.226.
127. Seaton Albert; **a.g.e.**, s.269.
128. **a.g.e.**, s.127.
129. Jukov; **a.g.e.**, s.116.
130. **a.g.e.**, s.114.
131. **a.g.e.**, s.107.
132. **a.g.e.**, s.116.
133. Hruşçov Nikita; **Kişi Kültüne Karşı**, Pencere yayınlan, 1991, çev: Ahmet Fethi, s.50.

134. Jukov; **a.g.e.**, s.208.
135. Trotskiy Lev; **Emperyalist Savaş ve Dünya Proleter Devrimi**, s.32.
136. Seaton Albert; **a.g.e.**, s.109.
137. a.g.e., s.126.
138. Jukov; **a.g.e.**, s.125.
139. Trotskiy Lev; **İhanete Uğrayan Devrim**, s.135.
140. SSCB Enformasyon Bürosu; **a.g.e.**, s.133.
141. a.g.e. s.141.
142. SSCB Ordusu; **Askerlik Bilimi 2**, Güncel yayınları, 1978, çev: Çiğdem Mahmutoğlu, s.146.
143. Troy Ernie; **a.g.e.**, s.50.
144. Stalin'den aktaran Jukov; **a.g.e.**, s.266.
145. Moskova Yargılamaları I, Varyos yayınları, 1991'den alınmıştır.
146. Sayers M.-Kahn A.; **Sovyetlere Karşı Büyük Komplo**, Yurt yayınları, 1990, çev: İsmail Aydın, s.292.
147. Buharin'den aktaran Lev Voskresenskiy (Moskovskiye Novosti); **Names That Have Returned**, s.13.
148. Montalban Manuel Vasquez; **Merkez Komitesinde Cinayet**, Afa yayınları, 1992, çev: Doğan Yurdakul, s.213.
149. Strong Anna; **a.g.e.**, s.94.
150. Davies Joseph; **Mission to Moscow**, Simon and Schuster, New York, 1941, s.35-49 arası.
151. Medvedev Roy; **a.g.e.**, s.207.
152. Ponamaryov Boris ve diğerleri; **A Short History of CPSU**, Progress publishers, 1974.
153. Trotskiy'den aktaran Sayers M.-Kahn A.; **a.g.e.**, (Muhalefet Bülteni- Ekim 1933), s.239.
154. Ryutin'den aktaran Tarık Demirkan; a.g.e., s.115
155. Yakovlev Aleksandr; **a.g.e.**, s.35.
156. Alliluyeva Svetlana; **a.g.e.** s.148.
157. Moskova Yargılamaları I. Cilt, s.148.
158. Trotskiy Lev; **İhanete Uğrayan Devrim**, s.192.
159. Strong Anna; **a.g.e.**, s.95.
160. Alliluyeva Svetlana; **a.g.e.**, s.86.
161. a.g.e., s.134.
162. Sevostyanov P.; **Soviet Diplomacy During the Great Patriotic War**, International Affairs, 1984, no:11, s.84.
163. Küçük Yalçın; İdeolojilerin Dünya Savaşı, **Hep İleri, Kasım 1997**.
164. Troy Ernie; **a.g.e.**, s.105.
165. Deborin Georgiy, **Thirty Years of Victory**, Progress publishers, 1976, s.148.